

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Burhan Arpad

Yok edilen İstanbul

YOKEDİLEN İSTANBUL

BURHAN ARPAD

YOKEDİLEN İSTANBUL

GÖZLEMLER
BELGELER
ANILAR

1983

TÜRKİYE TURİNG VE OTOMOBİL KURUMU
YAYINI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://kitapci.com.tr>

Kapak Kompozisyonu, B. Cavit Bozak

Dizgi - Tertip - Baskı: BOZAK Matbaası

Monotype tesislerinde hazırlanmıştır.

22 57 26 - 26 67 86 ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ö N S Ö Z

Burhan Arpad'ın, (bereketli romancımız Hüseyin Rahmi Gürpınar ile bir noktada birleşen), bir özelliği var: Bir İstanbul çocuğu olması ve hikâyelerinin hepsine bu şehrin sahnelik etmiş bulunması. Adı konmuş olsun olmasın, olayların hikâyelere geçtiği her yerde, arkadaki resim, İstanbul.

Yazar, kısa hikâyelerinde ve bütün kitaplarında hep İstanbul'u ve insanlarını anlatmıştır. Bunu yaparken semt ve sokak, ya da şehir adı vermemiştir, ama anlatmaktan daha çok siyah-beyaz çizgilerle canlandırırverdiği yerlerin ve kişilerin, İstanbul semtleri ve insanları olduğu hemen anlaşılır.

Şehir 9 tablo, Dolayısıyla, Taşı Toprağı Altın, Yedi-tepe Olayları adını taşıyan kısa hikâyeleri böyle, Tek romanı olan «Alnımdaki Bıçak Yarası»da böyle.

Kendisinin tiyatro hikâyeleri diye tanımladığı: Perde Arkası, Son Perde, Operet 8 Tablo, Oyun 6 Tablo kitaplarında da, hep İstanbul tiyatroları, tiyatro insanları ve kulis anlatılır.

1976'da yayınladığı «Hesaplaşma», bir bakıma biyografik çizgiler taşır ama, ağır basan yine İstanbul'dur.

Şimdi bizim yayınladığımız, günlük yazılarından seçmeleri içeren bu kitapla, yazarımızın, kendisini yaşam boyu sarıp sarmalamış ve sanatına da damgasını basan bütün bir âlemin, 20-25 yıl içinde-tarih ölçüsü ile demek ki göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zamanda-, ortadan

kalkıvermesinin ve yerini tam bir inşaat kargaşasına bırakmasının, ruhunda uyandırdığı tepkilerin ve kaygıların, acısı elle tutulabilecek kadar canlı anlatımlarını bulacaksınız.

Bunlar, yerine göre ve sırası ile, içinde doğduğu baba ocağının veya yanibaşında alıştığı bir komşu evinin birdenbire yanışı ya da yakılışına tanık olan bir çocuğun saf ve derin, yürek üzüntüsü gibidir; eliyle özene-bezene meydana getirdiği bir tiyatro dekoru veya sahnesinin sebebsiz ve ansızın, yıkıcıya verildiğini gören bir rejisörün öfkesini andırır, ya da bu işlerin Batı'da nasıl yürütüldüğünü, yani şehirlerin ve peyzajların, bozulmalara karşı hangi rasyonel önlemlerle korunduğunu yakından bilen bir kültür adamının, bir şey yapamamak aczi karşısında, yüreğinde duyduğu çaresizlik acılarıdır.

İstanbul günümüzde, tümüyle yok edilmiş durumda değil, şüphesiz. İki-üç bin yıllık bir tabiat ve kültür birikimi, herşeye rağmen, yer-yer hâlâ direniyor ve sağda solda, bir çok eski değerler, güzelliklerini sergiliyorlar.

Fakat gidenlerin , kaybedilenlerin bıraktığı derin boşluk ile, eldekilerin kalacağına, korunabileceğine dair bir güvencenin de yokluğu, yazarın kalemine yön veren başlıca iki ağır sorun olmuştur.

Yazdıkları, en azından, geleceğe karşı bu yönlerden kalacak belgelerdir ve yitirilen eskilere ait bilgi değerleridir.

En çoğundan ise, -yaşamak için iyimser olmaya mecburuz-, bir gün bu gidişten, sağlıklı bir dönüş sağlanabilirse, onun itici gücünü doğurabilecek kaynaklardan biri olabilecektir.

Çelik GÜLERSOY

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İstanbul Yağması	1 - 3
Varımız Yoğumuz İş Hanı	4 - 6
Dükkânlar ve Çınarlar	7 - 9
Batış Günleri	10 - 12
Şehirli Olabilmek	13 - 15
Gülhane Parkında	16 - 18
Dilekçe	19 - 21
Menekşeli Vadi	22 - 24
Komedyenin Ölümü	25 - 27
Şehir ve Kültür	28 - 30
Boğaziçi Yakından	31 - 33
Dolmuş Düzeni	34 - 36
Kutlu Olsun	37 - 39
Denizde Kum	40 - 42
Beyazıt Havuzundan Aksaray Denizine	43 - 45
Anadolu Zenginlerine	46 - 48
Bağlar ve Ötesi	49 - 51
İstanbul'da Yürüyebilmek	52 - 54
Alanlar ve İnsanlar	55 - 57
Halkla Bütünleşmek	58 - 60
Müzelik	61 - 63
Günahlı Şehir	64 - 66
Direklerarası Dolayısıyla	67 - 69
Atatürk'ten Prost'a	70 - 72
İstanbul'da Yeni Saygınlar	73 - 75
Müzik Şöleni	76 - 78
Asiye Nasıl Kurtulur?	79 - 81
İstanbul'da Neresi, Nire?	82 - 84
Danalar Girmiş Bostana	85 - 87
4 Aralık 1945	88 - 90
Bir Tepebaşı Tiyatrosu Vardı	91 - 93
İstanbul Deyince	94 - 96
Halaskâr Gazi Caddesinde Bir Yapı	97 - 99

	Sayfa
Bir Tatlı Huzur	100 - 102
Sahne Türkçesi	103 - 104
Dünyada İzler Bırakmak	105 - 107
Doğuştan Mimar!	108 - 110
Herşey Değiştiril	111 - 113
Panorama	114 - 116
Adalar Sahilinde	117 - 119
Sahipsiz Şehir!	120 - 122
Ayaktopu Kültürü	123 - 125
Konserve Patlıcan Kızartması	126 - 128
Köprü Manzaralı	129 - 131
Yakında... Sinemamızda	132 - 134
Biniş, Kişniş, Nümayiş	135 - 137
Herşeyin Başı Hesap	138 - 140
Kaç Metre Kitap İstersiniz?	141 - 143
Şehrin Komiği	144 - 146
Par düzeni	147 - 149
Düşkünler Evinde Bir Aktör	150 - 152
Colloquium	153 - 155
Bu Topraklar Kimin?	156 - 158
Ya Hâfız	159 - 161
Eski Tahta Evler	162 - 164
Yeni Çıkan Şarkılar	165 - 167
Eczanelerde Hekimler	168 - 170
Komşuluk İlişkileri	171 - 173
Ninelerimizin İstanbul Türkçesi	174 - 176
Bayram Gezintisi	177 - 179
İstanbul'da Müze Evler	180 - 182
Doğru Yol 81	183 - 185
Naşit Beyin El Defteri	186 - 188
İstanbul'da Çocuklar	189 - 190
Yapılar Konuşabilse!	191 - 193
Yapılar Duvarı	194 - 196
Bâb-ı Âli Kitapçıları: I	197 - 199
" " II	200 - 202
Parçalanmış Kent	203 - 205
İstanbul'a Acıyın	206 - 208
Çek Kürekleri Yavaş Yavaş!	209 - 211
Mahmutpaşa Yokuşu	212 - 214
Boğaziçi Vapurları	215 - 217
1920 li Yıllarda Direklerarası : I	218 - 220
" " : II	221 - 223
" " : III	224 - 227
" " : IV	228 - 230
Abur — Cubur	231 - 233
Ağaçlar ve İnsanlar	234 - 236
Yurdumuz Apartmanı	237 - 239
Bir Mahallenin Anatomisi	240 - 242

İSTANBUL YAĞMASI

İstanbul hiç değil bir otuz yıldır yağma ediliyor

Yağma, yavaştan başladı. Yoksul fabrika emekçilerinin kimi boş topraklarda bir gecede çatılıveren birer damaltı edinmesiyle. «Yağma», 14 Mayıs 1950 seçimlerinin işbaşına getirdiği sözüm ona «halktan yana» Demokrat Parti ocak, bucak başkanlarının ve yeni türeyen araçların çıkar oyunları ile kısa sürede yön ve nitelik değiştirdi. Son on yılda bütün saldırganlığı ve doymazlığıyla İstanbul'u sömürüyor ve yutuyor. Şöyle bir on yıl uğramamış olanlar 1978 İstanbul'unu tanıyamazlar.

Kötü yöneticilerin sömürü baskısıyla başlayan gecekonduculuk şimdi çok gerilerde. Yağmacılık, toprak spekülasyonu ile milyarlık vurgunlar sağlıyor. Yağmacılar İstanbul'u İstanbul yapan Boğaz kıyılarını ve tepelerini, Anadolu yakasını, Bahçelievler semtlerini, Çamlıca tepesini ve eteklerini, Kilyos'a, Terkos'a, Tuzla'ya ve daha ötelere toprakları, kıyıları, ormanları ve yeşil örtüleri gözü dönmüş bir vurgun azgınlığıyla yutmakta. Binlerce yurttaşı dolandırarak, «Falan yerin kıyıları bizden sorulur!» «Seks güçsüzlüğüne paydos» diye sayfalar dolusu ilânlar yayınlayıp kamu topraklarını, halkın özmal toprakları yutarak.

İstanbul yağması, yık-yap-sat diye adlandırılan yeni inşaatçıların ne tarih, ne tabiat, ne de toplum geleneği

tanıyan gözü dönmüş saldırısıyla yutuyor ve yutuyor. İstanbul'un en son yalıları ve köşkleri, nedeni bilinmeden yanı yanıyor. Arsalarında 8-10 katlı çirkin ve sağlıksız beton yapılar yükselsin diye. Oysa, İstanbul'un böylesine tahribini önleyecek, tabiat güzelliklerini ve tarih değerlerini koruyacak yasalar, tüzükler, plânlar yürürlükte. Bunları titizlikle uygulaması gereken uzmanlar, yüksek mimarlar, mühendisler, kurumlar ve yetkili genel müdürler de var. Hatta İstanbul'da bir Belediye var. Son elli yılda insanları yüzde yediyüz artan İstanbul'un ulaşım aydınlatma, su, besin ve öteki sorunlarını çözümlenmekte güçsüzlerin güçsüzü davranışlar belki biraz bağışlanabilir. Fakat İstanbul tabiat özelliklerini ve kültür dünyası tarihinde yerleşmiş güzel kişiliğini koruyabilmek yüklü bir bütçe sorunu değil. İstanbul'u bu açıdan koruması gerekenlerin, sorumluluk bilincine varmış olması gereken yetkililerin, kültür anlayışına bağlı. Ne var ki, İstanbulluların her yerde her an karşılaştığı acı ve çirkin gerçekler, yetkililerin sorumsuz davranışlarını belgeliyor. Bebek sırtlarında üstüste apartımanlar, Boğaz yamaçlarının yeşil örtülerine kaşla göz arasında saplanıvermiş omuz omuza yüzlerce apartman «oldu bitti»si, yeter de artar, bu yargı için...

Siz, belirli bir merkezi, onun çevresinde plânla gelişmiş semtleri ve giriş yerlerinde bahçeli ev mahalleri olmayan kültür şehirleri gördünüz mü?

Ana caddelerin iki yanına sıralanmış yapıların kimisi dört, kimisi altı, ya da on kat olan, kimi üç metre geride kimi beş metre ileriye oturtulmuş dünya şehirleri gördünüz mü? Ünlü şehircilik mimarı Prof. Prost'un bunca yıl emek verdiği, daha başka yabancı uzmanların çalıştığı, Nâzım Plân bürosunun yıllardır plân hazırladığı İstanbul'un yüz-

karası yapılanma örneklerini dünyanın hangi büyük şehrinde bulabilirsiniz?..

İstanbul Belediyesi'nin imar ve plânlama işlerine bakan büroların bulunduğu üst katları bir görseniz..! Kori-dorları taşra ilçe pazarlarına benziyen bir başı boşluk, düzensizlik ve koşuşma alanı. Başbaşa vermiş tuhaf görünüş-lü her yaştan insan, fısıltıyla, ya da bağırışarak birşeyler söyler. Odacılar, evrak koşuşturancılar, Daktilolar hep bir telaş ve koşuşma içindedir. Bir tarihte alt katlarda bir bölümün yöneticisi olan eski bir tanış : «Benim odacı o katlarda çalışmak için can atıyordu. Şimdi imar işlerinde çalışıyor, durumundan pek hoşnut» demişti. Genç ve sevimli bir yöneticinin, evinin başına yıktırılmaması için yasal yollardan çaba gösteren bir yakınınıma söylediği «Yasalara saygılı olmasaydınız bu duruma düşmezsiniz!» sö-zü de ilginçtir...

Elde kalanları yağmadan kurtarabilmek için en son dakikalardayız. Kanal sularının yüzyıllardır aşındırdığı Venedik taş yapıları, UNESCO yardımıyla kurtarılabilir amma, değil Avrupa Konseyinin plân, uzman ve para yardımı, daha güçlü örgütler ve yüklü para yardımları bile İstanbul'u kurtaramaz. Kültür ve tarih sorumluluğunu kavramış bir belediye, meslek bilincine ulaşmış Türk şehircileri ortaya çıkmadıkça. Ortaya çıkıp da yağmacılara: «DUR!» de-medikçe...

7 Mart 1978

VARIMIZ YOĞUMUZ İŞ HANI

Dünyanın bütün büyük kültür şehirlerinde bir ortayer vardır. City derler, Centre derler, Zentrum derler. Ülke ekonomisine yön verilen, ülke ekonomi koşullarının tez-gâhlandığı bölgedir. Bir de , orta-çağ mimarlık örneklerini ve şehir yapısını olduğu gibi korumuş batı şehirlerinde Kale (Burg) un çevresine bu ad verilir. Bir tarihte İstanbul'da da Eminönü-Sirkeci çevresi, Galata ve Bankalar caddesi ve Beyoğlu'nun kimi sokakları böyleydi.

Oysa, şimdi bütün İstanbul, koskoca bir iş hanı oldu diyebiliriz. İstanbul'un en akla gelmez semtlerinde bütün yapılar iş hanı ve işyeri oluyor. Aksaray, Beyazıt, Fatih yan sokaklarından Şişli'nin ara sokaklarına kadar hep işyeri. Eski yapılar çatır çatır yıkılıp yerinde koca koca iş hanları yükseliyor. Her katın, hatta tek bir dairenin kirası yüzbinlerle hesaplanan işyerleri.

Sinema ve tiyatro salonları da ya işyeri oluyor, ya da yıktırılıyor ve arsasında 8-10 katlı bir iş hanı yükseliveriyor. İstanbul Belediyesi'nin Emekli Sarıdığına satıp sonra kirayla tuttuğu Yeni Tiyatro şimdi bir konfeksiyoncu. İstanbul tiyatro yapılarının - Fransız tiyatrosu diye bilinen, şimdi Ses sinemasından sonra - en eskisi, Direklerarası (Turan sineması) bir naylon fabrikasına devrölük ediyor Beyoğlu yakasının sinema ve tiyatro yapısı olarak gerçekten özen ve bilgiyle yapılmış Saray sineması aylardır kapalı. Şöyle böyle kırkbeş yıllık bir yapı olarak Saray ilk

adı Gloria), yabancı toplulukların İstanbul turnelerini, Jehudi Menuhin, David Oistrach, Vasa Prihoda ve daha nice ünlü vitüozu Istanbul'lulara dinletmiş olan «Saray» da, yakında yıkılacak ve koskoca bir iş hanına yerini bırakacak. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan mimarların İtalya'dan getirilen malzeme ile yaptığı Majik sineması ve tiyatro salonu da (en son adı Venüs), Devlet Tiyatrosu, Atatürk Kültür Merkezine geçince, yanındaki Maksim bar salonuyla yıktırılacak. Yine bir iş hanı uğruna. Beşyüz bu kadar yıllık Türk İstanbul'un düzgün bir şehircilik anlayışıyla kurulmuş Talimhane'de hemen bütün apartımanlar iş hanı, işyeri ve otomobil yedek parça dükkânı oluverdi. O semtin yakın yıllara kadar ünlü bir bakkalı da şimdi banka şubesi..

Böylesine iş hanı bolluğunu, sağlıklı bir toplum belirtisi sayabilmek için, yaşadığımız kötülerin kötüsü ekonomik koşulları bilmezlikten gelebilir miyiz? İş hanı ve işyeri bolluğunun ülkeye yararlı katkıları olmadığını söylemek için ne toplum bilim otoritesi, ne de ekonomi uzmanı olmak gerekir. Para değerinin yitirilmesine rağmen «iş hanı» ve işyeri sayısının hızla artması, kimi çevrelerin «büyük işler» yürütebildiğini göstermez mi? Böyle olmazsa o sözüm ona modern görünümlü sevimsiz yapıların bir katına, hatta tek bir bölümüne yüzbinler ödenir mi?..

İş hanı ve işyeri İstanbul'un öylesine kanına girmeye başladı ki, tarih değeri olan yapılar bile temelden yıktırabiliyor, toprak altına da bir çok kat inilerek yeni bir iş hanı yükseltmek için. Şişli'de anayolda geçen yıla kadar varlığını koruyabilmiş bir konak, Osmanlı İmparatorluğu son Sadrazamlarından (Başbakan) birinin konağı, kaşla göz arasında yıktırıldı da iş hanı ve yeraltı dükkânları pasajı oldu. Pasajın giriş yerinde Sadrazam Paşanın adı yazılı. Paşanın adı pasaj adı oldu. Geleneklere bir ölçüde

saygı gerektiğini tutuculuk diye yanlış kavrayanlara göre, önemsenecek bir olay değil. Fakat mimarlık değeri pek parlak olmasa da, Sadrazam ünlü bir devlet adamı sayılmasa da, tarih ve mimarlık mirası açısından İstanbul için yine de önemliydi. Yıkıcı buldozerine ve «iş hanı» yatırımcısına bırakmamak gerekirdi.

Ne var ki, günümüz İstanbul’unda herşey iş hanı ve işyeri için...

Menderes’in «Her mahallede bir milyoner» böbürlenmesi günümüzde ne cılız bir anlam taşıyor. Her mahallede bir milyarder, gerçeğe biraz daha uygun.

Varımız, yoğumuz iş hanı! Yaşasın iş hanları...

14 Mart 1978

DÜKKÂNLAR VE ÇINARLAR

İstanbul'un yüce çınarlarının günün birinde dükkân yapılacağı kimin aklına gelirdi? Yağmurlu bir günde otomobil camı arkasından gördüğüm için yanıldığımı sanmıştım. Bir başka gün yolum yine o yana düşünce gözlerimi hiç ayırmadan baktım. Baktıkça ürktüm, kafamın içi zonkladı.

Fatih parkından Zeyrek yokuşuna doğru Bozdoğan kemerlerini geçince başlayan orta yolun iki sıra çınarları dükkân yapımında kullanılmıştı. Kesilip kereste olarak değil. Köklü çınarlar, dükkânlara kalas olarak. Kökleri toprakta çınarların dörder dörder kullanılmasıyla kapı, duvar, çatı ve pencereleri bulunan dükkânlar yapılmıştı. Dükkânlarda satış yapılıyordu. Çınar dükkânlarda «İstanbul» satılıyordu. Belediye Sarayının yüz metre ötesinde. 1920'lerde Fatih parkında çember çevirirken o çınarlar boylu ağaçlardı. Operatör Cemil Paşa'nın (Topuzlu) Şehremini (Belediye Başkanı) olduğu yıllarda dikilmiş olması gerekirdi. Çok kısa süren Belediye Başkanlığında Saray bahçesi Gülhane'yi halka park olarak veren, Fatih ve Sultanahmet gibi semt parkları yaptıran, Konservatuar ve şehir tiyatrosu girişimlerinin öncüsü Topuzlu Paşa, büyük şehirlere çok gerekli ağaçlıklı yaya yolları taşra biçimi dükkânlar yapabilecek kişilerin İstanbul'u yöneteceğini nereden bilsindi! Topuzlu'nun çınarları şimdi ölüm yıllarını sessizce bekliyor. Belediye Sarayı'nda yetkili tanışlara

söyledim. Şaşmış gibi baktılar yüzüme. Tanıdığım ünlü şehircilik mimarlarına açtım. Çok ilginç, fotoğrafını çek-tirelim, dediler.

Son bir yılda radyo ve televizyon aracılığıyla halka bir yığın lâf ediliyor. Hele şu çevre kirlenmesi dolayısıyla; Ne var ki başta Belediyeciler olmak üzere yetkili ve so-rumlu yöneticiler, kültür bünyası büyük şehirlerinin sağlık kaynağı bilinen bahçeli evler semtlerini, parkları ve yeşil alanları günaşırı kaydırıliveren plân yorumlarıyla yık-yap -sat vurguncularına kurban verebiliyorlar. Yaz-boz tah-tasına dönmüş olan plân kaydırmalarında yetkili ve sorum-lu mimarların imzası bulunması gerektiğine göre, yasalar açısından bilemiyeceğim ama, yık-yapçıların İstanbul yağ-masına seyirci kalmak veballeri var hiç değil?

İmparatorluğun çöküş döneminde padişahların Boğaz yamaçlarını yabancı elçiliklere bol keseden verivermiş olmalarına Cumhuriyet'in ilk yıllarında öfkelenirdik. İm-paratorluğun başşehri, ünlü Alman gezgini ve bilgini Alex-ander Von Humboldt'un deyimiyle 'Yeryüzünün en güzel üç şehrinden biri (ötekiler Salzburg ve Napoli) olan İs-tanbul'un Boğaziçi yamaçlarının yabancılara verilivermiş olması, kanımıza dokunurdu. Amma, şu son yılların Bo-gaz'ında arada bir dolaşırken, güzelim yamaçlarda vur-guncu baltasından kurtulabilmiş en son yeşil örtülerin o yabancı elçilik toprakları olduğunu görünce, utançla ve içim burkularak, iyi ki vermişler, diye düşünüyorum. Zi-ra İstanbul'un tabiat güzelliklerine ve tarih değerli yapı-larına saldırı bütün azgınlığıyla sürmekte. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce büyük bir Alman endüstri kiralının mül-kü, sonradan savaş tazminatı diye Fransız hemşirelerin taşınmazı olmuş görkemli bir villa ve ağaçlıklı bahçesi şimdi bir yapı firmasının eline geçti. Elbette yasal yol-lardan. Ne var ki, her an bir olup bittiyle, bir plan kaydır-

ması ve yorumuyla yokedilebilir. beton yığınlar yükselsin diye. Kuruçeşme yamaçlarının yemyeşil örtüsü, Şeyhislam Cemalettin Efendi korusu, dilediği plânı alamayan yeni sahiplerince ölüme bırakıldı ve ağaçların çoğu kurudu.

Belgrad ormanı etekleriyle Büyükdere arasını kapayan özel ormanlar, içme suları ve çayırıkları derme çatma evler, gecekondular ve apartmanlara dolmakta. İstanbul'da görev almış Orman Bölge Müdürlerinden tabiata ve ağaçlıklara gerçekten tutkunu Kemal Güven'in yirmi yılda yetiştirdiği Fatih Ormanı ilk yangın felaketine uğradı. Kaçak yapılar, keçi ve inek sürüleri de ormanı kemirmeğe başladı. Hele Florya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün arkasında o güzelim Atatürk Ormanı ağaçları arasına almış bu kadar yapının girebilmiş olması! Hem de, Belediye'ce bekçi diye yerleştirilen kişiler öncülüğüyle. Belediye Florya dinlenme evlerinden verilen elektrikle aydınlatılarak. Durumun ilginç bir yanı daha var. İstanbul Orman Müdürlüğü'nün yetkilisi, ağaçlar ve bekçiler Belediye'nin, bekçilerin aylığını da Belediye veriyor, diyerek, aklınca sorumluluğu üstünden atıyor.

İstanbulsever bir mimarlık otoritesinden duymasam inanamazdım. İnanılır şey değil. Anadolu yakasının çamlar arasında en son köşklerinden birinin mirasçıları. Belediye'den projeyi geçirip, köşkün yarısını yıkmış ve sekiz katlı bir beton yapı dikmişler. Yarısı tahta köşk ve yarısı sekiz katlı beton yığını! Akıl duruyor, bütün gücünü yitiriyor. Baltaya, buldozere, parababalarına karşı kalem savaşı. Umut kaldı mı? Kaldı. Kalem kullananlar düşünce sağlamlığını koruyabildiği süre.

21 Mart 1978

BATIŞ GÜNLERİ

«Şehirler canlı varlıklardır. Şehirlerin yüzleri ve kişilikleri vardır. Sağlıklı, ya da hasta şehirler vardır. Aşırı hızlı, ya da çok ağır gelişen şehirler olduğu gibi. Semirmekten, ya da kendini kemirmekten mahvolanları da vardır. Ne var ki, şehirler ve şehirleri çeviren yarı kırık topraklar apayrı varlıklardır.»

Bu satırları, yabancı bir yazarın Lâtin Amerika ülkelerine yaptığı kısa bir gezinin izlenimlerinden aldım. Giriş bölümünden olduğu gibi aktardığım sözler yakamı bırakmıyor. Hele şu son satır :

«Şehirler ve şehirleri çevreleyen yarı kırık topraklar apayrı varlıklardır.»

Toplumbilim açısından, şehircilik açısından, tabiat güzellikleri açısından doğruların doğrusu. Gelin görün ki, günümüz İstanbul'una bakınca şaşır kalıyoruz. İstanbul bir büyük şehir mi, ya da şehri çeviren yarı kırık toprakların bir uzantısı mı? Sanırım ikisi de değil. Zira genel anlamıyla, kırık ve yarı kırık bölgelerde, insan elinin değmesiyle daha da güzelleşmiş bir çeşni değişikliği vardır. Endüstri metropollerinin baskısında bunalmış yığınlar, arada bir baş dinlemek için oralara koşar. Gökdelenleri, cetvelle çizilmişcesine dümdüz anayolları, herşeyi önceden hesaplanmış, planlanmış günlük hayatı bunaltıcı bitemiyeliğiyle, hatta bezdiricidir büyük şehirler. Ne var ki,

bu tek düze günlük çemberden bir süre uzaklaşmak, şehirlinin sağlığını korur, yeniden sağlığa kavuşturur.

Günümüz İstanbul'unda yaşayan kişi, böyle bir olaktan yoksundur. Zira İstanbul'da şehir ve il birbirine iyice karışmıştır. Yazlık konutlara bitişik denecek yakınlıkta çimento fabrikaları, denize girilen kumsalların yanısında gecekondü endüstri atölyeleri, hatta gemi tezgâhları kurulmuştur. Uzağa gitmek gerekmez. Büyükdere'ye girerken villaların bitişğinde balyozlar bütün gün demir döğür. Orta boğazın en güzel yerlerinden Kuruçeşme, kömür depolarıyla kapkaradır. Kum ve hurda teneke depoları da çabası.

Şehircilik kaygusunu lüks sayıp umursamayanlar olabilir aramızda. Fakat ya insan sağlığı? İstanbul'da yaşayan insanları tedirginleştiren, sağlıklarını gittikçe bozan yığınla sorun yanı sıra bir de yeşilden ve tabiat anadan yoksunluk! Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının bir süredir şehrin şurasında burasında açtığı 'Ruh Sağlığı' dispanserleri, ne yazık ki, cılız mum ışığı gibi.

Ne metropol, ne de kırık olabilmiş günümüz İstanbul'unda yaşayan dört milyon insan tedirginlerin tedirginini. Kırık bölgelerden göç edenler, geldikleri yerlerin alışkanlıklarını da birlikte getiriyor. Giyimleri biraz değişmiş, konutlarına radyo, buzdolabı, hatta çamaşır makinesi ve televizyon girmiştir ama, yeni çevreyle uyumsuzluktan kurtulamamışlardır. Hatta yeni çevre kendilerine uysun, isterler. Şehir otobüsleri bunun alacalı belgeleridir. Pantolon üstüne manto giymiş ve başları sımsıkı örtülü kadınlar, daracık blucinli ve göbekleri yarı açık genç kızlar, topsakallı, ya da düşük bıyıklı öğrenciler, somurtkan, ya da sırtıkan, ama hepsi de değişik dünyaların kişileri olarak, itişe kakışa otobüsleri doldurmakta. Diz boyu çamur-asfaltlarda dolmuşa, minibüse, otobüse koşuşarak.

Yabancı gravürcülerin gezi yazarlarının, hatta bizim Divan şairlerinin 'güzeller güzeli' İstanbul'unu günümüzün çirkin, pasaklı, tedirgin ve şapşal koca köyü yapanlar, olup bitenlere seyirci kalanlar, scrumsuz yetkililer, hiç mi içiniz sızlamıyor ?

İstanbul'un şu son on yıllarda pasaklı, tedirgin, şapşal ve sağlıksız durumlara itilişini, sadece bir 'İç Göç' diye açıklayıvermek, sorumluluktan kurtarır mı? İç Göç'ün nedenlerini giderecek ekonomik planlamaları aklının köşesinden geçirmeyen, İstanbul kurtulsun, diye tek tek çaba gösterenleri «Boşuna enerji tüketimi» diye küçümseyen teknokratları aydın kişi sayabilir miyiz ?

Bilim, teknik, sanat, çevreden ve toplumdan soyutlanamaz. İstanbul'da yaşayan Türk mimarları, Türk mühendisleri, yapı projelerini patron isteğine en uygun biçimde çizmek ve uygulanması inşaat kalfasının insafına bırakılmış statik hesaplarla yetindiği süre, yüzyıllar önce Okyanus sularına gömüldüğü anlatılagelmiş Atlantik ülkesi gibi, İstanbul da yok oluverecektir. Okyanus'un görkemli derinliklerinde değil, çamurun, vurgunun, soygunların ve bilinçsiz aydınların kör kuyusunda.

28 Mart 1978

ŞEHİRLİ OLABİLMEK İ

Birkaç yıl önce bir Orta Avrupa şehrinde edebiyatçı dostlarla beş çayında buluşmuştum. Bizden de bir temsilci vardı. Laf lafı açtı ve bizim yeni tanış, yakınmaya başladı. Bir yurttaşımız o şehirde bir ev satın almıştı; yapının dış boyasını değiştirmek isteyince, önce o sokakta oturanlar, sonra da semt belediyesi engel olmuştu. O sokağın yapılarına ancak şu renk boya vurulabilir diye. Belirtmek yerinde olacak; Söz konusu Orta Avrupa şehri, Batı kültürünün en demokrat, sanat ve müzik alanında yaratıcı, fakat her şeyden önce aşırı bireyci insanların yaşadığı bir ülkedeydi. Ne var ki, şehircilik otoriteleri, şehir insanlarının uyum içinde yaşayabilmesini sağlayacak kesin kuralları, gerektiğinde, uygulayabiliyordu.

Orta Avrupa'dan söz açınca, Viyana'yı düşünmemelik edemedim. Günümüz şehircilik bilincini iki örnekle anlatabilmek için.

Otelci Mister Conrad Hilton, Taksim gezisinden Maçka'ya kadar uzanan iki numaralı parkı - Beyoğlu yakası insanlarının en son sağlık alanını-Demokrat Parti yöneticilerinin çiftlik ağası hovardallığıyla- ele geçirdikten sonra, Viyana'ya da uğramış ve oteli için şehir parkını istemişti. Başta şehir meclisi olmak üzere, bütün Viyana ayağa kalktı; şehrin malı, hepimizin sağlık kaynağı parkımızı vermeyiz diye. Fakat, Viyanalılara özgü uzlaşma anlayışla, bir yer gösterdiler. Şehir parkının hemen ya-

nında boş duran patinaj alanını, Mister Hilton beğenmeyip gitti, ama yıllar onra döndü ve otelini o alana yaptırdı. Bu karşılaştırmanın en üzücü yanı, bizim DP miras-yedilerinin yaptıklarına aşırı sevinip, Mister Hilton'a Boğaziçi Osmanlı saraylarında göbek danslı şölenler düzenlemiş olmasıdır.

Birkaç yıl önce, Viyana'nın dış semtlerinden birinde, sanırım 23. bölgede, Rasathane Parkında Tarım Fakültesi için yeni yapılar tasarlandı. Önce o semt halkı ayaklandı. Sağlık kaynağımız parkımızı veremeyiz diye. Oysa, Tarım Fakültesi yapıları yeterli değildi. Yeni yapılar gerekiyordu. Üniversiteliler imza toplamaya başladılar. Sonunda, konu Başbakana getirildi. Avusturya Başbakanı Dr. Bruno Kreisky, günümüz Avrupa Sosyal Demokrat önderleri arasında hoşgörüyü bilgilili davranışı birlikte yürütmesini çok iyi başarabilen bir politikacıdır. Usta bir politikacı taktiğiyle, çözüm yolu aradı ve sorunu kamuoyuna sundu. İki milyon insanın yaşadığı 25 bölgesel bir büyük şehirde, bir semt sorununu bütün Viyanalıların benimsemeyeceğini ummuştu belki de! Sonuç ilginçtir. Bütün Viyana'nın çoğunluğu, semt parkının korunmasından yana oy kullandı.

Geçen yıl Amsterdam'da bir şehircilik konferansına katılmış olan genç bir Türk mimardan duydum. Kongre konusu, Bürger Initiative-Şehirli girişimi. Avrupa ülkeleri delegeleri, küçük ayrıntılar bir yana, Bürger Initiative'in şehircilikte öneminde anlaşmışlar. Fakat Birleşik Amerika delegesi, Bürger Initiative'in böylesine önemsenmesine, aşırı değerlendirilmesine karşı çıkmış, hatta biraz da öfkelenmişti.

Şehirli olabilmek sorumluluğunun bilinçli ilk girişimi geçen ay İstanbul'da görüldü, ama yazık ki, günlük politika ve terör olayları arasında pek göze çarpmadı. Eti-

ler'de birkaç katlı ve bahçeli konutlarda oturanlar, çamlar kesilerek altı katlı apartmanlar yapılmasın diye, imza toplayıp Belediyeye başvurdular. Bizim buraların tabiat güzellikleri ve semtimizin kuruluş karakteri bozulmasın diye. Fakat İstanbul Belediyesi, durumu yetkili uzmanlara incelettiğini ve yasalara uygun işlem yapıldığını, basın yoluyla açıkladı.

Buna benzer bir başka olay da, bir süre önce yine Boğaz sırtlarında geçti. Maslak'tan Tarabya'ya inen-eskilerin deyimiyle Aşıklar Yolu, ya da Bülbül Yolu- korusu, büyük bir el çabukluğuyla yok edildi, kesilen fıstık çamları yerine uydurma sitelerin adı yazıldı. Kimbilir kimden ve kaç kapaatılmış topraklar spekülasyon konusu yapıldı. Değeri milyon banknotla ölçülen modern özentisi yapılar ve gecekondu azmanı yapıcıklar, cennet Boğaz güzelliklerini urlar gibi kapladı. Belki de her şey yasalara gerçekten uygundu! Zira İstanbul belediyesi de hemen elektrik verdi. Şehir karanlığa gömülür, enerji sınırlanması uygulanan bir dönemde dağbaşı sitelere elektrik verebilmek için, işlem lerin gerçekten çok yasal olması gerekir!

Geçen gün bir yetkiliden öğrendim. İstanbul'un çevre belediyelerinde yapı yüksekliği en çok altı buçuk metreymiş! Plana göre. Fakat iki kat için yapı izni veren ora belediyeleri, yurttaşın altı katlık yapısına da göz yumuyormuş. Dilediği an yapıyı yıkabilirim diye mal sahibinden bir noter kâğıdı alarak. Ömür boyu düşünseniz böyle bir şehircilik buluşu aklınıza gelmez! Bürger Initiative sözünü Türkçeye olduğu gibi aktaramıyorum. Fakat şehirli olabilmek bilinci, şehirli olmak sorumluluğu, diye Türkçeleştirebiliriz. İstanbul'da 1950'lerden sonra gittikçe yok olan şey de diyebiliriz. Zira günümüz İstanbul'unda ağır basan şehircilik anlayışını şöyle özetleyebiliriz: Yık, yap, sat, kazan!

4 Nisan 1978

GÜLHANE PARKINDA

Operatör Cemil Topuzlu paşanın İstanbul halkına park olarak verdiği saray bahçesi Gülhane, yıllardır bir semt panayırı oldu. Hele, bahar bayramı, ya da şenliklerde. Oysa, elli yıl öncelerin Gülhane Parkı, Sarayburnu'nda görkemli deniz tablosuna kadar uzanan gölgeli yolları, çimenlikleri ve çiçek tarhlarıyla İstanbul için «yer yüzünde bir cennet»ti.

Günümüz Gülhane Parkı'na giriş paralıdır. Biletinizi gösterip demir parmaklıklı kapıdan geçince sağ yanda kimi büstler göze çarpar. İstanbul'un yapıcı ve kültürlü ilk Şehremini (Belediye Başkanı) Cemil Topuzlu paşa en başta olmak üzere. Sonra, Haydar Bey'in büstü. İstanbul'u kül eden büyük yangınlara son veren ilk yangın söndürme örgütünü kuran, şehirde et kesimini sağlık kurallarına uygun bir denetime bağliyerek Karaağaç tesislerini yaptıran, 20 yıl önce Menderes'e kavuk sallayanların, oya gibi işlenmiş mermerlerini söküp parçalattığı Beyazıt havuzunu yaptıran ve bilebildiğim kadarıyla, yoksulluk içinde ölen Haydar Bey. Cumhuriyet'in İstanbul'da üçüncü Şehremini operatör Emin Bey de şehrin kanalizasyon tesislerine önyak olmuştur. Muhittin Üstündağ, Vali ve Belediye Başkanı olarak bir on yıl süren görevinde, adını hatırlatacak tek bir başarıya ulaşmıştır. «Darülbeydayi'nin, İstanbul Şehir Tiyatrosu adıyla sürekli oyunlar veren ilk Türk tiyatro topluluğu olmasını sağlayarak. Sonra Kırdar dönemi gelir bir on yıl süreyle. O, günlerin Milli

Şef'i gölgesinde İstanbul'u bir «İnönü Kenti yapmak ıstercesine İnönü gezisi, İnönü statyumu, İnönü heykeli, açık hava tiyatrosu, sonraları Hilton Oteli'ne kurban edilen 2 numaralı park alanı. Ne var ki, İnönü Stadyumu, Dolmabahçe Sarayının uzandığı Boğaz silüetini boğar. Açık hava tiyatrosu rüzgârlı, nem oranı yüksek, akustiği berbat bir yere yaptırılmıştır. Seyirci çukurda kalmış sahneyi değil, Şemsipaşa kıyısının ve Kızkulesi'nin ışıklarını görür. Ya Kuruçeşme kömür depolarına ne demeli? Mütareke yılları gazetelerinde okur mektupları yakınmalarından bildiğim kömür depoları, Boğaz güzelliğini parçalayan kapkara demir gövdeleriyle, daha da yerleşir. Kırdar'dan günümüze, yani son otuz yılda İstanbul Belediye Başkanlarının çoğu Validir de. Ancak Haşim İşcan'dan günümüze İstanbul halkı Belediye Başkanını seçiyor. Demokratik yoldan. Ne var ki, uygulama pek parlak olmadı. Zira önce parti örgütü partinin Belediye Başkan adayını seçiyor. Halk da, o adayı beğensin beğenmesin, yan tuttuğu partinin adayı diye oyunu kullanıyor. Bu uygulamanın sakıncasını İstanbul'da son Belediye Başkanı ve Meclis seçimleri gösterdi. Sanırım seçmenlerin yüzde otuzu oy kullandı. Bu yüzde otuzdan en büyük payı alan da İstanbul Belediye Başkanı oldu. Şehir Meclisinin yüz bu kadar üyesi de böyle seçildi. Çoğunluk, tüccar, küçük işyeri sahibi, esnaf ve 14 üye de inşaat müteahhidi. Önemli işleri yürütün diye Meclis üyelerinden kurulu çeşitli komisyonlar da var. Hepsinin ayrıntılarını ele almaya bu köşe yetmez. Bir örnek vermekle yetineceğim. İstanbul'un imar düzensizliğini bir düzene sokması gereken İmar Komisyonunun Başkanı bir inşaat müteahhididir.

Belli başlı dünya şehirlerinde Belediye Başkanları çok önemli kişilerdir. Sözgelisi, Viyana Belediye Başkanları, 1946'dan bu yana, Avusturya Sosyalist Partisi adayı olarak,

Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Renner, Körner, Jonas gibi. Federal Almanya'nın eski Başbakanı ve şimdilerin Sosyal Demokrat Parti Başkanı Willi Brandt daha önce Batı Berlin Belediye Başkanıydı. Ünlü Fransız devlet adamı Edvard Herriot'nun politika hayatı da Lyon Şehir Meclisi üyesi olarak başlamıştır.

Son yarım yüzyılın İstanbul Belediye Başkanlarından söz açınca, Prof. Celal Esad Arseven'i unutmamalıyım. Sanat tarihi ve Türk mimarlığı üzerine Türkçe ve Fransız-çok bir çok kitap yayınlamış, bu dünyadan yüz yaşın eşiğinde göçtüğünde yüzlerce tablo ve resim, tiyatro oyunu (III. Selim) ve Viyana Volksoper'de oynanmış İlk Türk operasını (Şaban) bırakmış Profesör Celâl Esad Arseven'in bir süre Kadıköy Belediye Başkanlığı yaptığını biliyor muydunuz?

Seçimle işbaşına gelen son yıllar İstanbul Belediye Başkanları değişik mesleklerden, Biri kadın hastalıkları hekimi, biri tarımcı, biri de dava vekili. Üçü de üye sayısı en kabarık iki partiden. Oran ne olursa olsun, oy çoğunluğuyla işbaşına getirildiler. Amma İstanbul'a neler kazandırdılar diye düşününce kalemimin ucuna birşeyler gelmiyor. Yaşadığımız çok yakın günlerin Belediye Başkanları olduğuna göre, unutmak sözkonusu değil.

Evet, Gülhane Parkı'nın giriş yerinde kimi büstler var. Az sayıda. Fakat İstanbulluların borçluluğunu kazanmış adların sayısı daha da az. Oysa, İstanbul Belediye Başkanı seçilmek, olağanüstü bir mutluluk. Amma mutlu olabilmek için İstanbul'u içtenlikle sevmek gerekir. Karşılıksız ve kendinden vererek, sevebilmek!

11 Nisan 1978

DİLEKÇE

İstanbul'da gecekonducular İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıktı. Büyük fabrikalar çevresinde. Başını sokacak bir damaltı edinmek zorunda yoksul emekçilerin bir çeşit başkaldırı olarak. Ne var ki, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, sözüm ona halktan yana politikacılar elinde sömürü ve yozlaştırma için kullanıldı. Gecekonduculuk, arsa Mafia'cılarının yüklü gelirler sağlayan verimli bir vurgun alanı oldu. Bunu önlemeyi deneyen kimi belediyeçiler, bir çıkar yol aradılar ve bula bula: «İşbu arsalar üstünde yapılan binalar on yıldan önce başkasına satılamaz..» önlemini getirdiler. Son yıllarda bu süreyi yirmi yıla çıkardılar. Fakat hiç kimse: «İşbu arsalar üstünde yapılan binalar tahsis sahibinden başkasına satıldığında o günün tutarıyla tahsiste belediyeye ödenen para arasındaki değer artış farkı hazinece alınır.» gibilerden bir önlem düşünmedi. Ya da düşünemedi. Böyle olduğu içindir ki, belediyenin söz geliş 5000 liraya ve on yıl taksitle sattığı 300 metrekairelik şehir arsaları en azından yarım milyona el değiştirebiliyor. Ya da, yık-yapıcılar eliyle sekiz katlı apartman olabiliyor. Oysa, gecekonduculuğu bir düzene bağlayan tüzükler de, 1966 ve 1976 af yasaları da, 100 metrekairelik tek katlı bir yapı, diye niteliyor gecekonduyu. Böyle olduğu için de şimdi sekiz katlı apartman yükselmiş bir gecekondu arsası tapuda ve vergi dairesinde hâlâ eski niteliğiyle işlem görüyor. Böyle olduğu içindir ki, gece-

konduculuk son yıllarda büyük şehirlere ve özellikle İstanbul'a iç göçü hızlandıran başlıca etken olmuştur. Toprak altı bir kulübeden gelen ve ne tarım, ne de endüstri emekçisi olabilmiş yığınlar için bundan daha çekici bir amaç bulunabilir mi? Gelenlerin elbette hepsi buna kavuşmıyor. Kavuşamaz da. Fakat yığınları tedirgin etmek, büyük şehirlerin düzenini altüst etmek bahasına da olsa, Gecekondu Mafia'cılarını sömürüyor ve semiriyor. Günümüz İstanbul'unda güzel Boğaz yamaçlarında binlercesi yükseliveren bir kaç katlı gecekondu apartmanlarda yoksul emekçilerden daha çok sayıda şehirde küçük işyeri sahibi, ya da esnaf ve çoğu otomobilliler oturur oldu.

Kültür miraslarının böylesine yağmasına seyirci kalmamış görünmek için bir düzen getirmeyi denediler ve gecekondu bölgelerini üç ayrı nitelikte ele aldılar. Tasfiye bölgesi, Önleme bölgesi, İslah bölgesi diye. Birinci bölgede yapılmış gecekondu, içinde oturanlara başka yer gösterilerek, yıktırılacak. İkinci bölge, kooperatiflere, ve tasfiye bölgesinden çıkarılanlara verilecek. İslah bölgesi deyimi, yapılmış olan gecekondu o çevre imar düzenine azbuçuk uyabilir nitelikteyse, belediyenin de yardımıyla düzene sokulacak.

Fakat dünya tarih ve coğrafya kitaplarında «Prens Adaları» diye bilinen bizim Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükkada'da gecekondu islah bölgesi yapılacağı kimin aklına gelirdi. Son iki yılda bu dört adada 850 gecekondu yapıldığını gazeteler yazdı. Renkli fotoğrafları da basıldı. Kumsallarda ve çamlar arasında. Ne endüstrisi, ne de topluca iş olanağı olan ve yılın ancak üç beş ayı kalabalıklaşan Prens Adalarına binlerce gecekonduyu neler çekiyor? 850 gecekondu, bir gerçek olduğuna göre, bunları yapanlar yoksul emekçiler değil, arsa vurguncuları-

nın âleti kişiler. Ne var ki, İstanbul'un yeni Belediye Başkanı bu akıldışı olup bittiği hiç yadırgamayarak su, yol ve elektrik hizmetlerinin belediyece sağlanacağını söylüyor. Yenilerinin yapılmasına kesinlikle izin verilmeyeceğini de söylüyor. Amma, İstanbul'un en güzel tabiat kucağı ada çamlık ve kumsallarında havadan toprak ele geçirebilmek olanağı karşısında, daha da artacak saldırı ve yağmayı hiç bir belediye demeci durduramaz. Sayın belediye başkanı, basında yer alan bu sözleriyle gecekondlu Mafia'cılarına yeşil ışık yakmış duruma giriyor.

Adalar, çünümüz Türkiye'sinde varlıklı bir mutlu azınlığın tekelindedir. Fakat şimdilerin bu toplum yapısı gerçeği elbette sürgit değildir. Şunu da eklemek gerekiyor. Kapitalist, ya da sosyalist kültür toplumları, tabiat ananın ülkeye verdiği güzellikleri titizlikle korurlar. Korumaktadırlar.

Korunması için bütün şehircilerin birleştiği, kanunlar çıkardığı Boğaziçi'nin hiç değil en son parçaları kurtarılabilir. Sözgeşi Yenimahalle'den Rumelikavağına giden sarp yol. Oysa, Boğaziçi'nin Karadenizle kucaklaştığı o yamaçlar belirli bölgelerden gelen ve hiç biri de emekçi olmayan yurttaşlarca yağma edilmektedir. Yolun yukarısında konut, yol kenarında çayevi, ya da lokanta, denize inen yamaçta sebzelik ve kıyılarda motor yapanlar gittikçe artıyor. Sayın Belediye Başkanı oraları da islah edeceğini söylüyor. Adalar ve Boğaziçi gecekondlu Mafiacılarına nasıl karşı çıkabileceğini Tanrı bilir!

Bu yazı İstanbul Belediye Başkanlığına bir uyan dilekçesidir. Gereken işlemin yapılması dileğiyle sunulur.

18 Nisan 1978

MENEKŞELİ VÂDİ 1978

İnsanları ve İstanbul'u bütün hikâyelerinde hep severek ele almış olan Sait Faik Abasıyanık, «Menekşeli Vâdi»yi şöyle bitirir :

«Menekşeli Vâdi» ye bir seneye yakın gidemedim. Bir gün arayım dedim, bulamadım. Geçen sene soğuk bir şubat gününde birkaç arkadaş, Mecidiyeköy tarafınlarında bir lahana tarlasına düştük. önümüzde manzarası, derinliği, garipliği bizi kendine çeken bir vâdi açılıyordu, yumuşak bir toprağa basınca nerede olduğumuzu anladım. Yumuşak toprağı koşa koşa indik. Vâdi öyle ılık, öyle ılıktı ki! Buram buram menekşe kokuyordu. Derenin kenarından yürüdük. Karısı eğilmiş, galiba ebeğgümeci topluyordu Durup bize bakılar. Bayram beni tanıyamadı. Ben de kendimi tanıtmadım.»

Bahçerin kenarından geçerek yukarıya. Arnavutköyü tepelerine doğru yürürken burnumuza hâlâ menekşe kokusu geliyordu. Altımızda bir mayıs günü bırakarak şubat ayını yukarda kamçı gibi bizi bekler bulduk.

Bu hikâye yazıldığında, İstanbul'un Beyoğlu yakası Şişli'de Atlı Polis Okulu önünde bitiyordu. Şimdi camiin yükseldiği yerde. Tek atlı küçük arabalar yoıcu taşıyor muydu, kestiremeyeceğim amma, Mecidiyeköyü, adının sonunda yazılı köy niteliğine uygundu. Dut bahçeleriyle ünlü bir köydü. Bahçe içinde tek katlı evler vardı. Çayırırlardı. Baharda papatya ve gelincik cümbüşü kaplardı her

yanı. Papatya ve gelincik demetleriyle sepetleri dolu esmer kadınlar, şehrin sokak aralarına baharı taşırdı.

Bu yıl erken gelen baharın güneşli bir gününde Menekşeli Vâdi'ye yolum düştü. Ne korkunç yerler olmuştu! Yazıyla anlatılamaz. Sait'in «Boram boram menekşe kokuyordu» dediği Manzarası, derinliği, garipliği bizi kendisine çeken bir vâdi'nin yerinde neler neler yoktu! Vâdinin girintilerine, çıkıntılarına, yokuşlarına, kürr.beltilerine oturtmuş apartmanlar vardı. Araalarında ancak bir kaç metre boşluk bırakılmış ve yeşil yoksunu apartmanlar! Kaldırımsız yaya yollarında çöp yığınları vardı. Leş gibi kokuyordu. Apartmanların adları, gerçekle alay eder gibi seçilmişti: Orman, Koru, Fidan, Lâle ve benzeri adlar. Vâdi'nin en dibinde sevimsizlerin sevimsizi bir yapı yükseliyordu. Yüksek okul diye yaptırılmış o yapıda şimdi gizli servis büroları çalışıyordu. Eve dönmemiş oğulları için tasalanan analar ve babalar ilk oraya koşuyorlardı Yavrumuz nerede? Yavrumuza ne oldu? Yavrumuzun suçu ne? diye.

Sait Faik Abasyanık'ın «Hâlâ menekşe kokuyordu. Ke-reviz kokusu ne keskin, ne güzeldi!» dediği yerler 1978 ilkbaharında leş kokuyordu. «Menekşeli Vâdi»nin en son boşluklarında yeni yeni iş hanları yükseltmek için hızlı bir çalışma vardı. Yapı yerinin göze görünür bir yerine iliştirilmiş tabelada projeyi yüksek mimar falanın yaptığı, İstanbul Belediye İmar Müdürlüğünden filan gün ve sayıyla inşaat ruhsatı alınmış olduğu da yazılıydı... Bürokrasi ve tüzüklerin kuruluşu açısından herşey yasalara uygundu, belki de! Fakat o projelere adını yazdırmış yüksek mimarlar, mesleklerinin çok önemli bir sorumluluğunu unutmuştu:

«Böylece denilebilir ki, bilhassa son onbeş yılda İstanbul'da gerçekten düzenli bir imar eylemine rastlamak

olası değildir. Bu devre içinde insana mutluluk veren ne şehircilik, ne de kentsel değer taşıyan bir bütün ve hele kente karakter verecek öğeler kazandırılmamış, aksine gerçek değerler, yitirilmiştir. Oysa, şehircilik, kendi ölçeğinde de mimarı, yapılar ölçeğinde de insanın yaşam mutluluğunu sağlamalıdır. Bu uygulamalarla insana değer veren , ona maddi ve manevi yaşama zevki ve olanaklarını sağlayan sonuçlar getirmelidir.»

Bu sözler benim değil. İstanbul Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü VII. Danışma Kurulu konuşmalarına katılmış Şehircilik ve Mimarlık otoritelerimizin ortak bildirisinden alınmıştır. Belki de biraz geç kalmış bir uyarı.

Menekşeli Vâdi'yi 1978'e ulaştıranların hepsini bilemeyeceğim. Fakat kimilerini öğrendim. Biri 1950'lerden önce şehrin bir devlet kuruluşunda hademe kadrosundaydı. İkincisi, 1950'den sonra işbaşına gelen DP Hükümetlerinin değişmez Başbakanınının gönül eğlendirmek için arada bir uğradığı bir apartmanda kapıcıydı. Şimdi ikisi de günümüz sağlıklı toplum yapısında varlıklı ve saygın kişiler! Bırakınız yapsınlar ve bırakınız kazansınlar! Sömürü düzeninin olağan sonuçları, diyebiliriz. Fakat bu yoksul halkın ödedikleriyle yetişmiş yüksek mimarlarımızın sorumsuz davranışlarını bağışlatacak bir neden gösterebilir miyiz? Sanmıyorum.

25 Nisan 1978

KOMEDYENİN ÖLÜMÜ

Bütün sanatçıların en bahtsız, komedyenlerdir. Sahne sanatçısının mutluluğu, kişiliği, ömrü rolleri ve alkışların coşkusuyla sınırlıdır. Sahneye çıkmadıkları, çikamadıkları gün herşey sona ermiştir. Geride bıraktıkları alkışlar uzaklaşır. Tiyatro sanatçısının en güçlüsü de bu alinyazısına boyun eğer. Ölüm, tiyatro sanatçısının bedenini alıp götürmekle kalmaz, kişiliğini ve yüceliğini de siliverir. Soluk fotoğraflardan ve kimi gazete yazılarından başka birşey kalmaz. Fakat bundan daha acı durumlar da vardır. Sağlık, ya da başka nedenler dolayısıyla sahneden uzaklaşmak. Böylesi ölümden de beterdir.

Muammer Karaca, böylesine acı bir sonu yıllarca yaşadktan sonra, ölümlü dünyadan göçtü. Bütün oyunlara kişiliğini katan, sahneye seyirci arasında vazgeçilmez bağlantıyı bir anda sağlayıveren sevimli Muammer Karaca, büyük komedyendi. Onu içtenlikli bir sevgiyle izlerken, Naşit Özcan'ı ve De Sicca'yı düşünürdüm:

De Sicca'nın üslubu, kaş kaldırıp şöyle bir bakı vermekle pek çok şeyi tek söz kullanmadan anlatıveren ustalığı, Türk halk komedyenlerinin en büyüğü Naşit Özcan'ı hatırlattı. O'nu hatırlayınca da Muammer Karaca gözümde canlandı. Üçünün ortak yanı, Commedia dell'Arte'ye dayanıyordu. Naşit, döneminin konservatuarı sayı-

lan «Muzika-yı Hümayûn»da İtalyan öğretmenler elinde yetişmişti. Osmanlı 'Tulûat'ının 'İbîş'ini çok yönlü bir halk komedyeni yapabilmesi, bundandı. Muammer, Naşit beyin atmosferinin ağır bastığı Şehzadebaşı tiyatrolarında sahneye çıkmıştı. Darülbcdâyi ve Şehir Tiyatrosu yıllarında hep ikinci, üçüncü planda rollerde kalmış ve ancak kendi topluluğunu kurunca büyük halk komedyeni Muammer Karaca olabilmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tiyatro sanatçısı olmak ateşiyle İstanbul Opereti'nde parasız oynayan ve kuru sahne tahtasında geceleyen Muammer (Rûşen), daha sonra Ferâh Tiyatro'da Dârülbcdâyi sanatkârları topluluğuna: «Tiyatroya intisap etmek istiyorum, iyi laz taklidi yaparım.» diye çekinerek başvurmuştu. Yıllarca herşeye katlanmış, çay simitle yetinmiş, dekor taşımış incecik bir pardesüyle kış geçirmişti. Yıllar sonra, Tepebaşı bahçesinde Alabanda: revüsüne bin lira aylıkla geçişini «O günlerde bin liraya tabiiyet değiştirilirdi.» diye şakayla anlatırdı. Zira, Şehir Tiyatrosu'ndan yüz lira aylık alıyordu.

Muammer Karaca'nın tiyatroculuğu yarım yüzyıldan çok sürdü. Fakat onun Türk komedyeni olarak güçlü yeri, güldürülere politik yergiyi ustalıkla getirebildiği yıllardan başlar. Yüzlerce kez oynanmış adapte Fransız vodvillerini «Muammerleştirme» üslûbuyla ele alırken, o günlerin en yaygın toplum yergilerini de konuşmalara serpiştiriveriyordu. Daha önceden düşünölüp yazılmış bir metni oynuyor gibi değil, hemen o anda dilinin ucuna gelivermiş gibi. Sonraları bu yolda politik yergiler yapan, bunu hâlâ sürdüren kimi topluluklarda böylesine yalın ve inandırıcı yergi tadını bulmak biraz güç.

Muammer Karaca'nın bu yolda ilk büyük başarısı Cibali Karakolu'dur. Binlerce kez oynandı. Bu türde bir

başka başarısı da Senâtür'dür. Karaca'nın adını günlük politikaya karışmış sananlar, sahne sanatçısı moralini bilmeyen kalıp düşünceli kişilerdir. Muammer Karaca için, bütün öteki sahne sanatçıları gibi, tek amaç vardı. Sahnede başarıya ulaşmak. Ne var ki, Muammer Karaca bunu yaptığı yıllarda, Demokrat Parti ileri gelenlerinin, sonra da Adalet Partililerin en ön sırada oturduğu günlerde, toplumun güncel olaylarını kıyasıya alaya alabilmiş büyük bir komedyendi. Senatör'ün giriş sahnesi, bunu belgeler. Adam, Dolmabahçe'de motörden inince gazeteciler çevresini sarar ve nerden geldiğini sorarlar. Adadan geldiğini söyler ve ertesi günü gazetelerde adı ve fotoğrafı basılır: Falanca, dün Yassıada'dan geldi. Adam salt bu gülünç yanılgı dolayısıyla, partinin senatör (senâtür) ü olur. Böyle bir olayı hergece ve hıncızca bir başarıyla yineleyebilen bir sanatçı, büyük komedyendir.

Muammer Karaca, eski İstanbul'un efendi küllhanbeyi şakacılığının usta bir örneğiydi. Her yanıla. Ses tonu, bakışı, davranışları, çapkınlık durumları, gerektiğinde saygın olabilişleriyle. Karaca Tiyatro'nun perdesi yirmi yıl hep alkışlarla kapandı. Fakat günün birinde önce seyirci eridi. Zira, Beyoğlu tükenmiş, Galata yan sokakları bütün camuru ve pisliğiyle Beyoğlu'nu sarmıştı. Sonra tiyatro salonu elden çıktı. Sonra topluluk dağıldı. O pek sevdiği ve övündüğü villa da vergicilerin eline düştü.

İstanbul'un yetiştirdiği büyük komedyen Muammer Rüşen Karaca, öldü. Nisan sonlarının güneşli bir gününde.

9 Mayıs 1979

ŞEHİR VE KÜLTÜR

Büyük şehir belediyeleri, Batının ve Doğu'nun kültür ülkelerinden çok önemli ve etkin kurumlardır. Toplum yapısının her alanda doruklaştığı büyük şehirde belediye, o ülkenin dışa açılmış vitrinini düzenler. Vitrinin renkli, çekici, güçlü ve etkin olmasını sağlar. Kültürlü büyük şehir belediyecileri, ülkenin devlet adamlarından daha etkin olabilirler. Günümüzün çoğu kültür ülkelerinde olmaktadır da.

1928'lerden başlayarak kırk yıl süreyle İç işleri Bakanlığının bir görevlisince yönetilmiş olan İstanbul Belediyesi, son yıllarda, seçimle işbaşına gelmiş kişilerin elinde. Ne var ki, yarım yüzyıla yakın süredir tepeden inme yönetimi yadırgamamış, bu arada büyük şehir niteliğini de epeyce yitirmiş İstanbul'da Belediye seçimleri gereken ilgiyi görmez oldu. Son seçimlerde katılma oranının yüzde otuza düşmesi böyle düşündürüyor.

Büyük şehir belediyesi olarak İstanbul Belediyesinin ve şehir meclisi'nin «İstanbul» gibi bir kültür merkezini değerlendirme yeteneği var, diyemeyiz. Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehri, Cumhuriyet Türkiye'si'nin en büyük kültür merkezi İstanbul'uda günümüz belediyeleri bu sorumluluklarının bilincinden yoksundurlar.

İstanbul'un şehir tiyatroları, konservatuvarı, müzeleri, kitaplıkları, parkları vardır. İstanbul'da Türkiye'nin

en güçlü yüksek öğrenim kuruluşları vardır. Basın ve yayın merkezi İstanbul'dur. Binlerce yılın kültür miraslarının en son kalıntıları da İstanbul'dadır. Boğaziçi ve Haliç de İstanbul'dadır. Fakat bütün bunlara yön vermesi, yozlaşmadan koruyup değerlendirmesi gereken bir Kültür danışmanlığı yoktur İstanbul Belediyesinde. Zira bu gereksinmeyi düşünebilmiş bir Belediye Başkanı İstanbul'a nasip olmuş değil. Şehir Tiyatroları, Konservatuvar, müzeler, kitaplıklar, bahçeler ve parklar, Belediye'nin öteki Kurumları Mezbaha, Hal, İtfaiye, Temizlik işleri gibi ele alınmıştır. Böyle olduğu için de, Şehir Tiyatrosunun başına günün birinde Mezbaha Müdürü gelebilir. Konservatuvar Müdürlüğüne de Temizlik İşleri'nden bir görevli getirilebilir. Böyle olunca da İstanbul Şehir Tiyatroları'nın belirgin bir kültür politikası olmaz, olamaz. Son otuz yılda görüldüğü gibi. İstanbul Konservatuarı, gider yutan gereksiz bir kurum sayılır! Türk Tiyatrosunun öncülüğünü başarıyla gerçekleştirmiş «İstanbul Şehir Tiyatrosu», bilgisiz davranışlarla çökerken «Belediye bütçesine yılda yüz milyon gider yükleyen bu tiyatro halka gereği gibi yararlı olamıyor!» diye konuşabilen yetkililer de görülür. Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının en son kültür mirasları -yık-yapçı vurguncular çıkarına kurban edilirken Başkanlığın, Şehir Meclisi üyeleri'nin kılı kıpırdamaz. Çoğunluğu iş adamları, küçük esnaf ve çok sayıda inşaat müteahhidinin oluşturduğu bir şehir meclisi, görevlerinin herşeyden önce bu büyük kültür merkezinden korumak olduğunu aklının köşesinden geçirmemiş paçal bir topluluktan ne bekliyebiliriz!

Büyük şehirlerde milyonlarca insan yaşar. Milyonlarca insanın birlikte yaşamasının zorunlu kıldığı sürüyle sorun vardır elbette. Ulaşım, temizlik, su, elektrik, besin ve benzeri. Plân ve para bunların hepsini çözümler. İs-

tanbul'da bunların hiç biri çözümlenememişse, plâna değer veren bilinçli şehirci yoksunluğudur. Para daha kolay bulunabilir. Yurttaşların ödeyeceği çeşitli vergiler ve devletin yardım kaynaklarıyla. Fakat büyük şehri yönetmenin sadece temizlik, ulaşım ve kanalizasyon işi olmadığını kavramış belediyeciler güç yetiştiriyor günümüz İstanbul'unda. Yıllar önce Kadıköy Şehir Tiyatrosu'nun perdesini açma töreninde, önce itfaiye bandosunu sahne de çaldırıp sonra da o semte bir yılda yaptırdığı kanalizasyon şebekesini uzun uzun anlatan bir Belediye başkanını hâlâ hatırlarım. Oysa, okumuş yazmış kişiydi, adı duyulmuş bir hekimdi.

Kültür bilincinden yoksun belediyecilik, Kültüre değer vermemiş bir şehircilik olamaz. Bizde oluyor diyenlere, Boğaziçi kıyılarına ve yamaçlarına, Çamlıca tepelerine, Anadolu yakasına, Adalara, Topkapı surlarının girişinden başlayarak Eminönü meydanına kadar bütün İstanbul'a Karaköy'den Zincirlikuyu'ya kadar bütün Beyoğlu yakasına, hatta sadece Sarayburnu'nda Atatürk anıt heykeli'nin çevresine bir göz atmalarını sağlık veririm.

1 Mayıs 1978

“BOĞAZIÇI, YAKINDAN”

Cumhuriyet başlangıç yıllarının Türk edebiyatında güzel düz yazı örnekleriyle seçkin bir yeri olan Ruşen Eşref Ünaydın'ın bir eseri «Boğaziçi, yakından..» adını taşır. Yazar, gittikçe silinen bir Boğaziçi'ni, günümüz için belki romantik, amma yine de güzel anlatımıyla, tablo tablo verir. Biraz özlem, biraz üzüntüyle.

1978 mayısının 13. günü, önceleri puslu, sonra sonra günlük güneşlik bir bahar havasında sekiz saatlik vapur gezintisine Ruşen Eşref de katılabilseydi, o güzel yazıları yine verebilir miydi?

Türkiye Turing Kurumu ve Türkiye Çevre Koruma Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği «Boğaziçi etüdü vapur gezisi», teknik uygulama ve konukları ağırlama açılarından çok başarılıydı. İki Kurumun ortak bildirisinde etüd gezisinin: «Boğaziçi değerlerinin, sorunlarının ve bunlara getirilecek çözümlerin yerlerinde incelenmesi ve saptanması amacıyla» düzenlendiği belirtiliyordu. Kuruçeşme, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Tellibaba, Paşabahçe, Çubuklu, Kanlıca köyü, Küçüksu önlerinde vapurun ağırlaşması, ya da bir süre durmasında mimarlar ve şehirciler, İstanbul Belediyesi, İstanbul Nazım Plân Bürosu yetkilileri Boğaziçi'nde tabiat değerlerinin tahribi konusunda değişik görüşler ileri sürdüler. Oraların uzak, yakın geçmişi anlatan konuşmalar da yapıldı. Ne var ki, amaç dışına çıkanlar, karşılıklı suçlayanlar bir ara çoğunlukta idi.

Anıtlar Kurulu, İstanbul Belediyesi, Büyük Nazım Plan Bürosu temsilcileri, bilimsel inceleme kavramına aykırı kişisel suçlamalara giriştiler. İstanbul Belediyesi temsilcileri, bu güzel şehri yönetmenin onurlandırıcı sorumluluğunun üstesinden gelememiş olmanın ezikliğiyle, her sözden alındılar, tedirginleştiler. Şehir Meclisi İmar Komisyonu Başkanı olan bir inşaat müteahhidi—mimar ise, inceleme gezisine katılmış kimi yabancıları ürküten bir ses tonu ve el kol hareketleriyle uzun süre bağırıp çağırdı ve seçim öncesinde konuşan bir politikacı gibi: «Biz halkın oylarıyla geldik, Boğaziçini biz kurtaracağız» diye haykırdı. Bunu söylerken, son Belediye seçimlerine İstanbul'luların yüzde otuz oranında katıldığını, bu yüzde otuzda seçime katılan başka partiler de oy aldığına göre—pek pek yüzde yirmi oy—almış olabileceğini bilmez görünüyordu.

Ne var ki, sekiz saat süren «İnceleme gezisi»nde, zaman zaman ateşli konuşmalar, karşılıklı laf atmalar ve suçlamalara rağmen, gözler önünde serili çirkinliklerin, plansızlıkların, yasaya aykırılıkların sorumlusu, ya da sorumluları bir türlü anlaşılamadı. Çubuklu sırtlarında birbirine yapışık, yüzlerce apartmanlık konut—mezarlar nasıl yükseldi? Kimler ön ayak oluyor? Üç kata izin verilen yapılar yedi kata nasıl yükseliverdi?, Sorular boşlukta kaldı. Kültür Bakanı Ahmet Kışlalı'nın, kıyıda pek göze batan bir beton yığını göstererek : «Buna kim izin vermiş acaba?» sorusu da cevapsız kaldı.

Sözün kısası, Boğaziçi'nin tahribini sekiz saat süreye gözler önünde serili bulan yetkililer ve uzmanlar, sorumluluğu birbirlerine yükleme çabasından öteye geçemediler. Fakat karşılıklı suçlamalar, abartılmış da olsa, bir gerçeğin altını çiziyordu. Sorumluların sayısı kabarıktı. Boğaziçi tahribi büyük suç ortaklaşaydı.

Belediye seçimlerine katılmayan İstanbullular, İstanbul çapında bir dünya şehrinin sorumluluğunu taşıyabilmek için yapı müteahhitliğinden çok daha başka nitelikler gerektiğini kavrayamayan politikacılar, toplum olaylarının uzağında planlar çiziktiren ve yıllarca tartışan plancılar, yetkisiz ve yeteneksiz belediyeciler, on beş yıldır İstanbul Nazım Planını yapmıyanlar, İstanbul'da tarihin ve tabiatın kıyasıya yağmasına seyirci kalabilmiş okur—yazarlar.

Bir süre İstanbul'da inşaat müteahhitliği yaptıktan sonra şimdi başka alanda çalışan bir okurdan aldığım uzun mektubun bir kaç satırını aktarıyorum:

«3/6/1977 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığınca tasdik edilerek yürürlüğe giren Sit plânı, ağaçlandırma alanlarında yerleşme için tüm arazinin yüzde beş, yüzde onunu ayırmıştır. O da iki katı geçmiyecek konutlar için. Oysa, planın hazırlanması yıllarca sürmüş ve planda ağaçlık gösterilen yerler 5—7 katlı yapılarla dolmuştur. Sit planına aykırı yapılar bu gün de sürmektedir. Zira Devlet bir yandan radyolarda «kaçak inşaat yaptırılırsa yıkılacaktır.» derken, öte yandan oralara yol, elektrik, su, otobüs vermekte ve okul yaptırmaktadır.»

Uzun mektubun hepsini buraya aktaramayacağım. Fakat 13 mayıs vapur gezisinde gördüklerim, eski müteahhidin ileri sürdüklerini doğruluyor. Yazık ki, doğruluyor!

30 Mayıs 1978

DOLMUŞ DÜZENİ

Otobüs, Esentepe'den tam onda kalktı. Barbaros Bulvarı, Beşiktaş, Dolmabahçe yoluyla Fındıklı'ya vardığımızda saat onbir buçuğa geliyordu. Onikiden önce Tophane'de bir yere uğramam gerekiyordu. Fındıklı'da inerken: «Tophane'de bana yetişirsiniz!» diye şoförle şakalaştım ve yürüdüm. Tophane'de işim onbeş dakika sürdü. Durağa yürüyünce yarım saat önce indiğim otobüsü gördüm. Kalkmak üzereydi. Şoför gülererek kapıyı açtı. Sultanahmet'e vardığımızda yarıma geliyordu. Zincirlikuyu, Barbaros Bulvarı, Dolmabahçe, Fındıklı gibi şehrin en geniş yollarından geçerek Sultanahmet'e varmak kimi günler iki saatten fazla sürüyordu. Zorla sökülen tramvayları bin defa aratan durumlarla her an karşıkardı İstanbullu. Oysa, trafik ve ulaşım, günümüz İstanbul'unda yüksek öğrenim konusuydu. Teknik Üniversite'de kürsüsü vardı. Vardı amma, dolmuşçuluk diye bir çıkarıcılık da vardı. Üç beş otomobili taksi yerine bu yolda çalıştıranlar çoğunlukta idi. Kişi para çıkarlarının toplum gidişinden üstün tutulduğu bir kargaşa düzensizliğinde teknik hesaplar ve bilimsel değerlendirmeleri kim umursardı! Bilimciler, bir dolmuş şu kadar yer kaplar ve ancak şu kadar insan taşır, bir otobüs bunun şu kadar çoğu yolcu taşır, yakıt tüketimi ve araç yıpranması açısından ülke ekonomisine daha yararlıdır, diye hesap ededursunlar.

Birkaç kilometreyi birkaç saatte alabilen günümüz şehir otobüslerinde yolcular konuşkan oluyor. Hatta, kendi kendilerine konuşuyorlar. Tekirginliklerini biraz

olsun gidermek için belki de! Zincirlikuyu'dan Fındıklı'ya bir buçuk saatte varabildiğim otobüste yanımda oturan bir yolcu, sık sık konuşuyordu. Yüzünü hiç hatırlayamıyorum. Onun da benden yana baktığı yoktu. Kendi kendisiyle konuşur gibiydi. Her yanımda sarmış renk renk, boy boy, model model otomobillerden gözünü ayıramıyordu.

«Şu teneke parçalarına bak! Milyarlar sokağa atılıyor. Yurt için çok gerekli ağır sanayi tesisleri kuracaklarına bu teneke parçalarına milyarlar döviz tüketiyorlar. Yaya kaldırımlarını, taşıt yollarını silme kaplamış şu özel araba bolluğun bakın! Uçan kuşa borcu olan, hazinesi tamtakır millet biz değilmişiz gibi!»

Tophane'de otobüse yine bindiğimde o yolcu ayağa kalkmıştı. Kapıya yakın duruyordu. Beni tanıdı mı bilmem? Fakat arada bir yine konuştu:

«Köşe ağzındaki şu yıkıntı duvar sözüm ona eski esermiş! Tophane şarapçılarının ve esrarcılarının yuvası. İstanbul serseri dolu. İpini koparan geliyor. Bir iş tutmamış çulsuzları neden barındırırlar bu güzelim şehirde? Kaçakçılar, lotaryacılar, esrarcılar, kadın satıcılar, uçkâğıtçılar, soyguncularla doldu İstanbul.»

Köprüyü geçiyordu otobüs. Deniz pırlı pırlıdı. Kendi kendine konuşan yolcu bakmadı bile o büyüleyici görünüme:

«Amerika'tan ve Rusya'dan başka her yeri gördüm. Bütün Avrupa'yı ve Arap ülkelerini yıllarca gezdim. TIR kamyonu şoförüydüm. Bu İstanbul gibisini görmedim. Burada herkes dilediğini yapıyor. Karışan yok.»

Eminönü'nde indiğimde hâlâ konuşuyordu! Sesi kulaklarımdaydı.

Cumhuriyet başlarında Yeni Cami'in çevresi bir Ortadoğu pazar alanıydı. Küçük küçük dükkânlar. Sokak ortasında traş eden berberler. Bağıra çağıra

müşteri arayan satıcılar. Sonra günün birinde dükkânlar yıktırıldı, pazar dağıtıldı ve Osmanlı - Türk mimarlığının görkemli yapısı Yeni Cami, gözler önünde yükseliverdi. Ne yazık ki, kısa süre için. Şimdi yine bir kargaşa, yine Ortadoğu pazarı. Eteğinizden çeken gezginci satıcılarıyla, Amerikan sigarası diye bağrışan küçük çocuklarıyla. Daracık sokakları, yüzyılların hanları, küçük camlı tezgâhları altın dolu sarrafları, ipçiler, hasırcılar, kuruyemişçiler diye ayrı ayrı kümelenmiş çarşıcıklarıyla yarı Ceneviz, yarı Bizans, yarı Osmanlı o eski Eminönü alanı ve çevresini gözüm aramıyor desem, gerçeği söyleyememiş olurum. Bütün bu saydıklarımın yerinde iki yanlı boş arsalarda yüzlerce otomobil ve çapaçul görünümlü birkaç kişi. Otomobil parkı ve değnekçiler! Yayalar trafik akışını kesmesin diye yaptırılmış olan çirkinlerin çirkinini o sözün ona üst geçitler hiç değilse biraz kaydırılsaydı da Yeni Cami'nin güzel görünüşünü bozmasaydı! Hele o kalın demir parmaklıklar ve dikenli tellerle bir savaş alanı gibi kcrunmak istenmiş yarı kel çimenliklerde uyuyan aylaklar! Demir parmaklıkların, tel örgülerin üstünden atlayıveren özgürlükçü yurttaş bolluğu!

Otobüste kendi kendine konuşan adam: «Bu İstanbul gibi düzensiz şehir görmedim.» diyordu. Oysa, İstanbul'da düzen var. İleri teknik ve kültür ülkelerinde çağın taşıtı otomobili «Dolmuşçuluk» diye yeni bir uygulamada kullanan insanların buluşu bir «Dolmuş düzeni» yürürlükte! Ülke ekonomisinde, toplum yapısında kişi ilişkilerinde, şehircilikte, parti genel başkanlarının tutumlarında ve davranışlarında hep bir «Dolmuş düzeni» düzensizliği.

Sirkeci Garına karşı sokak ağzlarını tutmuş çapaçul kişiler, gelip geçenlere saldırıyordu: «Kars'a, Kastamonu'ya, Mersin'e, Adana'ya!» diye; yakamı zor kurtardım.

6 Haziran 1978

KUTLU OLSUN I

Osmanlı İmparatorluğu'nda din bayramları kutlanırdı. Bir de, padişahın tahta çıktığı günler. Sonraları Meşrutiyet'in ilanı.

Türkiye Cumhuriyeti, yeni rejimin temeli sayılan kimi ilkeleri ve Kurtuluş Savaşının anlamını yığına benimsetmek için belirli günleri millet bayramı ilân etti. 27 Mayıs 1960 değişimi, bu millet bayramlarına yenilerini ekledi. Bunların dışında, Türkiye'nin dünya milletleri arasında yeri olsun gibilerden yeni yeni günler, bir çeşit dışalım yoluyla, getirildi. Birleşmiş Milletler Günü, Dünya Tiyatro Günü, Dünya Çocuklar Günü, Anneler Günü, Babalar Günü vb.

3,4,5 haziran günleri afişlerle, basında yazılarla, radyo ve televizyonda resmi kişilerin sözleriyle benimser görüldüğümüz «Dünya Çevre Günü» de bu etiket günlerden biri.

İlk olarak 1976 yılında Birleşmiş Milletler'ce düzenlenen Çevre Günü'nün amacını: «Çevre sorunlarını ortaya koymak, insana değer veren sağlıklı bir şehirleşmenin bilincini uyandırmak» diye özetliyorlar.

Yeşil örtünün insan başına sifıra yaklaştığı İstanbul ve Marmara'da geçen yıl Çevre Gününde neler yapıldığını kimi örneklerle sıralayalım: «Hava ve toprak kirliliği için seminerler. Kıyı yağmasının vurgulanması ve kıyıya gezi. Kıyı yağmasına karşı yürüyüş. Trafikten arındırma ve et

şöleni. Çevre sorunlarını vurgulama. Toplu taşıma, toplu piknik.»

1978 Dünya Çevre Gününün başladığı 3 haziran cumartesiye Üsküdar, Ümraniye, Çamlıca ve Çengelköy sırtlarında geçirdim. Hava günlük güneşlikti. İlkbahar yaza kavuşuyordu. Çok değil, daha on yıl önce oralarda başınızı dinleyebilir, büyük şehir kargaşasında örse-lenmiş sinirlerinizin sağlığını kazanabilirdiniz. Oysa, 1978 Dünya Çevre Gününün kutlandığı 3 haziranda, Çamlıca - Çengelköy yamaçlarını uzaktan görmek bile sinir bozucuydu. En son katır tırnaklarıyla bezenmiş kırmızı topraklar her yanda beton yığınlarıyla örtülmekteydi. Çamlıca ve Boğaziçi planlarının orman alanı, yeşil örtü diye kâğıt üstünde korur görüldüğü en son yeşil yamaçlar, düzlükler ve tepeler, kimi yerde 6 - 7 katı bulan apartmanlarla boğulmuştu. Bir yandan da yeni kaçak yapılar ve gece-kondular için en son alanlar telle çevrilmekteydi, Oysa, Büyük Nâzım Planı Bürosu yetkilileri sözleriyle buna karşıydılar:

«Türkiye’de anarşi olaylarının bu denli artmasında politik ve ekonomik nedenlerin yanı sıra yeşil alan azlığı da etken oluyor. Doğa ile ilişkileri azalan, ayağını toprağa basamaz olan insanın ruh dengesi de bozuluyor. Yeşili bu hızla yoketmeyi sürdürdüğümüzde de insanlar kitle halinde sinir hastalıklarına uğrayacaklar, belki de kitle halinde ölümler başlayacak.»

Bu yüz kızartıcı İstanbul gerçeklerini içim sızlayarak gördüğümünden az sonra, sayın İstanbul Belediye Başkanının çevre korunmasının önemini belirten sözlerini radyo ve televizyonda dinledim. Fakat, yakın günlere kadar kırık bölge sayılan bir İstanbul semtinde yaşayan, ortaokul öğrencisi Haluk Dağlıoğlu (Şenesenevler Orta-

okulu 3 A)'nın yazdıkları, durumun korkunçluğunu, program gereği sözlerden çok daha içtenlikle vurguluyor:

«Geçiyordum geçen gün / Eski boş arsadan / di-
kecekler bir apartman / belli... / malzeme yığıyorlar. / Oysa
ne güzel arsaydı / En erken saat dokuzda / Oynardık her
gün arkadaşlarla / Dikiyorlar bir apartman daha. / Ne di-
yorlar bilmem, / Her yerde apartman, apartman / her şeyi
yıkıyorlar. / Birer apartman yapıyorlar. / Hey, duydunuz mu
bilmem! / Bizim küçük köşkü yıktılar, / Önümüz hepten
kapanacak, / Yerine bir apartman yapıyorlar.»

Bu yazıyı 4 haziran sabahı yazdım. En son satırı
bitirirken telefon çaldı. Çok nazik bir erkek sesi: «Ben
emekli Kaymakam K.T.» diye söze başladı. «Heybeliada'-
da oturuyorum. Adalarda iki kattan yüksek yapıya izin
yok. Fakat birkaç yıldır 3 - 4 katlı yapılar hızla arttı. Adalar
Şube Müdürlüğüne telefon ettim. Sayın Belediye Baş-
kanına iki telgraf çektim. Sonunda basılı bir cevap kâğıdı
geldi: Dilekçeniz Adalar Şube Müdürlüğüne iletilmiştir,
diye. Acaba ne yapsam?»

Emekli kaymakam okuru yatıştırıcı ve yardımcı ola-
bilir bir yol gösterecek durumda değilim. Telefonu kapat-
tıktan sonra gazetelere baktım. İstanbul'da 'Dünya Çevre
Günü' dolayısıyla İstiklâl caddesinde kaldırım kahveleri
ve bira tezgâhları kurulmuştu. Kadehler tokuşturuluyordu.
Akordeon çalınıyordu.

'Dünya Çevre Günü' kutlanıyordu!

13 Haziran 1978

DENİZDE KUM

Karpuz kabuğu denize düşmedi amma, İstanbul kıyılarında suya dalanlar görülmeğe başladı. Ne var ki, koskoca bir sorun, yıldan yıla daha da çetinleşerek sürmekte. Nerede denize girmeli? Denize girilebilecek yer var mı? İstanbul'un kıyı sularında denize girmek sağlığa yararlı mı?

Yarım milyon insanın yaşadığı elli yıl öncelerin İstanbul'unda bile denize girmek her babayiğitin işi değildi. Kıyı köylerinde yaşayanlar, yalılarda oturanlar, sonraları da plajlara gitmek için uzun yolculukları göze alabilenler denizden az buçuk yararlanırdı. Fakat yarım milyondan dört milyona çoğalan günümüz İstanbul'unda değil yakın kıyılarda, Belediye sınırlarının yüz kilometre uzağa yolculuğu göze alsanız da, denizden yararlanmak kolay değil. Sağlık ve başdinleme açısından da tartışılabilir.

Kilyos uzantısı Karadeniz kıyılarını, Anadolu yakasında Ağva'yı denedim ve boyumun ölçüsünü aldım. 1930'larda Sarıyer'den ikisaatte yaya gidip tanışlarda konuk kaldığım Kilyos — yeni adıyla Kumköy — yarım yüzyılda bakım ve işletmecilik açısından yarım santim ileri gitmiş değildi amma, ödemek zorunda kalacağınız para, akıldışı sayılara ulaşmıştı. Köy sokaklarında yine inekler dolaşıyordu, yine tezeklere, çöplere ve su birikintilerine basarak yürüyordunuz. Üstelik herşeyin önüne bir 'Turistik' lâfı yakıştırılmıştı. Üsküdar'a yüzkilometre ötede Ağva'da — yeni adıyla Yeşil Çay'da — da bir kaç yaz geçirdim. Telefonla yer ayırttığım Motel'e, ördeklerin

ve tavukların eşelendiği topraklardan geçerek varabilmiştik. Denize girilecek kumluk, bir kilometre ötedeydi. Oysa, broşürde 'Motelin önünde özel kabineler vardır.' diye yazılıydı. Telefonla ayırttığım duşlu ve iki yataklı oda diye verilen daraşmalık bir aralıkta tek kişilik bir somya vardı ve kapı yarım açılabiliyordu. Aşağısı çalgılı gazinoydu. Duşu sorduğumda, koridorun sonunda bir ayak yolunu göstermişlerdi. Denize girilen kıyının az ötesinde kamyonlar kum taşıyordu ve açılan çukurlara çöp dökülüyordu. Çöpçü, el arabasıyla çöpleri taşıdıktan sonra gazinonun kavun karpuzunu ve daha başka şeyleri de yine o arabayla taşıyordu. Akşamları kıyıda yemek yiyen Nahiye Müdürü, kara sinek saldırısından korunmak için ceketini sandalyenin arkalığında alıp havaya savuruyordu. Güzellişterme Derneği üyelerine: «Biraz gaz döküp çöpler yakılsa» diyecek oldum, «He, ya!» demekle yetindiler.

Sonra bir başka kıyı köyümüzü seçtim. Güzelyalı, eski adıyla Podima, İstanbul'un Rumeli yakasındaydı. Bütün kıyı şeridi milletlerarası turizm alanında üne kavuşmuş Bulgaristan plajlarına çok yakındı. Kumu ve denizi güzeldi. Köy yönetimi Turizm Bakanlığından kredi alarak bir konuk evi yaptırmıştı. İlk gördüğümde, aradığım kıyıları sonunda buldum diye, pek sevindim Fakat daha ilk gece müthiş bir gürültüyle yataktan fırladım. Bir ışıldak kıyıları taniyordu. Bir gemi karaltısı vardı kıyıda. Küçük geminin kepçe vinçleri denize dalıyor ve taradığı kumları ambara boşaltıyordu.

Ertesi sabah durumu öğrendim. Gemi, İstanbul'un ünlü bir kum satıcısınınındı. Haftada birkaç gece gelip sığ kıyıların kumunu taşıyordu. Kumcu bu iş için ne izin alıyor, ne de bir para ödüyordu. Köylülerin ileri sürdüğüne göre, engel olmak için gemiye gidenleri silahlı adamlar karşılamıştı. Oysa, denizin en sığ yerlerinde şimdi tehlikeli

kuyular açılmıştı. Bu yüzden boğulanların sayısı artıyordu. Kumlarıyla olduğu kadar renk renk çakıllarıyla da ünlü — Bizans mozaiklerinin Podima çakıllarıyla yapıldığı söylenir — o güzelim kıyı köyünün plaj kumları denizden gemiyle taşınırken, kumsalın bitiminde başlayan ağaçlık yamaçların toprağı da kamyonla şehre taşınyordu. Kumları vapurla, toprakları kamyonla götürülen o kıyılarda yaşayanlar, orman köylüsü diye her yıl paylarına düşen cılız ağaçları satarak kahvede laf atıyorlardı. Köyün sebzesi, yemişı, yiyeceğı hep şehirden geliyordu. Bahcesine, tarlasına bir şeyler ekenler, yemiş ağaçları yetiştirenler yoktu.

O pırıl pırıl kumları taşıyan kişı yirmi yıl önceleri şehirde önemsiz bir satıcıydı. Şimdi bir sürü vapuru var. Şehrin güzel yerlerinde yükselmiş kat kat apartmanlarda onun adı yazılı. Adının sonuna Palas diye görkemli bir söz eklenmiş olarak.

20 Haziran 1978

BEYAZIT HAVUZUNDAN AKSARAY DENİZİNE

İstanbul'da bir Beyazıt alanı vardı. Beyazıt alanında yüzyıllık ağaçların gölgesinde bir Çınaraltı - Küllük kuytuluğu vardı. Yeşilliklerle sınırlanmış kaldırım kahveleri vardı. Bir de mermer fıskiyelerinden serinlikler saçan o güzelim Beyazıt havuzu. Günün birinde bunların hepsi yokedildi. Şehircilik kültürü yetersiz bir çiftlik beyinin kimi heveslerine kurban verildi. 14 Mayıs 1950'de yönetimi ele geçirmenin sarhoşluğuyla ülkeyi Birleşik Amerikalı sömürücülere teslim edivermiş, Millet Meclisinden karar almadan — Enver Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu ordularını Birinci Dünya Savaşına itivermesi gibi — Türk ordusunu Kore savaşına göndermiş, dış borç batağıyla «her mahallede bir milyoner» soyguncu türetmekle öğünmüş DP'li Başbakan, 5-6 Eylül 1955 gecesi İstanbul'u yaktırıp yıktırarak Neron'luk da oynadıktan sonra, yeni bir oyalanma arandı ve şehirciliğe el attı. Şakşakçılar hemen kaleme sarıldılar, «İstanbul'un ikinci Fatih'i» diye. Şehri otomobille dolaşan "Beyefendi". şöyle bir elini kaldırıverse hemen not alınıyor ve gökyüzünden bir buyruk inmiş gibi, oraları yerle bir ediliyordu. Sokaklar, yapı adaları, ağaçlıklı yollar, hatta anıtlar ve çevreleri, bir bir arkasından yokediliveriyordu. Bu İstanbul kıyımlarının en acımasızlarından biri de Beyazıt alanında uygulandı. 22 Eylül 1957 günü yazdıklarımın bir kaç satırını alıyorum:

Beyazıt havuzunun fıskiyeleri bayram ve şenlik gecelerinde renk renk akar, dar gelirli on binlerce İstan-

bullu'nun bunalımlı dünyasına birer damlacık da olsa yaşama gücü serperdi.

Otuz iki yıldır hiç kararmadan bembeyaz duran fıskiyeler şimdi toz toprak içinde yerlerde sürünüyor. İstanbul'un her yönden her zaman kopan esintileriyle sık sık ürperen sular şimdi bir bataklık. Beyazıt camiinin minareleri ve Üniversite dış kapısının süslü görünümüyle bağdaşıp bunca yıl gönül ve göz okşayan çimenler, renk renk sardunyalar ve ortancalar, ayaklar altında.»

Bütün bu olup bitenler için tek bir gerekçe ileri sürüyorlardı. Demokrat Parti'nin değişmez Başbakanı, Aksaray, Beyazıt alanına dümdüz ve çok geniş bir yokuşla kavuşsun, buyurmuştu. Ne var ki, buyruğu yerine getirmek için çırpınan Teknik sorumlular bir türlü üstesinden gelemiyorlardı. Ağaçlar kesiliyor, yapılar yıktırılıyor, yapımı bitmiş yollar söktürölüp yeniden yaptırılıyor, Beyazıt alanı durmamacasına kazılıyor, kaldırım döşeniyor, duvarlar örülüyor, setler yükseliyordu; Sonunda «İstanbul»un ikinci Fatihî'nin dediği olmuştu amma, Beyazıt alanı yitirilmişti. Yıllarca süren bu çırpınışlar, uzun bir can çekişme gibi, günün birinde sona eriverdi. Duvarlı - merdivenli bir bit pazarı yaymacılığına yerini bırakarak. Şimdi ne Beyazıt alanı, ne de Beyazıt havuzu var. Gençlerin barikat kurduğu o yerin yirmi beş yıl öncesini, ancak eski kartpostallarda görebilirsiniz.

Ne var ki, böylesine ters şehircilik heveslenmeleri yine de kimilerinin aklını çeliyor. Böyle ters, hatta gülünç yeni bir girişimi geçenlerde öğrendim. Anlatanlar çok ciddi şehircilik otoritelerimiz olmasaydı, beni alaya alıyorlar, derdim. Epiyce gideri göze alarak hazırlanmış yeni bir ön taslağın amacı - inanılır şey değil. - Yenikapı denizini Aksaray'a ulaştırmak! Doğu Roma İmparatorluğu kadirgalarının barındığı Marmara kıyılarını Aksaray'a getirmek.

Jeolog ve şehircilik uzmanı değilim amma, söz-konusu o sığ kıyılarda denizin yıldan yıla gözle görülür biçimde dolduğunu, çocukluğumda ve gençliğimde oralarda denize girip kayıkla gezdiğim için, bilirim.

Benim yurttaş olarak göre göre kavradığım bu jeoloji olgusunu, bu tabiat olayını uzman yetiştirilmiş kimseler görmez olur mu? Göremez mi? Durumu uzun süre düşündüm ve cevabını veremedim.

Bir soruya cevap bulmak için düşünürken daha başka tuhafliklar da kafama takıldı. Çamur ve pislik içinde yüzen sokaklarda yıkıldı yıkılacak bir kaç tahta evi yabancı gezginlere göstermelik «Eski İstanbul Mahallesi» diye sunmak için onarım tasarısı hazırlayanlar vardı. Ankara'dan gelip «İstanbul'u nasıl turistik yapmalı?» diye Bakanlık hesabına otelde haftalarca kalan genç mimarlarımız da. Yer kalsa, daha başka örneklerde sıralayabilirdim.

27 Haziran 1978

«ANADOLU ZENGİNLERİNE!»

«Piyasadaki para darlığı nedeniyle İstanbul'da mülk almanın tam zamanıdır Geniş imkân ve fırsatlarımızla hizmete hazırız. Lütfen teşrif edin, size de kazandıralım.»

Yazının başlığı da, tırnak içinde okuduğunuz satırlar da benim değil. Bir emlak komisyoncusunun ilânı. Geçen hafta gazetelerde çıktı.

Gazete ve duvar ilânları her zaman ilgimi çekmiştir. 1940'larda yayınladığım kısa hikâyelerimden birinin başlığı ve konusu «İlânlardaki şehim»di. Büyük şehri kışların ve yazların değişik ilân örnekleriyle vermeği denemiştim. Ne var ki, o yılların gazete ve duvar ilânları, çok sınırlı, hatta çocuksu ve ilkeldi. O hikâyeyi yine okuyunca, yavan geldi. Oysa, baskı sayısı yarım milyonu aşan günümüz alacalı İstanbul gazetelerinin ilânları çarpıcı, hatta şaşırtıcı. Bu yazıya giriş bölümü yaptığım emlakçı ilânı gibi.

Sömürü düzeninin bütün girdi çıktısının tezgâhlandığı biraz Bizans, biraz Osmanlı ve daha çok Amerikan özentisi İstanbul'da, «Reklamcılık» ad değiştirip «Halkla ilişkiler!» oldu. Zira aşırı tüketime dayalı günümüz kapitalizminde para babalarının daha da semirmesi için insanların durmamacasına bir şeyler satın alması gerekir. Emekçi, memur, küçük esnaf, hatta köyden göç etmiş ırgat-Lumpem-Proleter arası gizli işsizler, hep bir şeyler satın almalıdır. Aylık kazancını çok aşan taksitlerle borçlanarak, karaborsa oyunlarına, kaçakçılık örgütlerine katılarak, el al-

tından para alarak, yasa dışı gelirler sağlayarak buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, özel otomobil edinmeli. Tüketime dayalı kapitalizm gereği.

İstanbul'da araçla, ya da yürüyerek dolaşırken, iş-yeri tabâlelerine bakarım. Çok ilginçleri gözüme çarpar. En kısa uzaklığa yarım saatte varılan İstanbul'da tabelâ ve afişleri okumak oyalıyor da. Şu son on yılda şehrin ilân tabelâları boy, biçim, renk ve yazılarıyla çok değişti. Bir bakıma saldırganlaştı. Avuç içi kadar bir işyerinin yapı yüksekliğince sallandırdığı ilân tabelâsı, üstünüze yıkılıcakmış gibi. Renklerin en çığlıkları, yazıların en çarpıcılığıyla daha bir gürültücü ve tedirginleştirici oluyorlar.

Oysa, kültür dünyasının büyük şehirlerinde semtlerin ve sokakların renkleri bile düzene bağlanmıştır. Yıllarca önce İstanbul Belediyesi bu kayguyla bir «Estetik büro» kurduydum amma, 1950'den sonra Prosst'u uzaklaştıranlar, İstanbul'u çıkarları için sömürmeğe başlayınca «Estetik büro» yitti gitti.

Bindiğim otobüs ikide bir duraklıyor ,güçlkle yol alıyordu ve ben yine afişlere, ya da ilân tabelâlarına bakıyordum. Bir an şaşladım. Tek katlı bir dükkâncığın ön yüzünde koskoca bir tabelâda «Lüküslü Ticaret» yazılıydı. Evet. «Lüküslü Ticaret!» Otobüs tam o sırada yol almağa başlamasaydı, inip dükkâna gidecek ve ne satıldığına bakacaktım.

«Lüküslü Ticaret»in anlamını çözmeğe çalışırken Rey Kardeşlerin «Lüküs Hayat» operetini hatırladım. Sevimli Hazım Körmükçü'nün o biraz kısıp ve babacan sesiyle söylediği ünlü şarkı beni kırk şu kadar yıl gerilere, o günlerin İstanbul'una götürüverdi:

«Lüküs Hayat, Lüküs Hayat
Yoktur eşin oh ne rahat!

Şişli’de bir apartman,
Kapıda iki otomobil,
Biri spor, biri değil
Yoksa eğer hâlin yaman!»

Lüküs Hayat’ın ezgileri, Ekrem Reşid’in bir gözlemine de hatırlattı. O yıllarda İstanbul’da yeni yeni görülmeğe başlamış olan ve önü-arkası ayırılmeyecek kadar tuhaf, kamyon yavrusu Amerikan otomobilleri için: «Dritnot gibi şeyler!» derdi, her zaman öfkeli sesiyle.

«Lüküslü Ticaret! Anadolu Zenginleri! Geniş imkân ve Fırsatlar!»

Kurtuluş savaşının kovduğu yabancı sermaye, elli yılda iyice palazlanıp Holdingleşen taşra küçük esnafı işbirliğiyle ülke ekonomisine yine el atmadı mı?

Reşat Nuri Güntekin’in «Yeşil Gece» ve Erol Toy’un «İmparator»u. acımasız sömürü düzeninin başlangıcını, gelişip yerleşmesini ve ülkeyi uçuruma itelemesini anlatır Bilmem, okunudunuz mu?

11 Temmuz 1978

BAĞLAR VE ÖTESİ

İstanbul'un çok yakın geçmişini uzak bir tarih yaprağı gibi yazmak zorunda kalacağım aklıma gelmezdi. Olumlu gelişmeler, mutlu kılan toplum değişimleri dolaşısıyla değil de, tahrip ve yağmalarla yokedilen bir büyük şehrin yakın günlerinden görünüşler ve anılar diye yazmak! Milletlerarası Londra - İstanbul yolunun bitiş ve İstanbul şehrine giriş yeri Topkapı sur dışını son yıllarda bilmem gördünüz mü? Büyük şehrin güzelliği bozulmasın diye surlar dışına atılan otobüs terminall çevresi kalemle anlatılamaz. Yaya kaldırımlarında kışın çamura ve yazları toza toprağa bulanmış yatan insanlar. Her yaştan. Kadınlar, çocuklar, sakallılar. Kolları tersine dönük, ya da tek bacaklı insanlar. Avuç açanlar, bir şeyler mırıldananlar. Yere serilmiş kirli beze para koyup bekleyenler. Yabancı filmlerin abartılmış Hind, ya da uzak doğu ülkeleri benzeri görünüşler. Bütün bu insan enkazı arasında yığın yığın mal. Naylon öteberinin her çeşidi. Kadın ve erkek giysileri. Kürkler, kunduralar. Halıcılar ve kumaşçılar. Hepsi yerlerde. Kap kaç ekonominin kendiliğinden oluşuvermiş bir sergi, yılın 365 günü kış yaz kurulan bir yaymacılar fuarı.

«Yaşlanmak anılarda başlar!» diye bir söz vardır. Bir bakıma doğrudur. Yaşadığı günleri gittikçe arkada kalan ve geleceğin gittikçe kısaldığını farkedenden kişi, arada bir 'eski günleri' hatırlar olur. Geçmiş daha güzeldi, sanısıyla avunur. Hüzünlü bir aldanişa bırakır kendini. 'Güzel günler yaşadım ben! Dünyanın tadı kaçtı!' diye aklından geçirir.

Ne var ki, çok yakın İstanbul'u yaşamış olanlar, günümüz İstanbul'una baktıkça 'Geçmişe özlem'den daha başka, bambaşka duygulara kapılıyorlar. Anılarda yaşamak, diyemeyiz buna. Yaşlanmanın «geçmiş özlemi» hiç değil. Dünya çapında bir kültür başşehri, tabiat güzellikleri açısından bütün dünyada 'Eşsiz Şehir İstanbul'un' hoyratça tahribi karşısında duyulan yoğun bir öfke diyebiliriz belki!

Günümüz Topkapı surları dışının pis ve çirkin gerçeklerini sıralayarak başlayan bu yazıyı, oraların İkinci Dünya Savaşı öncesini çizmekle sürdüreceğim.

Topkapı surları dışına, dar, harap, bakımsız, ama yüz yıllar öncesinin tarih belgesi bir kapıdan çıkılırdı. Eminönü - Topkapı tramvayı surlara doğru yol alırken, daracık sokaklardan geçerd i ama, çoğunun küçük bir bahçesi vardı. Cumbaları, balkonları, pencere önleri felseğan, sardunya, karanfil, küpe çiçeği, ıtır saksılarıyla bezenmiş evleri görmek, rahatlatırdı. Son durakta inenler sur dışına çıkınca, tek atlı arabalarla, karşılaşırdı. Talikaya binmeyenler yürürdü. O günlerin İstanbullusu yürümeye alışkındı. Sur dışına çıkanlar ya mezarlıklara uğrarlar, yakınlarına okurlardı. Ya da, bağların yolunu tutarlardı. İkinci savaş öncesi İstanbul yakasını bilmeyenler bağ sözünü yadırgayabilir. Oysa, Topkapı surları dışında geniş boş topraklarda bağlar vardı. 'Numune bağı', 'Örnek bağı' gibi adları vardı. Asma kütüklerinin arasına yollar açılmış, kimi boşluklar çardaklarla gölgelenmişti. Kütüklerden kesilen salkımlar kiloyla satılırdı. Üzümünü alan bir de hasır kiralayıp boş gördüğü çardak altına uzanırdı. Ne rakı içilirdi, ne de el radyosundan pop müziği dinleyen vardı. Topkapı'da başlayan bu 'Numune bağı' girişimi, kısa sürede şehrin başka semtlerine de yayıldı. Bakırköy'de, Erenköy'de, Rumelihisarı sırtlarınd a bağlar yetiştirilip halka

açıldı. İstanbullular hafta sonu dinlenmelerini, rahat, sağlıklı ve az parayla değerlendirebilsin diye. Sonra ikinci Dünya Savaşı başladı ve Türkiye katılmadı. Sonra savaş bitti ve Türkiye Atlantik beyannamesine imza koydu. Marshall yardımı diye Birleşik Amerika'nın eli sınırlarımızı aştı. 1950'lerin İstanbul şehir meclisi bağları endüstri bölgesi yaptı. «İstanbul'un ikinci Fatih»i salına salına girsin diye, surlar Karayolları buldozerleriyle yıktırıldı. Tören geçit resimleri için Vatan ve Millet caddeleri yapıldı. Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Mithat Cemal ve daha kimi yazarlarımızın kitaplarında sık sık rastladığımız kos-koca semtler, mahalleler ve sokaklar dümdüz edilerek. Atasözleri, toplum gidişine göre geçerliliğini yitirir. 'Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur'u, 'Bakmazsan beton olur' diye değiştirebiliriz.

18 Temmuz 1978

İSTANBUL'DA YÜRÜYEBİLMEK

İstanbulular eskiden yürürlerdi. Aksaray'da oturan biri Şehzadebaşı'na Lâleli üzerinden 7-8 dakikada yürüyerek varırdı. Şimdi iki durak öteye dolmuşla, ya da otobüsle gidenler çoğunlukta. Kalabalık duraklarda itişe kakışa her araca koşuyorlar da, yürümeği akıl etmiyorlar. İstanbul'da yaşayanların yürümek alışkanlığını böylesine yitirmesini değişik nedenlerle açıklayabiliriz. Yayaların yürüyebileceği kaldırım yok herşeyden önce. Dar, ya da geniş bütün yaya kaldırımları, özel otomobillerin park etme tekelinde. Artan motorlu araçlar, dar gelirli kişilerin de otomobile binmek isteğini kamçılıyor. Özel otomobiliyle kalabalık duraklardan geçenler öylesine bir üstten bakıyorlar ki, sıradan yurттаş dolmuşa binmekle hiç değil bir beş dakikalığına bu ayrıcalığı paylaşıyor, paylaştığını sanarak avunuyor. İl sınırı içinde yaşayan milyonların, şehrin kıyı bucağını bilmemesi de ayrı bir etken. İstanbul'da hangi semte hangi yoldan kestirme gidilir, bilen pek kalmadı. Durağa her uğrayan otobüse atlayıp: «Taksim»e gider mi? «Topkapı»ya gidiyor mu? diye soruyorlar. Gençlerin özellikle dolmuşa pek düşkün olduğu da göze çarpıyor. Geçenlerde Eminönü durağında: «Karaköy!» diye dolmuşa seslenen gence pek kızan yaşlı biri: «Oğlum, bak Karaköy görünüyor, köprüyü yürüyüver!» dedi Esentepe durağında 150-200 metre ötede Zincirlikuyu için dolmuşa seslenen bir genç kız gördüm amma, kızmadım, şaşıtm.

Motorlu araçların bütün gidiş-gelişi hâlâ tek bir ana yola yüklenmiş İstanbul'da yayaların kullanabileceği

öyle kestirme ara yollar var ki! Unkapanı durağında otobüse binen yolcu, Saraçhane - Aksaray - Laleli üzerinden Beyazıt'a ulaşır. Otobüs beklemesi, ışıklarda duraklama, yolcu iniş binişleriyle bu kısa yol yarım saati buluyor. Oysa, Unkapanı'ndan Vefa yokuşu, Şehzade camii, Vezneciler üzerinden, yürüyerek, en çok 15-20 dakika sürer. Geçenlerde Tahtakale telefon idresi yakınındaydım, Aksaray'a gitmem gerekiyordu. Ara yoldan Mercan yokuşuna yöneldim, Süleymaniye ve Bozdoğan kemeri üzerinden Laleli'ye, oradan da yokuş aşağı Aksaray'a varıverdim. Yirmi dakikada. Araca binseydim, önce Eminönüne dönüp bir süre bekleyecektim. İtişe, kakışa bineceğim otobüs Sirkeci, Gülhane, Sultanahmet, Divanyolu, Çarşıkapı, Beyazıt, Lâleli duraklarına uğrayarak yarım saatte Aksaray'a ulaşabilirdi.

Atatürk Köprüsü yapılmadan eski bir tahta köprü vardı. Motorlu araç işleyemezdi. İstanbul yakasında oturanlar Beyoğlu tiyatro ve sinemalarına o köprüden güle konuşa geçerlerdi. Gidişte ve dönüşte. Çocukluğumda Süleymaniye'de otururduk. Boğaziçi vapur iskelesine gitmek için, ya Mercan yokuşu, Sultanhamamı üzerinden, ya da Kantarcılar — Zındankapısı yoluyla yürürdük. Beylerbeyi'nin yukarı mahallesi Küplüce'de yazları oturduğumda annem ve öteki yakınlarımla Büyük Çamlıca'ya yürüyerek gider gelirdik. Ne kimse yorulurdu, ne de bir saldırı korkusu duyardık. Oysa, İstanbul, Yabancı askerler işgalindeydi. Gençliğimde Sarıyer'den Kilyos'a yürüyerek gider gelirdim. İki saatlik yoldu. Beykoz'dan Karakulak Suyu'na, Kartal'dan Yakacık'a da yürürdük.

İstanbul'da uzak yerleri birbirine bağlayan iki taşıt vardı. Vapur ve tramvay. Vapurlar, Haliç, Boğaz, Adalar diye üçe ayrılıyordu. Bunun dışında şehrin bütün gidiş

gelişini tramvaylar sağlıyordu. Tek ve dar bir anayolda. Fatih - Harbiye, Beyazıt - Maçka, Beyazıt - Kurtuluş, Eminönü - Edirnekapı, Sirkeci — Topkapı, Sirkeci — Yedikule, Beşiktaş — Aksaray, Ortaköy - Aksaray, Eminönü — Bebek arasında işliyordu İstanbul tramvayları. Bir de kısa süre işliyen Üsküdar — Kadıköy ve K.Köy - Bostancı tramvayları.

Şair Yahya Kemal'in, «Ankara'nın en çok nesini seversiniz?» sorusu üzerine: «İstanbul'a dönüşleri» dediğini hep duyarız, Ankara, çok yakın bir geçmişe kadar İstanbullular için hiç de çekici bir şehir değildi. Oysa, bu yıl Ankara'ya kısa konukluklar için gittiğimde, biraz da üzülerek ayrılıyorum. Sıhhiye ile Çankaya arasında geniş yaya kaldırımlarda rahat yürüyebildiğim, özel taşıtların parsellemediği kaldırımlarda sağlıklı yürüyüşler yapabildiğim için. İstanbul'dan gelenler için ne büyük mutluluk!

İstanbul'da yaşayanlar çok şeyden yoksun. Rahatça yürüyebilecekleri yaya kaldırımlarından bile. Fakat herşeyden önce İstanbul'dan yoksunluk.

1 Ağustos 1978

ALANLAR VE İNSANLAR

Taksim alanı ve çevresi, Cumhuriyet'in beşinci yılından başlayarak, modern Türk İstanbul'un bir sembolü oldu. Kışla-stadyum karşısında bulunan asker eğitimi alanında şehrin planlı ve düzenli ilk apartmanlar semti yükseldi. Gümüşsuyu Asker Hastanesine uzanan eski mezarlık kaldırıldı. Park Oteli ve apartmanlarla Ayazpaşa yeni bir semt olarak ortaya çıktı. Sonra kışla-stadyum yıktırıldı. Fakat en önemlisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul'da ilk anıtının Taksim'de yapılmasıdır. İtalyan mimar Kanonika'nın bir sanat eseri olmaktan çok isteğe uygun bir belge-anıt denemesi sayabileceğimiz Taksim Cumhuriyet Anıtı çevresinde küçük, ama derli toplu bir alan da oluşmuştu. Taksim Cumhuriyet Anıtı ve alanı, İstanbul'un Beyoğlu yakasında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sembolüydü. Törenler onun çevresinde yapılıyordu. Milli bayramlarda anıta yüzlerce çelenk bırakılıyordu. Gençlik kuruluşları, parti örgütleri, yabancı misyon temsilcileri Taksim Cumhuriyet alanına çelenk koyuyor ve saygı defterini imzalıyorlardı. Yıkılan kışla-stadyum, İnönü gezisi ve uzantısı iki numaralı park olarak düzenlenince, Taksim Alanı daha da önem kazandı. Şehir Tiyatrosu yeni yapısının temeli de oraya atıldı. 27 Mayıs'ın anısı da, Taksim Alanı çimenliklerine bir yığın taş ve bir süngüyle sembolleştirildi. Taksim Alanı, Cumhuriyet Anıtı sadece İstanbullular için değil, yabancılar ve taşralı konuklar için de değer kazanmıştı. Şehrin ilk şipşakçı fotoğrafçıları anıt çevresinde görüldü. Herkes bir anı fotoğrafı çektiyordu.

Bütün bunlar çok kısa bir geçmişin İstanbul görünüşleri. Şimdi hiç biri yok. Şimdi daha başka şeyler var:

Kabuğunu soyup salatalık satanlar, lahmacuncular, simitciler, kundura boyacıları, filitreli cıgara karaborsacıları, Tekel satış mağazası önünde kuyruklar, Belediye Zabıtası kulübesi, Stenli sivil polisler, her çeşit yemişçiler, köfteciler, gazete satıcıları, eski kart postal satanlar naylon örtülü çıta raflarda yeni biçim gezgin kitapçılar, piyasa ve şoför şarkıları kasetler, musluğu koparılmış Hamidiye çeşmesi yalağında — çöp kutusu yanında — kâğıt mendil satanlar.

Evet, «İstiklâl Caddesi»nin bitimiyle «Cumhuriyet Caddesi»nin başladığı yer arasında yükselen Türkiye Cumhuriyeti Anıtı çevresinin 1978 görünüşü böylesine bir tablodur.

«Cumhuriyet»in «Elli yıl önce bugün» köşesinde, 14 temmuz 1928 notuyla şu kısa haber var:

«Taksim Âbidesinin yirmi güne kadar teslim edileceği haber alınmıştır. Âbidenin kaidesine ait ilk taşlar yerine konulmuştur. Ağustos iptidasında bütün hükümet erkânı huzuruyla parlak bir resmi küşad yapılacaktır.»

Bütün hükümet ileri gelenlerinin katıldığı görkemli açılış töreninden sadece bir elli yıl sonrayı az önce çizdim. Oysa, büyük şehir İstanbul'un yetkili bir Valisi, seçimle işbaşına gelmiş Belediye Başkanı ve Şehir Meclisi var. Taksim Alanı ve Cumhuriyet Anıtının bu duruma düşmesini önlemek pek mi güç? Yasalar yeterli değil gerekçesiyle kendilerini savunamazlar. Gezginci satıcıları anıt çevresinden uzaklaştırmak güç olmasa gerek Bir Belediye memuru kulübesi ve görevliler de bulunduğuna göre.

İstanbul yeşil örtüsünü yitirdi. Tabiat güzelliklerini ve kültür mirası kalıntılarını da yitirmeğe başladı. Büyük şehri büyük şehir yapan alanları da yitirmekte. Beyazıt Alanı yokedildi. Sultanahmet Alanı Hippilerle incik boncuk satıcılarının işgalinde. Eminönü, demirler ve kalın tel örgülerle bir savaş alanı. Karaköy'de alan yok, dolmuş ve otobüs durakları var. Şişli'de avuç içi kadar toprak parçası için «alan» deyiimi kullanılıyor.

Şimdi yine bir Kültür Bakanlığımız var. Kültür Bakanlığının değişik adlar taşıyan danışma kurulları var. Bu kurullardan birinin, Taksim Anıtının yerini değiştirme eğiliminde olduğu bir gazete haberi olarak duyuldu. Sert tepkiler üzerine, biraz da dolaylı, yalanlandı. Danışma Kurulunun gerekçesi, Taksim Alanının, Cumhuriyet Anıtı saygınlığına uygun düşmediğiydi.

Cumhuriyet Anıtı saygınlığına uygun alan, semt, anayol kaldı mı İstanbul'da?. İstanbul'da kültür, zorbanın ve soyguncunun saldırısından kaçacak yer arıyor. Saldırı öylesine azgın ve savunusu varla yok arası.

8 Ağustos 1978

"HALKLA BÜTÜNLEŞMEK"

Son yıllarda aydın çevrelerde sık sık kullanılan deyimlerden biri de: «Halkla bütünleşmek.» Kültürde yığına yakınlaşmak, kaynaşmak anlamına kullanılıyor. Ne var ki, sanat ve kültür şenlikleri dolayısıyla çıkan övgü, ya da yergi yazılarında, «Halkla bütünleşmek» kavramının pek yalınkat anlaşıldığı belli oluyor. Şu da var. Türkiye’de festival sözü pek sık kullanılır oldu. «Panayır» diye belleğimiz yerel alışveriş pazarları şimdi «Festival» diye tanımlanıyor. Falan ilçenin «Kiraz festivali», filan ilin «Karpuz festivali» haber ve fotoğraflarına basında sık sık rastlanıyor. Yurtdışı temsilciliklerimizde Türkiye festivallerini duyuran basılı listeyi görmüş bir tanışım, yabancılar bu festival bolluğuna pek şaşıyorlar, demişti. Yabancılar bizim işlerimizin iç yüzünü nerden bilsinler! İstanbul festivali ve Antalya festivali dolayısıyla çıkan yazılarda «Halkla bütünleşmek» kavramı sıkça kullanıldı. İstanbul festivalini eleştiren kimi yazılarda, programın halka uzak düştüğü, halka seslenmediği ileri sürüldü. Her yıl daha da artan bir düzensizlik kargaşası içinde sürüp giden Antalya film festivali üzerine yazılan yazılarda da «Halkla bütünleşmek» lafı bolca kullanıldı.

İstanbul festivali halka seslenmiyor, program halktan kopuk kalıyor diyenler temelden yanılgıya düşüyorlar. Zira sanat şenliklerinin amacı, toplumun kültür düzeyini yükseltmek, sanat gösterileri mesajıyla yığınlara ışık tutmaktır. Gerçek sanatçılar, halktan yana sanat ustaları, ister müzik ustası olsun, ister tiyatro adamı, mesajı ve

eylemiyse halkları yüceltmek ister, bundan mutlu olur. Yığının saplandığı, itildiği kültürsüzlük batağına inmekle 'Halkçılık' gerçekleştirilemez.

Geçen yılın Antalya film festivali üzerine okuduğum bir gazete yazısında «Halkla bütünleşmek» örneği diye göklere çıkarılan bir olayı anlatmadan geçemeyeceğim. 1964'te Antalya'da yapılan ilk film festivalinden beri ilgilenirim. 1968'te jüri üyesi olarak gittim ama, tüzük ve düzen kargaşasından ötürü daha başlangıçta bırakıp İstanbul'a döndüm. Antalya şehir merkezinden Konyaaltı denilen (aslı koyaltı) plaj evlerine giderken sağda bir arsa göstermişlerdi. Telle çevrilmişti ve dipte bir beyaz perde geriliydi. O günlerin Belediye Başkanı, burası halk için yazlık sinema diye açıklamıştı. Oturacak iskemle, ya da tahta sıra falan yoktu. Belediye Başkanı, halk örtüleri ve yemek tencereleriyle gelip yere oturuyor, hem yemeğini yiyor, hem de film seyrediyor, diye sürdürmüştü açıklamasını. Yine o kişi, ertesi gece jüri üyelerinin yemek yediği kır aşevinde şehrin cüce ve sakat bir insanına göbek attırıp alnına para yapıştırmıştı. Bunu da halka yakınlık diye yapmıştı kanımca! Bu kısa gözlemleri şundan ötürü hatırladım. Az önce söz konusu ettiğim yazıda bu davranış «Halkla bütünleşmek buna derler!» diye pek övülmüştü.

Halk, diye söze başlayan kimi aydınlarımız «Halka dönük» deyimini kullanıyorlar. Oysa «Dönük» sözü Türkçede olumsuz anlamı taşır. «Arkasını döndü!» derken bir öfke, bir hoşnutsuzluk vurgulanır. Sözünde durmayan kişi için: «Dönek adam» sözünü kullanırız. Din değiştiren için «Dönme» sözünü kullandığımız gibi. Halkçı yazılarda bilinç ağır basmış olsaydı, «Halktan yana», «Halka yönelik», «Halka yönelmiş» sözleri kullanılırdı.

Günümüz sosyalist ülkelerinde opera, balet, klasik tiyatro, müzikli tiyatronun eski, yeni değişik türleri en

başarılı icracılar ve sahneye koyucularla yığınlar sık sık sunuluyor. Oraları yönetenler, hepsi de geçmiş yüzyılların, devrimle yürürlükten kaldırılmış toplum düzeninin ürünü diye düşünmüyorlar.

Kimi aydınlarımızın bir yanılgısı daha var. Söz sanatı olan klasik tiyatroyla, bizim tuluat-karagöz-orta oyunu ve meddah karışımı «Temaşa»mızı birbirine karıştırıyorlar. Yunan trajedilerinden başlayıp orta çağın mystery oyunlarından geçerek 19. yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarının bütün tiyatro ustaları, insanoğlunu koca evrende ve toplumun çalkantılı çelişkiler ortamında değişik açılarda ele almışlardır. Oysa bizim «Temaşa»nın Karagöz ve Hacivat'ı da, orta oyununun kavuklu ve pişekârı da, karşılıklı söz oyunlarına, argo deyimiyle dokundurmaya ve yutturmacılığa dayanır.

Evet, halkla bütünleşmek. Fakat halka inerek değil, halkı yücelterek.

15 Ağustos 1978

MÜZELİK

Şehrin başlıca semtlerini birbirine bağlayan en ucuz, kolay, verimli ulaşım aracı tramvaylar günün birinde işletmeden kaldırıldı. Raylar da söküldü. Yirmi yıl kadar oluyor. İstanbul tramvaylarının kaldırılması epeyce yandaş buldu. Tramvaylar İstanbul'da trafik akışını engelliyor, diye yazı ve demeçler birbirini izledi. Bunun böyle olmadığını, İstanbul'da tramvayları kaldırmanın ülke ekonomisi için büyük kayıplar getireceğini savunanlar, sadece İ.E.T.T. personeliydi. O da alt sıralarda çalışanlar. Herşeyiyle burada yapılan, dışardan hiç bir parçası getirilmeyen tramvayların ülke ekonomisi için yararlı taşıtlar olduğunu ne yazık ki, sadece çalışanlar savundu. Yüksek bürokratlar ve teknik çevreler sustu. Ya da gerçeğin tersini ileri sürdü. Hemen hepsi tramvay düşmanı olmuştu.

Ne var ki, tramvayların sökülüp otobüs işletilmesi, şehirde gidiş, gelişi hiç de hızlandırmadı. İstanbul'a göç ve özel otomobil sayısının artması düzene sokulamadığı, yeni yollar açılmadığı için trafik daha da sıkıştı. Şimdi kimi saatlerde Sultanahmet - Maçka arası özel otomobille iki saat sürüyor.

İstanbul'da topluca ulaşımı sağlamak isteyen İ.E.T.T. Genel Müdürlüğü ise, eskisi yenisi altıyüz kadar otobüsle iş göremez durumda.

İstanbul'da tramvayları söktürüp yerine otobüs işletmeciliği getirenler, yabancı para babalarının sömürü çarkına yararlı davranmış olduklarının bunca yıl sonra

bilmem farkına varabildiler mi? Geçenlerde Tarabya'da denize uçan Belediye otobüsü unutuldu amma, kullanılmaması gereken aşınmış lastiklerin bunca kişinin ölümüne yol açtığı hâlâ konuşuluyor. Dövizini olmadığı için dışardan lastik getiremeyen, insanların hızla artışı karşılamak için gerekli sayıda otobüs satın alamayan İ.E.T.T. Genel Müdürlüğü, Ankara Belediyesi'nin raylı araç işletme kararı ve gerekçeleri karşısında olsun uyanmaz mı? Büyük kayıplardan sonra bir dönüş yapıp hiç değil kimi semtlerin arasında tramvay işletemez mi? Genel Müdür-lüğün adı bile hâlâ İstanbul Elektrik, Tramvay, Tünel İdaresi: İ.E.T.T.'dir.

Türkiye'ye otobüs, yedek parça, lastik, benzin satarak ülkenin varla yok arası dövizini çeken büyük kapitalist endüstri ülkelerinin çoğu şehirlerinde hâlâ elektrikli tramvay işlediğini öğrenmek için yurt dışı inceleme gezisi, sanırım gerekmez. Kapitalist, ya da sosyalist ülkelerin çoğunda da tramvaylar 20. yüzyılın ekonomik taşıtı olarak kullanılmaktadır.

Büyük İstanbul sınırları, yüz kilometreyi aşan bir alana yayılmıştır. Böylesine yayılmış bir şehirde oturanları iş merkezlerinden çevre semtlere, çevrelerden iş yerlerine taşıırken sadece otobüs ve otomobile bağlanmak, günümüz İstanbul'unun gidiş - geliş kargaşasını ve bunalımını doğurur. Sirkesi - Halkalı elektrikli trenlerinin, Denizcilik Bankası Şehircilik işletmesi vapurlarının, Haydarpaşa - Gebze elektrikli trenlerinin geniş ölçüde yararlı olduğunu söylemeliyiz. Böyle olunca, tramvayı İstanbullu için «müzelik» olmaktan çıkarmak ve uygun kimi semtlerde yeniden işletmek gerekir. Şimdilik Aksaray Bahçelievler, Karaköy - Rumelihisarı, Taksim - 4. Levend arası gibi düzlük sayılabilecek semtlerde üç arabalık tramvay işletmeciliği İstanbul'un toplu ulaşımı için büyük ölçüde yararlı olacaktır.

Ankara Belediye Başkanı, tramvay işletmeciliğinin yararlarını sayarken, İstanbul'un sevimli tramvay sesleri yakında Ankara'da duyulacak, dedi bir süre önce.

İstanbul tramvaylarının sesi yarım yüz yıl kadar şehrin her yanında yankılar bırakırdı. Çocukların sokak oyunları arasında: «Dan dana dan dan, çekilin yoldan.» diye tramvaycılık da vardı. «Fatih - Harbiye» tramvay tabelâsı, Peyami Sefa'nın roman adı olarak Türk edebiyatına girmişti. Tramvay, Üsküdar - Kadıköy halk tramvayları ortaklığı işletmeciliğinden sonra daha da sevimli bir İstanbul özelliği olmuştu. Üsküdar iskelesinden çıkınca, ya da Kadıköy vapurundan inince bineceğiniz o iki yanı açık yazlık tramvaylarla Kısıklı'ya ve Bostancı'ya Bahçeler ve köşkler arasında bir yolculuk, nasıl da dinlendirici ve rahatlatıcı bir gezi oluveriyordu!

Günümüz İstanbul'unda tramvay değil, «Tramvay müzesi» var. Oysa, kullanılmaktan düşmüş işe yaramaz olmuş, günün gereksinmelerine ayak uyduramayan nesneler müzelik olur.

5 Eylül 1978

GÜNAHLI ŞEHİR

Türkiye’de şehirlerin planlanmasından sorumlu bir genel müdürlükte üst düzeyde bürokrat-teknokratlarla konuşuyorum. Konumuz İstanbul’dur; Yetkili teknokratlardan biri: «İstanbul’u 3-4 yıldır görmemiştim, geçenlerde yolum düştü; tanınamayacak kadar bozulmuş» dedikten sonra: «Bu durumu olağan sayanlar, İstanbul günâhını ödüyor görüşünde olanlar da var» diye ekledi. Ben : «Ne günâhı?» diye sorunca: «İmparatorluk yıllarında Anadolu’yu sömürmüş olmanın günâhı!» diye kendince bir açıklama yaptı.

İmparatorluk yıllarında da İstanbul’da varlıklı bir azınlığın yanı sıra, çoğunluğun dar gelirli ve yoksul olduğunu, söylemekle yetindim. Oysa, söylenecek çok şey vardı.

Büyük Fransız devriminin Sans Culotte’ları (baldırı çıplaklar), Basitle zindanını yıkmışlardı amma, kralların saltanat sürdüğü Tüleries sarayını ve Boulogne ormanını tahrip etmemişlerdi. Rus çarlığını deviren ekim devrimcileri Saint Petersburg’da (Leningrad), yönetimi ele alınca Çarların kışlık sarayını herkesten önce Lenin korumuştur; Kremlin’e de kimse dokunmadı. Fransız burjuva devrimcilerinin Krallığın mimarlık ve tabiat değerlerini benimsemesi gibi, Rus sosyalist devrimcileri de Çarlık mirası mimarlık anıtlarını ve tabiat güzelliklerini kendinin bildi, korudu ve değerlendirdi.

1950’den bu yana İstanbul’da şehircilik adına hepimizin gözleri önünde korkunç işler oluyor: «İleri bir ül-

keyi istilâ eden barbarlar gibi geçmişin bütün güzelliklerini ve sanat ürünlerini yok ediyoruz. Kentin doğasını yıkıyoruz.» İlhan Selçuk'un acı, amma yerinde sözleriyle. Ne var ki, bu korkunç vandalisme'i şehircilerimiz: «İstanbul günahını ödüyor!» gibi çarpık görüşle benimseyebiliyorlar. Hiç değil, tepki göstermiyorlar.

Bir süre önce genç bir inşaat mühendisiyle tanıştım. Teknik üniversiteyi bitirdikten sonra beş yıl Almanya'da çalışmıştı. Şimdi, İstanbul'da, bitirdiği yüksek okulun öğretim kadrosunda asistandı. İstanbul'un yürekler acısı durumundan söz açtım. Genç asistan, biraz da yukardan bakarak : «Boşuna çırpınıyorsunuz!» dedi. «Hiç birşeyi değiştiremezsiniz. Almanya'dan yeni döndüğümde bir süre bocaladım. Sonra Türkiye şartlarına uydum. Başka bir davranış, Türkiye gerçeklerini görmemek olurdu.»

Mimarlık Fakültesi ve Mimarlar Odası bu durumu nasıl değerlendirir bilemem amma, Türkiye büyük şehirlerinin gittikçe bozulmasında, tahribinde, çirkinleşmesinde, sağlığını yitirmesinde, günümüz Türk mimar ve şehircilerinin sorumluluğu, hatta günahları epiyce. Oysa, yüksek öğrenim, sadece meslek bilgisiyle değil, genel kültür ve insancıl bir düşünle de donanmış kişileri topluma kazandırmak yükümlülüğünü taşır. Yaşadığımız şu çalkantılı ve tedirgin günler Türkiyeğinde Mimarlık Fakülteleri diploma verdikleri gençlere teknik bilgidен, vurguncunun çıkarına en elverişli projeyi çizmekten öteye bir kişilik kazandıramıyorlar mı?

Çağının yapı tekniğinin ve yaratıcılığının doruğuna ulaşmış Koca Sinan bu topraklarda yetişmedi mi? Sinan'ın çağı çok uzaklarda kaldı, diyenler olabilir. Fakat şu Balyanlar, Mimar Kemalettinler, Vedat'lar, benzeri, ya da onları biraz aşabilmiş kişiler de mi çıkamazdı? Elbette

çıkabilirdi. Hatta var bile. Zira milletlerarası cami yarışmalarında ödöl kazanmış Türk mimarlarının adını gazete haberlerinde okuyoruz. Amma, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti kültürleri başkenti İstanbul'a ne kazandırdılar? Kazandırmaktan vazgeçtik, tahribi önlemek için ne yaptılar? Günümüz durumundan sorumlu projelerin altında onların imzası yok mu? Mimarlık Fakültesinin burnu dibinde o çirkinlerin çirkinini Amerikan özentisi üç otelin projesi, ve onayı kimlerin?

Vezüv Yanardağının lavlarıyla örtölmüş Pompei ve Lut Gölü kıyılarında batmış Sodom şehri için, tarihi masallaştıranlar «Günahlı şehir» deyimini kullanmışlardı. İstanbul'u dünya kültür haritasından silmek için proje çizenler, ya da hiç değil, durumu önlemek için kılını kıpırdatmayıp «Türkiye'nin şartları» ndan söz açanlar da «Günahlı Şehir» deyimini kullanıyorlar.

«Günahlı Şehir mi, yoksa «Günahlılar» mı?

12 Eylül 1978

DİREKLERARASI DOLAYISIYLA

Televizyon programlarının «Direklerarası» diye sunduğu şeylere üzülmemek elde değil. Direklerarası öğünülecek bir kültür geçmişimiz olmayabilir. Fakat TRT'cilerin sunduğu gibi böylesine gülünç ve kültürsüz kişilerin kargaşası bir panayır da değildi.

Direklerarası adını sürdüren Şehzadebaşı tiyatro ve sinemalarını 1919-1930 arasında yakından tanıdım. En son melodramcıları, kantocuları, Komik'i şehirleriyle. Ramazan aylarında Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na kadar uzanmış bir alanda sirk çadırları, yaya kaldırımlara taşmış çay evleri, Meddah bulunduran en son «Kıraathâne» leri, Dârüttâlîm-i Mûsiki salonunda saz heyetleri, tiyatro kapılarında «Alte Kamerad» marşını çalarak müşteri çağıran (Tuluatçıların deyimiyle antrak «entre acte» yapan) üç kişilik bandosuyla. Osmanlı toplumunda «Temâşa» diye nitelenen bu eğlence - kültür türünün filmle bir programda sunulduğu en son yıllarında kulisleri tanıdım, İnsanlarıyla tanıştım. Sahne üstü odalarına girdim. Amma yine o yıllarda, Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları, Sabık Dârûlbedayi sanatkârları, Cemal Sahir opereti topluluklarını da, yeni Türk tiyatrosunun doğuş günlerini de, 13-18 yaşların pırl pırl heyecanıyla yaşadım.

Bizim televizyoncuların direklerarası prodüksiyonları bilgi yetersizliği ve sorumsuzluklarla yüklü. Eski bir artistimizin de rol aldığı «Direklerarası»'nda prova diye sunulanlar sözün gerçek anlamıyla dökülüyordu, buz gibiydi. Yazılışı, oyunculuklar ve konuşmalarla. Fakat bundan beteri

programlar da sunuldu. Bu ülkeye Tiyatro sanatını getirmiş. Osmanlı Ermenilerini gülünçleştiren uydurma kişiler ve oyunlar, herşey birbirine karıştırılarak, Direklerarası diye sunuldu. Bir örnekle yetineceğim.

Boş bir salonda oturmuş şişman bir adam, Manakyan tiyatrosunu anlattı. Ermeni taklidi yaparak, daha doğrusu, Kumkapılı midyeci Onnik ağzıyla; şişman adam, Manakyan Melodram kumpanyasından Şahinyan efendiye anlattı. Sahnede hep insan öldüren Şahinyan'ın halk benden nefret ediyor diye, Manakyan'a günün birinde dayattığını söyledi. Yanlışların hangisini düzelteyim. Melodram oyunları gereği kötü adam (tiran) oynayan aktörün adı Şahinyan değil, Aleksanyan'dı (ölümü 1917). Şahinyan o Kumpanya'nın jön prömiyeri (sırası)ydı (Ölümü : 1964, sanırım.) Şahinyan'ları ailece yakından tanıdım. Oğullarıyla arkadaşım. Kadıköylü iyi bir aile çocuğu olan Oksen Şahinyan, Vefa idadisini bitirdikten sonra Mekte-bi tıbbiye-i Şâhâne'ye girmiş. Meşrutiyetin coşkusuna kapılarak sahneye çıkmıştı. Amcası Şahinyan da o günlerin ünlü tenoruydu. Fakat TRT programcısının bütün yanlış, Aleksanyan'la Şahinyan'ı karıştırması değil. O günlerin melodram tiyatrosu gereği vurgulu bir İstanbul Türkçesi konuşan Şahinyan'ı midyeci Onnik ağzıyla konuşturması yanlıştan da ötesi bilmemekten! Ya da ucuz güldürdü için!

Osmanlı İmparatorluğunda tiyatro sanatını kurmuş Türk Ermeni artistleri arasında dilin hakkını tam veremeyenler vardı. Fakat bunu Türkçe'yi kötü konuşmalarıyla değil, o günlerin başka ülkelerinde de yaygın bulunan melodram oyunculuğu üslubuyla açıklayabiliriz. Zira melodram artistleri aşırı el kol hareketleriyle oynar, sözleri olağanüstü vurgularlardı.

Bir başka gerçeği de belirtiyim. O günlerin Osmanlı İstanbul'u Türkçe'sini pek güzel konuşan değerli Ermeni artistleri de yakından tanıdım. Sahnede ve günlük hayatlarında. Eliza Binaşecyan, Onnik Binaşecyan, Sara Mannik, Aznif Manakyan (Manakyan efendinin gelini ve Darübedâyi topluluğunun Grande dame rolleri usta oyuncusu), Mina Müzeyyen (Hasan Rasim Us'un eşi), Nuvart Suat, Lusi Tokatli, İrma Toto (Toto Karaca), Oksen Şahinyan v.b.

Türkiye'de tiyatroyu kurmuş levantenlerin Beyoğlu yakasında Fransız ve İtalyan toplulukları oynarken bin bir sıkıntıya katlanarak İstanbul'un Türk yakasında ve İmparatorluğun en uzak yerlerinde Türkçe oyunlar veren bu sanat öncülerimize saygı borçluyuz. Onları alaya almak, küçümsemek, değer bilmezlikten de öteye bir davranıştır. Bilgi yetersizliği bu davranışı başışlatmaz.

Manakyan'ın ölümü üzerine Muhsin Ertuğrul'un yazdığı: «Bir sanat heykeli yıkıldı», yazısını da mı okumadılar?

19 Eylül 1978

ATATÜRK'ten PROST'a...

«İki büyük cihanın buluştuğu yerde, Türk yurdunun süsü, Türk tarihinin zenginliği, Türk ulusunun gözbebeği İstanbul, bütün yurttaşların yüreğinde yeri olan şehirdir»

K.ATATÜRK

Atatürk'ün bu sözleri söylediğinden bir süre sonra İstanbul'a gelip bu güzel dünya şehrini sağlıklı ve düzenli bir kültür başkenti yapmak için on yıl aramızda yaşayan, bilgisini ve ustalığını severek İstanbul'a veren profesör Prost, imar planı ilkelerini şöyle özetlemişti :

1 — Şehrin değerli ve asıl zenginliğini oluşturan ve herbiri başlıbaşına değer biçilmez birer hazine olan anıtların çevresi biçimsiz yapılarla sarılıdır. Bu çirkin yapıları kaldırıp anıtları ortaya çıkarmak ve çevrelerini düzenlemek.

2 — Var olan yolların bir bölümü şehrin bütününe, ekonomi ve coğrafya durumuna uygun değildir. Bunları düzenlemek, düzeltmek ve yeni ana yollar açmak.

3 — Şehrin dar sokaklarında sağlık ve estetik kurallarına aykırı üst-üste yapılmış, birbirine abanmış, hava ve ışık almaz, sağlıksız mahalleler vardır. Bunları hava ve soluk alabilecek, güneş görebilecek duruma getirmek çocuklara oyun ve hareket olanağı sağlamak üzere geniş alanlar ayırmak.

4 — Şehrin yaşayışına daha sağlıklı, daha verimli, ekonomi kurallarına daha uygun bir gidiş verebilmek için

yerleşim, alışveriş, endüstri ve daha başka bölgeleri planlamak, ayırmak.

5 — İstanbul'un ayrı ayrı değer taşıyan özelliklerini korumak ve bunları geliştirmek; bütün tarih eserlerini değerlendirmek ve Boğaziçi, Haliç, Kâğıthane, Çamlıca, Kurbağlıdere, Adalar gibi yerleri, özelliklerinin gerektirdiği gibi ayrı biçimlerde düzenlemek.

6 — Bütün imar düzenleme ve planlamalarda, İstanbul'u dünyada eşi bulunmayan bir şehir durumuna yükseltmiş olan o eşsiz güzellikte silueti (gölge - çizgi görünüşü) korumak.

Atatürk'ün İstanbul'u değerlendiren sözleri, İstanbul Belediyesi'nin 1949 yılında yayınladığı «Cumhuriyet devrinde İstanbul» adlı büyük albümden alınmıştır. Profesör Prost'un imar planı ilkeleri üzerine açıklamaları da o albümden aktarıldı. Amma o 1949 yılından hemen sonra başlayan 14 Mayıs 1950 gidişi, çok değil, sadece bir 28 yılda İstanbul'u yoketti.

«Her biri başlıbaşına değer taşıyan anıtların çevresi» düzenlenmek şöyle dursun, daha da çirkinleştirildi. Örnekler vermeye kalkışsam sayfalar doldurmak gerekir.

Yeni ana yollar açmak yerine var olan tek anayol, akıldışı ölçülerle genişletildi, alçaltıldı ve yükseltildi. Beyazıt alanını kurban vermeği göze alarak.

«Şehrin dar sokaklarında sağlık ve estetik kurallarına aykırı birbirine abanmış ışık ve hava almaz muhallerin sağlığa kavuşturulması değil, iki katlı tahta eve altı, hatta sekiz kat yükseklik veren planlar uygulandı.

«Yerleşim, alış-veriş, endüstri» bölgelerini ayıracak planlamalardan vazgeçtik. «Zincirlikuyu asri mezarlığı» bü-

yük ilâç fabrikaları ve varlıklılar apartmanları içiçe denecek bir kargaşayla oluştu.

«İstanbul'un ayrı ayrı değerler taşıyan özelliklerini korumak yerine Boğaziçi, Haliç, Adalar, Çamlıca, Anadolu yakası bütün tabiat güzellikleriyle, İstanbul'da seçimle işbaşına gelen Demokrat Parti şehir meclisi eliyle yağma ve tahrip edildi. Ne var ki, yine seçimle işbaşına gelen CHP şehir meclisleri de bu yolda yürüdü ve yürüyor.

«İstanbul'u dünyada eşi bulunmayan bir şehir durumuna yükseltmiş olan o eşsiz güzellikte siluet ise bütününü yokedildi. Sarayburnu, Karacaahmet selvileri, Kız kulesi, uzaklarda Haliç, Kuzeyde Boğaz maviliklerinin oluşturduğu İstanbul silueti acımasızca yokedildi. Hem de bunu koruması gerekenlerce.

Harem yamaçlarını süsliyen bahçeli küçük evlerin camlarında güneş batarken kırmızı, mor ışıltılar, Sarayburnu ve Kızkulesi çevresinin çarpıntılı sularına vurmuş kızılıklar, sonra Cihangir sırtları, sonra Haliç yamaçlarında yükselmiş incecik minareler. Şimdilerin üstüste biçimsiz beton yığınları, Amerikan özentisi gökdelen otellerin çirkinliği sözle canlandırılmaz. Ne var ki, geçenlerde bir profesörümüz o otellerden birini yapmış olmakla övünüyordu, televizyonda. İstanbul Belediyesi'nin 1949'da yayınladığı albümü görmenizi salık veririm. Küçük çıkarlar uğruna bir yokedilişi fotoğraflarda görürsünüz ve içiniz sizler.

26 Eylül 1978

İSTANBUL'da YENİ SAYGINLAR !

İri yarıydı. Kapkara suratı ve hafifçe kapanmış sol gözüyle korkunç bir görünüşü vardı. Adıyla değil «Arap!» diye çağırılırdı. İstanbul'a ayak bastığında Küçükpazar'da bir han köşesinde geceliği yarım liraya yatak ve memleketlilerinin aracılığıyla Hal'de sırt taşımacılığı bulmuştu. Bir yıl geçmeden hamallığı bırakmış, satılamayıp atılan çürük, bozulmuş yemiş ve sebzeleri Hal kapısı dışında kaldırımda sergileyerek satıcılığa başlamıştı. Sonra el arabası edinip gezginci satıcılık yapmıştı. Amma, adı «Çürükçü Hayri» kalmıştı.

Çürükçü Hayri 1950'den sonra Hal'de bir yer ele geçirip kabzımal oldu. Yeni partinin ilçe başkanıyla yakınlık kurup büyük para getiren işler çevirmeğe başladı ve Belediye seçimlerinde İstanbul Şehir Meclisi üyesi oldu. İstanbul'da ilk oturduğu semt olan Yeşil Tulumba'da bir ayak topu kulübünün onur başkanı da seçilmişti. Gençler, Hayri ağabey'i pek seviyorlardı. Onlara yeni formlar yaptırıyor, kulübün bütün giderlerini karşılıyordu.

Çürükçü Arap Hayri bir süre sonra yine semt değiştirdi ve Beyoğlu yakasına yerleşti. Doğrüyolda büyük bir iş hanının iki katını satın almıştı. Ne işler yaptığı kestirilemiyordu amma, bürolarında kalabalık bir kadro çalışıyordu. Biri Cadillac, biri Mercedes iki otomobil, han kapısında beklerdi. İri kıyım koruyucuları da çalışma odasının kapısında. Adının Interpol listesinde yazılı olduğunu söyleyenler vardı. Zamanla adı Hayri beyefendi oldu ve iş alanları genişledi. Taksim yakınlarında yeni bir iş hanını

bütünöyle satın aldı. Halkla ilişkiler ve pazarlama örgütü diye bir iş alanına da el atmıştı. Çok boyalı gazetelere tam sayfa ilanlar onun aracılığıyla veriliyordu. Ona başvurmada n ilan veren eğlence yerlerinde olay çıkıyor, taban-
cılar patlıyordu. Hayri Bey bankerlik işlerine de girişti. Batak paraları kurtarmak için adamlarının bir görünmesi
yetiyordu. Karşılığı, alacağın üçte biriydi.

Kısa boylu ve ufak tefek biriydi. Eelli bir c'cçulu eğziyla konuşuyordu. Çevresinde Nasso diye tanınıycırdı. İstan-
bul'a ilk geldiğinde hangi işleri tuttuğu bilirmiyıcırdı. Şim-
dilerde büyük bir montaj fabrikası vardı. Büyük yapı işlerine de el atmıştı. Yurd dışından getirilen otomobillerin alım satımında da etkin kişilerdendi. İnterpol ve Narkotik büroda adı yazılı diyenler vardı. 10 - 15 yılda milyarı aşan para ve mal varlığını yasal yollardan elde ettiğini ileri sürenler de.

İki kardeştiler. Bozkır'dan İstanbul'a geldiklerinde şeh-
rin kenar semtlerinde eşek sırtında zeytin yağı satmışlardı, yoksul ailelere veresiye. Kardeşlerden biri sonradan yağ-
cılığı bırakıp gezgin sütçülüğe başlamıştı. Süt yarı yarıya su kaldırıyordu. Yoksul kişilerin veresiye süt bulması ye-
terdi. Suyuna bakacak halleri mi vardı! Bu arada oğullarını okutup mühendis yetiştirmişlerdi. Çocukların ikisi de ba-
balarından baskın çıkmışlardı. Kısa sürede büyük inşaat işleri başarmışlardı. Ahmet ve Mehmet Özgen, şehrin planlamasından sorumlu kimi sınıf arkadaşlarıyla işbirliği yapıp yüklü kazançlar sağlamışlardı. 10-15 yıl öncelerin eşekli zeytin yağı satıcısının çocukları şimdilerin saygın iş adamlarıdır. Pek çok iş hanının tapulu sahibidirler. İlgili-
lere göre bütün işleri yasalara çok uygundur.

Salih İşcan, İstanbul'da kapıcılıkla işe başladı. Otuz yıl önce. Kısa süre sonra inşaatçılığa geçti. Şehrin yer-

leşime açılan kırılık bölgelerini el altından ucuza kapatıp dut bahçelerine, menekşe tarlalarına yirmi katlı apartmanlar dikti. Boyalı basının sosyete-mağazin sayfalarında fotoğrafına sıkça rastlanır saygın kişilerden biri oldu.

Çelimsiz ve ürkek görünüşlüydü. Sarı bıyıklarının ucu yukarı kalkıktı. Uzak bir kıyı ilçesinden İstanbul'a geldiğinde ortaokulu bitirmişti. Ne yapıp yapıp lise diploması elde etti. Ayaküstü her işe girişiyordu. İstanbul'da «Her mahallede bir milyoner» lafının sıkça kullanıldığı yıllardı. Yık-yap» diye yeni bir vurgun alanı açılmıştı. İlyas Paçalıoğlu da bu alanı denedi ve müthiş başarılı oldu. Parti'ye de girmişti. Memleketlilerinin çoğunlukta olduğu bir ilçeden liste başı olarak seçimi kazanınca işleri daha da başarılı yürüttü. İlyas Paçalıoğlu'nu yakından tanıyanlar, para ve mal varlığının iki milyarı bulduğunu söylüyor. Savcılıkta bir sürü dosyası olduğunu ileri sürenler de vardır.

Fakat kimler ne derse desin hepsi de 1978 İstanbul'un çok saygın kişilerindendir.

17 Ekim 1978

“MÜZİK ŞÖLENİ” !

Hüseyin Rahmi Gürpınar, bir romanında, Aksaray’-dan Eminönü’ne kadar tramvay yolculuğunu tatlı tatlı anlatır. Şehrin değişik insanları ve belirgin yanlarıyla. Günümüz İstanbul’unun değişik yanlarını ve kişilerini günümüz otobüslerinde bulabiliriz.

Günün her saatinde tıklım tıklım otobüslerden biri daha çok durarak, yol alıyor. Her kafadan bir ses çıkıyor. Biletçi, sağdakiler ilerleyin, bayan sana söylüyorum diye sık sık uyarıyor. Yüzünü görmediğim üç genç, yüksek sesle konuşuyor. Yanıbaşımda, ayaktalar :

«Ulan, dün gece bir eğlendik! Daha da eğlenecektik ya!. O karı keyfimizi kaçırdı....»

«Ne oldu?»

«Pikabı koyvermiş biraz eğleniyorduk. Kapı çalındı. Üst katın kiracısı beni karşısında görünce: «Gecenin bu saatinde ne gürültü ediyorsunuz?» diyecek oldu. Kafam bozuldu: «Sana ne be!» deyip kapıyı vurdum suratına. Ertesi gün merdivende rastlayınca da: «Eğlencemize ne karışırsın sen?» diye çıktım.»

«Gecenin kaçtıydı?»

«Sabahın ikisi olmalıydı!»

«On ikiden sonra gürültü yasaktır ulan!»

«Arkadaşlarla bir müzik şöleni yapıyorduk... Yasağı falan olur muymuş!»

«Müzik Şöleni», boyalı gazetelerimizin müzik kültürü diye gençlerin kafasına soktuğu bir deyim. Bunun karşılığı, hippilerin pop şamatası. TRT'nin bütün radyoları da bu şamataı «Hafif Batı müziğı» diye sunuyor. Oysa, kültür dünyasında hafif müzik repertuarı âdeta klasikleşmiştir: Viyana operetleri, geçen yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarının duygulandırıcı dans ezgileri, uvertürler, potpuriler ve klasik müzikten küçük küçük derlemeler.

Önceleri «alafranga musiki», sonraları «Batı müziğı», sonunda da «Çok sesli müzik» diye Türk toplumundan hep ayrı tutulmuş dünya müziğı, şimdi de hippilerin pop şamatasıyla yaban biliniyor. Bu yolu önce TRT programcılarını açtı. Necip Yakup - Askın'ın (Türk Tiyatrosunun kurucularından Güllü Yakup Efendinin oğlu) Küçük Orkestrası, Semih Argeşo'nun Salon Orkestrası yavaş yavaş programdan uzaklaştırıldı. Rock and Roll plaklarını çalıp bir sürü lâf kalabalığı sıralayan kişiler, Disk Cokey gibi tuhaf bir deyimle, onların yerini aldı.

Necip Aşkın orkestrasında uzun yıllar piyano çalmış olan Charles Siebert, sessiz film dönemi sinemalarından arkadaşımıdır. Fransız anası piyanist, Macar babası Anadolu - Bağdat demiryolunda muhasebeciydi. 1925'te tanıştığım Siebert'le dostluğumuz 1966'da ölümüne kadar sürdü. 1963 Basın Balosunda karşılaşınca, eski Şehzadebaşı günlerimizi hatırlamıştık. Onun piyano eşliğinde operetler söylemişim. Bir ara Siebert : «Şu elektro müzik aletleri çıkmalı bize iş kalmadı!» demişti. «Fişi, prize sokan müzisyen oluyor!» Siebert'in bu sözlerinden bir süre sonra gördüğüm bir İsviçre karikatürünü hep hatırlarım. Günümüzün elektrocularından biri, öteki dünyaya göçmüş; saçlı sakalı birbirine karışmış kapıcı başının önünde, ko-

lunda gitarı, bulutlar üstünde, elektrik akımı sağlayabileceği bir piriz aranır gibi çevresine bakınıyor.

Yıllarca önceydi. İstanbul Radyosunun program yöneticilerinden bir müzisyen, telefonla arayıp akıl danışmıştı. Kadroya aldıkları kimi gençleri operet prodüktörü hazırlamak için neler yapsak diye! Yapılacak hiçbir şey yoktu. Erken yaşlardan başlayarak o müzik türünü sevmemiş, hatta hiç tanımamış kişiler nasıl başarırdı bunu? Nitekim bir süre sonra, «Operetlerden seçmeler» programında Kalman'ın «Çardaş Fürstin» Opereti, «Çingene Prenses» diye sunuldu. Oysa , tam da o günlerde Maksim'de Devlet Operası «Çardaş Fürstin»i oynuyordu ve Kalman'ın «Çingene Prenses» diye bir eseri yoktu. Bir başka programda yine Kalman'ın Kontes Mariça Operetinin konu özetlemesinde tenor rolü anlatılırken, o kişinin çiftlik avukatı olduğu belirtildi. Oysa, gencin rolü: Kontes Mariça'nın çiftlik kâhyasıydı. Prodüktör genç, klâsik operet bilgisi yetersiz olduğundan, Herr Verwalter (Kâhya'yı, avukat sanmıştı! Radyodaki tanışlara bunları laf arası açacak oldum, o programları biz yapmadık. Ankara'ya yazın, dediler. TRT ve boyalı basın, kapitalist toplumun tedirginlik ve yozlaşma belirtilerini haykıran Pop şamatasını «Hafif müzik» diye sunduğu süre, gençler de sabahın ikisinde pikap çalacaktır, müzik şöleni diye!

7 Kasım 1978

“ASİYE NASIL KURTULUR?”

İstanbul yağması bütün korkunçluğuyla sürüp giderken, uzman çevreler, durumu bilimsel açıdan incelemek için Simpozyum’lar, Kollokyum’lar, Panel’ler düzenleyip tartışıyorlar. Soruna kuramsal açıdan bakıyorlar. Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik Araştırmaları Enstitüsü’nün 6-8 kasım günleri yaptığı Kollokyum, dünya şehircilik gürü dolayısıyla düzenlenmişti. Afişlerde şu slogan göze çarpıyordu. :

«Temiz, Güneşli, Gürültüsüz, Sağlıklı, Planlanmış şehirler istiyoruz.» Kollokyum’u 6 kasımda ve yarım gün de 8 kasımda kapanış panelinde izledim, sunulan bildirileri can kulağıyla dinledim. Fakat «Metropol» sorununun nasıl çözümleneceğini kavrayamadım. Artırılmış Türkçe’nin en aşırı örnekleriyle yabancı kökenli sözler karmaşası cümleleri sıradan okur-yazarların anlaması kolay değildi. Konuşmacılar şehir planlamasında «halkın katkısı», «kamu oyu», «yerel yönetim»in önemi üzerinde duruyorlardı, amma gözler önünde İstanbul gerçeğine hiç değinmiyorlardı, İstanbul’da yaşayan insanlar değil, bu kollokyum için Merih gezegeninden gelmiş uzak evrenler kişileri gibiydiler. «Halkın katkısı», «kamu oyu», «yerel yönetim», «Demokratik yöntem» deyimleri kulağa hoş gelen kavramlardı. Amma, İstanbul’un taşını toprağını, kıyı ve yamaçlarını hatta Boğaz iskelelerini küçük oy hesaplarıyla otuz yıldır yağmacıya teslim edenler seçimle yerel yönetimi ele geçirmiş şehir meclisi üyeleri ve başkanlar, plan çizen, uygulayan ve denetleyen mimarlar değil miy-

di? 1923 yılında çıkarttığı 1351 sayılı kanunla Ankara Şehri İmar İşlerini, Belediye'den ayrı katma bütçeli bir Devlet örgütünün sorumluluğuna vermek gerektiğini sezen Atatürk «Kamu oyu» ve «Halkın katkısı» kavramlarını bilmiyordu, diyebilir miyiz?

14 Mayıs 1950'de halkın oylarıyla işbaşına gelen yöneticelerce görevine son verilen profesör Post, 1951 ocak ayında İçişleri Bakanına son raporunu sunup Türkiye'den ayrılırken İstanbul Vali ve Belediye Başkanına da şunu yazmıştı:

«Planlarım öyle değiştirildi ki, ben tanıyamıyorum.»

D.P. Başbakanı'nın şımarık buyruklarını kutsal bilip İstanbul'un tarih değerlerini ve güzelim tabiatını yağmaya açanlar, seçimle işbaşına gelirler değil miydi? Şehircilik planlamasından bu yozlaşmaya plan çizen ya da denetlemeyen ve karşı çıkmayanların bağlı bulunduğu mimarlık odaları, «Bizler görevimizi yaptık» diyebilir mi iç rahatlığıyla? İstar.bul şehir sınırları içinde kişi başına bir metre kare, çevre belediyeleri ve «mücavir alanlar» da yarım metre kare yeşil alan düştüğünü bilmezlikten gelebilir miyiz? Hele «Mücavir alanlar»! Uzağa gitmek gerekmez. Otomobille yarım saatte ulaşılan Kilyos'u yakınlarda bir gören olmadı mı? Kıyıda Turizm Bakanlığının pahalı Bungalovlarının ense kökünde 6-8 katlı apartmanlar yükseliyor. Hem de iç içe, omuz omuza. Ne sokağı belli ne iki yapı arası boşluğu, Günümüz İstanbul gerçeğinde «Halkın katkısı» kavramı kötüye kullanılıyor. Çıkarıcıların sömürü aracı olarak.

Ülke şehirlerinin planlamasından sorumlu bir bakanlıkta en büyük yetkili ile görüşüyorduk. Ankara ilçelerinden gelmiş kişiler de vardı odada. İlçe planında yeşil alan gösterilmiş toprak parçasına yapı izni istiyorlardı.

Yetkili, bu konuda bakanlığın kesin kararı bulunduğunu, yeşil alanların başka amaca kullanılamayacağını söyledi. Fakat, gelenler isteklerinde direndiler. «Sayın büyüğüm, bizim oralar hepten yeşillik. Avuç içi bir toprak parçası yeşil eksilirse ne olurmuş?» diye.

1950'lerden bu yana İstanbul'un bahçeli semtlerini, kırık yerlerini bostanlarını yok ederek beton yığınlarıyla dolduranlar. Prost planının iki numaralı park alanını yok bilip otelci Conrad Hilton kullanımına açanlar, halkın oylarıyla seçilmiş yerel yöneticiler değil midir? Oysa, İstanbul'dan sonra Viyana'ya uçan Conrad Hilton oteli için Viyana şehir parkını isteyince, halkının gerçek temsilcisi, şehirciliğin bilincine varmış Viyana şehir meclisi ayağa kalkmıştı. «Halkın sağlık kaynağını vermeyiz!» diye. Vermediler de. Oysa Viyana'da kişi başına yirmi altı metre kare yeşil örtü düşer.

Kollokyum'da tanıştığım kimi mimarlar «Siz hep büyük şehir sorunlarına eğiliyorsunuz, oysa bütünüyle bir Türkiye ve sorunları var.» demişlerdi. Nedenini açıklayayım. Ülke sorunları dönüp dolaşıp büyük şehirlerde düğümleniyor da ondan. Hele söz konusu büyük şehir İstanbul gibi başlı başına bir tarih ve tabiat ülkesiyse!

Ay sonunda yeni bir toplantı var. İstanbul nasıl kurtarılır, sloganıyla. Evet, İstanbul nasıl kurtarılır? Ya da «Asiye nasıl kurtulur?»

21 Kasım 1978

İSTANBUL'DA NERESİ, NİRE?

Yüzlerce yıllık geçmişten günümüze gelen büyük şehirler, ortaçağ yapılaşmasıyla başlar. Bu çekirdek şehirleşme, gittikçe genişleyen ve yayılan kuşaklarla günümüze ulaşır. Dış semtlerin bahçeli evleri, yeşil alanı bol toplu konutlarla, çağın yeni yerleşim gidişine ayak uydurur. Yoğun yerleşim bölgeleri, iş merkezleri, kültür ve sanat kümelenmeleri, bu ana taslağın özellikle ulaşım ve sağlık koşulları açısından en uygun yerlerine oturtulmuştur. Orta çağ, ya da eskilerin kültür mirası kalıntı ve anıtları, canlı müzeler diye titizlikle korunur. Turizm diye yeni bir endüstrinin verimli gelir kaynağı bilindiği günümüzde, tarih değerleri ve tabiat güzellikleri bütçe açısından da önem kazanıyor. Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu kültür miraslarının - Haçlı saldırılarına, zelzele ve yangınlara rağmen - yine de bol bol sergilendiği şehir, İstanbul'dur.

İstanbul ve tarih deyince ilk akla gelen semt Sultanahmet ve çevresidir. Divanyolu'nda Bizans sarnıcı kalıntısı Bin Bir Direk'le başlayan bu çevre, İbrahim Paşa Sarayı, Sultanahmet Camii, parkın sütun anıtları ve Alman Çeşmesi, Sinan yapısı hamam, Cevri Kalfa Okulu (taş mektep), Osmanlı Türkleri'nin İstanbul'da ilk camilerinden sayılan Ağa Camii, Ayasofya Müzesi, Yerebatan, III. Ahmet Çeşmesi, Aya İrini Kilisesi, Topkapı Sarayı, Saray dış avlusu altında Bizans sarnıçları, Arkeoloji Müzesi, Çinili Köşk, Gülhane Parkı, Sarayburnu Atatürk heykeli, Alay Köşkü, Bâb-ı âli'yi geniş bir alanda sergiler,

dev bir müzedir; gezilip şöyle bir görülebilmesi günler sürer.

Bu geniş müze - alanı şurasından burasından kemiren, çirkinleştiren, hattâ yer yer yokeden girişim ve yapılaşmalar gerçi yok değildir. Sözcelişi 1947’de temeli atılan yeni adliye yapısı, Sultanahmet Camii’nin incecik görünüşüyle uyumlu değildir, o görkemli mimarlık anıtının görünüşünü bozar. Böyledir de, Adliye yapısı İstanbul’a yetmiyor diye ek yapılarla yeni yeni çirkinleştirme girişimleri el altından yürütülür. Şehrin kültür miraslarını titizlikle koruması gereken Anıtlar Yüksek Kurulu’nun kimi üyeleri, Adliye Sarayının ek yapılarla büyütülmesinde bir sakınca olmayacağı kanısındadırlar. Oysa, yeni yapıların yerleştirileceği park - açık hava müzesinin altında Altıncı yüzyılın en güzel Doğu Roma kiliselerinden biri sayılan Aziz Eupherima kilisesi vardır. Bir süre önce yapılan kazılarda çıkarılan freskler Ayasofya Müzesine taşınmıştır amma, yapının duvarları, temelleri ve büyük tören salonu toprak altındadır. Tapu dairesi ve Adliye Sarayı’nda başlayıp anayola kadar uzanacak olan ek adliye yapıları projesi gerçekleştirildiğinde, 6. yüzyıl Doğu Roma İmparatorluğu mimarlık kanıtlarından biri yokedilmiş olacaktır. Herşeyiyle yokedilen tarih ve kültür başşehri İstanbul’u korumak diye, çamurlu sokaklarda yıkıldı yıkılacak tahta evcikleri yeniden kurmağı düşünebilen kimi kuruluşların, Aziz Eupherima kalıntılarını kurtarıp gün ışığına kavuşturması beklenirdi. Sadece Aziz Eupherima mı? Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun daha geçenlerde restore ettirdiği Bab-ıâli kısâ sürede yine yürekler acısı duruma getirilmedi mi? Ya Gülhane Parkı’nın bitiminde, Sarayburnu’nun en görkemli yerinde İstanbul’da Türklerin ilk heykeli Atatürk heykeli çevresinin yüzkızartıcı durumu! Çiçek tarhlarının yerini çöp yığın-

ları almıştır. Kediler ve köpekler çöp yığınlarını karıştır-
maktadır. Oysa, Belediye Bahçeler Müdürlüğü büroları
Gülhane Parkı içindedir.

Divanyolu'ndan Fatih'e doğru uzanınca Beyazıt
alanının utanç veren görünüşünü umursayan çıkmıyor.
Olsaydı, eski dişçi okul yapısının taverna çarşısı, ya da
süpermarket diye kullanımı tasarlanamazdı. Basında yer
alan bu haberin üzücü bir yanı var:

«Yaklaşık yüzelli yıllık geçmişi olan tarihi dişçilik
okulu daha önce bir «Kültür merkezi» yapılmak istenmiştir.
Fakat bu görüş benimsenmeyince, çarşı ve süpermarket
yapılması uygun görülmüştür. Üç yıllık kirayı önceden
ödemeye hazır kişiler beklemektedir.

1865 — 1870 yıllarında sahne müziği alanında ilk
bestecimiz Çuhacıyan Efendinin komik operalarının oy-
nandığı, sonraları dişçi okulu diye kullanılmış bir yapının
«Kültür merkezi» yapılmasını uygun görmiyenler kimler?
Böylesine esnaf mı oldu kültür şehri koca İstanbul!

28 Kasım 1978

“DANALAR GİRMİŞ BOSTANA”

İsviçre radyosunun İstanbul röportajını yarıda yaladım. Spiker, eski İstanbul’u bitirmiş, günümüz Taksim Alanını veriyordu:

«Tahta evlerin, eski yapıların yerini beton yığınları almış. Taksim Alanı da beton yığını. Mimarlıkta beton, yaratıcılık ister. Bu güçten yoksun olan ve taklitten öteye geçmiyen örnekler, çirkin getirir. Tabiatın ve tarihin özenle yarattığı İstanbul’da günümüzde olduğu gibi...»

İsviçre radyosu İstanbul röportajını Stuttgart’ta dinledim. Şehre mevsimin ilk karı düşüyordu. Stuttgart, yeşil yamaçlarda villalar ve yüksekliği sınırlı apartmanlardan kurulmuş bir şehirdir. Yeşili ve geniş boşlukları koruyan sağlıklı bir plancılık anlayışıyla kurulmuş Stuttgart’ta, şehir sınırları içinde, 600.000 insan yaşar. Yüz - ölçümü 207 kilometre karedir ve bunun sadece yüzde 25’i yerleşime ayrılmıştır. Geri kalan % 75 topraklarda orman, yemiş ağaçları, bahçeler, çayırlar, parklar, tarlalar, yollar, bağlar vardır. Stuttgart, Federal Almanya Cumhuriyeti’nin önemli endüstri bölgelerinden biridir ve şehirde her üç kişiden birinin otomobili vardır. Fakat şehir, yüzölçümünün dörtte birini aşmayacak oranda yerleşime açılmıştır. Oysa, bizim şehircilerimiz, şehirlerin taşlaşmasını ve yeşilin gittikçe yok edilmesini endüstri çağının kaçınılmaz bir sonucu diye göstermek istiyorlar. Hatta, yeşil alan orantısı artırılması görüşünü, kapitalist Batı düzeninin yığınları avutması diye yorumlamak isteyenler de var.

Sosyalist düzen kalkanı arkasına gizlenerek. İstanbul'u yok eden vurguncu yık-yapçıları, bozuk düzenin olağan sonucu diye kabullenerek. Oysa, yeşil örtü oranı yükseltilmesi, toplum sağlığının vazgeçilmez bir gereksinmesidir. Kültür ülkelerinde, sistem kapitalist, ya da sosyalist olsun, bu temel ilkeye bağlı kalınır. Toplumbilim, şehircilik, ruh sağlığı açısından savları bir yana bırakıp, görüp gezdiğim şehirlerden üç örnek vermekle yetineceğim.

Günümüz sosyalist toplumlarından Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Başşehri Sofia, ağaçlıklar ve parklar arasında yemyeşildir. Şehir tramvayı, korular ve parklar arasından geçer. Sofia, otobüsle yarım saat ötede Vitosa dağı eteklerinde geniş bir düzlüğe kurulmuştur. Amma bu sağlıklı kuruluş, Bulgaristan'ın yüzyıl önce bağımsızlığa kavuştuğu yıllarda başlar. Kral Ferdinand, Çekoslovak ormancılar getirip şehri ağaçlandırır. Dimitrof ve arkadaşları 1945 devriminin güçlükleri arasında, yeşil örtüyü korumakla kalmayıp daha da arttırmaları.

Habsburglar İmparatorluğu ikinci büyük şehri ve Macaristan Halk Cumhuriyeti Başşehri Budapeşte, Tuna'nın iki kıyısında parklar, korular, güzel anıtlar büyük şehridir. Kapatilist batıyla uzlaşmadan yana Avusturya Sosyalist Partisi ve hükümetleri de, Viyana'nın yemyeşil kişiliğini titizlikle korur. Bütçede turizm gelirine büyük pay ayırmalarına rağmen, Hilton'un —park yerini istemesi üzerine— isteğini geri çevirmişlerdir. Kamu yararının bilinçli temsilcileri olarak, Viyanalılardan yana, direnmişler, ayaklanmışlardır. 1950'ler İstanbul'unda halkın oylarıyla seçilen Demokrat Partili Şehir Meclisi üyeleri ise, Beyoğlu yakasının iki numaralı park alanını, Amerikalı şımarık işadamlarına, alkışlarla vermiştir. Beyoğlu yakasının en son halk parkı olan Taksim bahçesini bir başka Amerikan otelcilik

işletmesine kaygusuzca verenler de, yine seçimle işbaşına gelmiş şehir meclisi üyeleridir.

İstanbul'un yeşil örtü yağıması ve tarih değerleri tahribi, sosyalizm kalkınıyla arpıtılmaması gereken bir ülke sorundur. Böylesine önemli bir sorunu sosyalizm-kapitalizm tartışmasına dönüştürmek, kap-ka sömürü düzeni vurguncularına daha da aşırı vurgun sağlar.

Geçen ay İstanbul'da düzenlenmiş Dünya şehircilik Günü dolayısıyla Hamit Kınaytrk'n sunduğu ilginç fotoğraf sergisi gerçeklerini zetliyorum:

Yüzyıllardır şehre sebze sağlamış olan Kocamustafapaşa bostanları 1952 yılında toplamı 47.000 liraya satılmıştır. Yüzölçümü 37 dönümdür. Yirmi yıl sonra bostanlar yine el değiştirip yedi buçuk milyon liraya satılmıştır. 1976'da yapılaşma başlar ve 1978'de biter. Bostanların yerinde üstüste 450 apartman yükselmiştir. Daracık sokaklarda Lord ve Kont adlı işyeri ilanları vardır amma, çamaşırlar balkona asılmıştır. Kınaytrk'n fotoğrafları «Danalar Girmiş Bostana» diye başlar ve «Net Kr 300 Milyon» diye sona erer.

«Danalar Girmiş Bostana! Kov Bostancı Danayı... Yemesin Lahanaı!...»

12 Aralık 1978

4 ARALIK 1945

Otuz üç yıl geçti. Ne var ki, 4 Aralık 1945'te başlayan geriye yönelmiş patlama, bunca yılın ileri görüşümlü kimi belirtilerini yalanlarcasına, daha büyük boyutlarla sürüp gidiyor.

10 Kasım 1938 (Atatürk'ün ölümü), ve 31 Ağustos 1939 (İkinci Dünya savaşının patlak vermesi), Türkiye'nin toplum yapısında aksak yanların su yüzüne çıkmasının başlangıcıdır. Palazlanan taşra para babaları Milli sermaye diye adlandırılarak, ilk sert çıkışı Saracoğlu'nun Varlık vergisi uygulamasında başarır. Yedek erlerin eğitim için yeniden askere alınmasında aynı bağnaz tutum göze çarpar. İstanbul'da kimi basım ve yayın evlerini tek parti militan örgütlerinin yıkmasıyla daha da belirginleşir. Yıl 1945 ve günlerden 4 Aralıktır.

İkinci Dünya savaşı yeni bitmiştir. Tek partili yönetiminin değişmez «Millî Şef'i, Türkiye'nin «Demokrat ülke» olduğu görünümü oluşturmak ister. İster amma, sözgelişi bir Tan Gazatesine katlanamaz. Beyoğlu'da Berrak Kitabevi'nde Sovyetler Birliği dergi ve kitapları'nın satılmasını istemez. Şair Salâh Bırsel ve hikâyeci - aktör İhsan Devrim'le kurduğumuz ABC, Kitabevi'nin kalıplaşmış Bab-Ali kitapçılığı dışında tutumunu hoş görmez. Hele Serteller'in «Görüşler» adlı ilerici ve solumsu bir dergi çıkarmağa başlamasından dehşete kapılır. Sonunda olanlar olur. CHP'de çöreklenmiş sağcı güçler (Anadolucular Grubu) ağır basar, İstanbul Parti müfettişliğince kışkırtılan ve yönetilen kimi gençler, söylentiye göre yeni

birer paltoyla da ödüllendirilerek, Ankara caddesini basar. Tan Basımevi ve bizim ABC, kısa sürede yerle bir edilir. O güçlü rotatifler balyozlarla parçalanır ve altun değerinde kâğıt bobinleri Sirkeci sokaklarında sürüklenir. Beyoğlu yakasında Cami Baykurt'un Fransızca La Turquie gazetesi, Sovyetler'in Berrak Kitabevi de tahrip edilir.

Bütün bunları 33 yıl sonra yeniden yaşar gibi oldum, sevgili Cahit Saffet Irgat'ın «Bu Şehrin Çocukları» şiir kitabını karıştırırken:

«İnan kardeşim inan
Gök mavidir, dal yeşil
Omuzun omuzumda
Nefesin nefesimde...
Gökyüzünü yıldız yıldız
Dilim dilim bölüşürüz yeryüzünü,
Payına düşen dertler
Payıma düşer
Sen benim günümdesin
Ben senin gecende
Bir ucu sende denizin
Bir ucu bende
İnan kardeşim inan
Aynı suda yüzer bindiğimiz gemiler.»

Irgat'ın bu şiiri, DOST adını taşır ve Tarancı'nın «Gök mavi değil, dal yeşil değil» kötümser dizelerine karşı yazılmıştır.

«Bu şehrin çocukları», daha başka olayları ve kişileri de hatırlamama yol açtı. Kitabın kapak kompozisyonunu çizmiş Faris Erkman'ın bu gün de aşIAMAMış

grafik sanatçısı gücünü, Kaethe Kolwitz'e yaraşır desenlerini, Alman faşizminin Türk iç ve dış politikasında ağır bastığı 44-45'lerde «En büyük tehlike» adıyla yayınladığı yürekli broşürü de hatırladım. O günlerin koşullarını bilemeyenler Faris Erkman'ın bu yürekli davranışını değerlendiremezler. Sözgelisi «Özgürlük dolu mavilikler» gibi bir dizeden ötürü nice şairin sonu gelmez sorgularda ve işkencelerde sağlığını yitirdiğini, Kitabevlerinin her an polis baskını korkusuyla yolu gözlediklerini nereden bilsinler! Yine o yıllarda, (Aralık 1946), demokrasi göstermeliği gereği, Milli Şef'in Bayar ve arkadaşlarına kurduktuğu Demokrat Parti dışında kalmış iki parti'nin (Türkiye Emekçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi) Sıkı Yönetim Komutanlığınca kapatılıp çoğu üyelerin ağır hapis cezalarına çarptırıldığı da unutulmuş olabilir. Sonra, Tepebaşı Şehir Tiyatrosu'nda Düşman piyesi basılır. Kadın ve aile küçültülüyor diye. Sonra Kore'ye binlerce Mehmetçik yasa dışı yöntemle gönderildi diye protesto beyannamesi yayınlayanlar zindana atılır. Sonra Selanik'te İngiliz gizli örgütünün düzenlediği uydurma bir bomba olayı nedeniyle 5 Eylül 1955'de İstanbul yer yer ateşe verilir. Ve «5 Aralık 1945» böylece sürüp gider. Bu karanlık çizgiler kötümserliğe yol açmasın! Zira, Cahit Saffet Irgat: «Değer mi deme » diye sesini yükseltiyor:

«Değer mi deme

Bu çektiğimiz?

Böyle yaşamının da kahrı çekilir

Güzel günler uğruna

Böyle yaşamının da.»

14 Aralık 1979

BİR "TEPEBAŞI TİYATROSU" VARDI..

Bir Tepebaşı vardı ve Tepebaşı'nda bir tiyatro vardı. Tepebaşı Tiyatrosu, 19. yüzyıl sonları ve yüzyılımız başları ünlü yabancı toplulukların, sahne ve ses yıldızlarının uğrak yeri idi. Tepebaşı Tiyatrosu, «Darülbedâ-yi-i Osmâni» topluluğunun ilk oyunu «Çürük Temel»den (Ocak 1916) başlayarak bir çok Türk tiyatrocularının ve İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun sanat eviydi. Türk tiyatrosunun en güçlü sanatçıları o yapıda unutulmaz rollerini yarattılar.

Muhsin Ertuğrul, aktör, sahneye koyucu ve tiyatro adamı olarak en büyük başarıları o yapıda ulaştı. Ekrem ve Cemal Reşid Rey'in ünlü operetleri o sahneden geçerek bütün İstanbul'u sardı. Müsahipzade Celal, Tepebaşı sahnesi rampa ışıklarından Türk tiyatrosu kitaplığına girdi. Nazım Hikmet'in oyunları, Devlet Operası'nın İstanbul'da ilk temsilieri Tepebaşı Tiyatrosu'nda sunuldu.

Tepebaşı Tiyatrosu günün birinde yandı. Yandığında boştu. Topluluk Harbiye'de yeni bir yapıya taşınmıştı. Yangının elektrik kontağından çıktığı ileri sürüldü. Bomboş bir yapıda elektrik gerekmezdi ki, kontakt yapsın! Fakat öyle denildi. İstanbul Belediyesi, eski komedi bölümü yapısını (Asri Sinema) daha önce yıktırmıştı. Bütün bu yangın ve yıkıntı yeri arsalarda şimdi bir açık hava garajı var. Büyük bir işhanı projesinin de hazır olduğu söyleniyor.

Tepebaşı Tiyatrosu'nun yanması, şehrin o çevresinde 1950'de başlamış olan yozlaşmayı hızlandırdı. İm-

paratorluğun çöküş ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında dünyaya açık Türk düşünce ve sanat adamlarının buluşma, söyleşme, tartışma çevresi olan Tepebaşı'ndan şimdi değil geceleri, gündüzleri bile pek kolay geçemezsiniz. Çevrenin ünlü otellerinden Continentale, bir banka genel müdürlüğü oldu: Luxenburg ve Royal (Alp) yıkıtıldı. O güzelim Bristol'un kapısında kocaman bir asma kilit. Müzik ve sahne sanatçılarının, edebiyatçıların söyleşme köşeleri Tilla, Çardaş, Elit de yok. Halit Ziya Uşaklıgil'in «Kırk Yıl» anılar eseri ve Fikret Adil'in «Asmalımesçit 74» kitabıyla Türk edebiyatına girmiş Tepebaşı sanatçılar çevresi yok oldu. Korkunç görünümlü insanların dolaştığı çamurlu yan sokaklar, bodrum batakhaneleri ve tek bir taşıtın zor geçebileceği daracık bir yol şeridi. Perapalas'tan Alp Oteli yıkıntısına kadar bütün kaldırım ve yol, üçe bölünmüş otopark oldu. Yeni otel'in, Belediyeden günlükünü 400 liraya kiralamış bir kâhyanın ve görevli taşıtlarının kullanılması için.

Çok değil, daha onbeş, yirmi yıl öncesine kadar Tepebaşı Tiyatrosu çevresinde yoğunlaşmış sanat ve kültür hareketlerinin böylesine hızlı yokedilmesinin toplumbilim açısından bir yorumu gerekir. Yarım milyondan başlayıp beş milyon insana tırmanışın topografik değişimi de olağandır. Dört milyonu aşkın «Yeni İstanbullu»lar şehrin toplum yapısını da değiştirecekler elbette. Değiştirdiler de. Ne var ki, bu değişim, kültür ve sanatı sürgün ediş, kovalayış olarak gerçekleşti. Tepebaşı'ndan kovulan «Tiyatro sanatı», İstiklâl Caddesinde de tutunamadı. Bu gidişle, Atatürk Kültür Merkezi'nin de yarını kuşkulu.

Tekel'in Mecidiyeköyü, Taksim ve Karaköy satış yerleri önünde, filitreliye düşkün yurttaşların oluşturduğu kuyruklar uzadıkça uzuyor da, beş milyon insan yaşıyor diye politikacıların övündüğü bu korkunç şehirde Tiyatro

toplulukları can çekiyor. «Toplumun gidişine ayak uyduramadıkları için» diyenler çıkacaktır. Televizyon, pahalılık, can güvenliği nedenlerinden ötürü, diyenler olacaktır. Hepsinde küçük gerçekler vardır. Amma bence, «slogan» ve «Tiyatro sanatı»nın apayrı şeyler olduğunu kavrayamayan yeni bir aydın azınlık, Shakespeare, Moliere, Çehov, Dürrenmatt ve gerçek Brecht (Taklidi ve özentisi değil) tiyatrosuna yabancı kaldığı süre, Türk tiyatrosunun yığın seyirciden kopması da sürecektir.

2 Ocak 1979

İSTANBUL DEYİNCE

İstanbul deyince, birçok şey birden gelir akla. Bütün dünyada bir tek benzeri bulunmayan Boğaziçi, az sayıda birkaç dünya şehrinde bulunan iç deniz (Haliç), tepelere kurulmuş şehrin görünüşünden ayrılmaz minareler ve kubbeler, bir başka şehirde az rastlanır güzellikler, ilginç özellikler. Yüzyıllar boyu yerli ve yabancı yazarların, şairlerin anlata anlata bitiremediği eşsiz İstanbul, değişik güzelliklerin bütünleştiği şehirdir. Fakat şu özetlediğim güzelliklerin hiçbirisi olmasa, İstanbul'un sadece tek bir yanı doğayla tarihin kucaklaştığı birkaç dünya şehri arasında yine de en ön sırayı almasına yeter. Sarayburnu ve Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmet ve daha arkaları, Kız Kulesi, karşıda ve solda Boğazın ve Haliç'in derinlemesine uzanışının o görkemli gölge - çizgi görünüşü.

On beş yıla yakın sürede oluşturduğu planların uygulandığını göremeden aramızdan ayrılmış olan Fransız şehircilik uzmanı Prost, çalışmalarının ilkelerini açıklarken, bu gölge - çizgi görünüm üzerinde durmuştur:

«Bütün imar düzenleme ve planlamalarda, İstanbul'u dünyada eşi bulunmayan bir şehir durumuna yükseltmiş olan o eşsiz güzellikte silueti (gölge - çizgi) görünümü titizlikle korumak.»

Prost bunu uzman kişi olarak söylememiş olsaydı da, gerçek değişmezdi. Zira vapurla gelen yabancıların bir anda büyülendiği, İstanbul'da doğup yaşayanların bakmağa doyamadığı Sarayburnu - Topkapı Sarayı, kub-

beler ve minareler, rengi günün her saatinde değişen ve kimi an durgun, kimi saatler çırpıntılı suların sardığı Kız Kulesi bütünleşmesinin o eşsiz gölge - çizgi görünüş dünyanın hiçbir başka liman şehrinde yoktur. Napoli'den başlayarak Hamburg'a kadar Avrupa kıyılarında da, dünya turizm endüstrisinin göklere çıkardığı Rio de Janeiro'nun kartpostal güzelliğinde de.

Gelin görün ki, yakında on milyon kişi barındıracak diye politikacıların oy vurgunculuğu konusu İstanbul'da gölge - görünüm falan kalmayacak bu gidişle. Hem de, arsa vurguncularının, yık-yap-sat'çıların değil, İstanbul'u bir bütün olarak titizlikle koruması gereken kamu kuruluşları, ya da sorumlu kurumlar eliyle.

525 yıldır Türk Kültür Merkezi İstanbul'da Türklerin ilk anıt heykeli Gazi Mustafa Kemal heykeli, T.C. yurttaşı aydınların içini sızlattması gereken bir durumdadır. Çöplükler, vinçler, makine kalıntıları, kulübeler ve çadırlar arasında görünmez olmuştur. Belediye Bahçeler Müdürlüğünün çalıştığı Gülhane Parkının uzantısı Sarayburnu'nda.

Prost'un köprüye kadar bir gezinti terası olarak genişletilmesini öngördüğü Sarayburnu - Eminönü arası, Şehir Hatları vapurları, araba vapurları iskeleleri yetmiyormuş gibi, yakında büsbütün yodedilecek. Zira büyük yolcu vapurlarının yaşayabileceği tesisler yapılacak. Denizcilik Bankasının tasarısı uygulanıp da dubalar, antrepolar, vinçler, yolcu salonları ve daha bir sürü irili ufaklı tesis gerçekleştiği gün, İstanbul'un o eşsiz «Gölge - çizgi görünüm»ü de sadece kartpostallarda, eski gravürlerde ve en son İstanbulluların anısında kalmış olacaktır.

Bu üzücü durumu anlattığım, yakındığım bir şehir-cilik uzmanımız, hem de, İstanbul'u doğa ve tarih değerleri

açısından titizlikle koruması gereken bir kurumun başında bulunan yetkili bir kişi, büyük bir rahatlıkla beni dinledi. Herhangi bir tepki ve üzüntü de göstermedi. Sonunda, bizim büroyu da oraya taşıyacağız, dedi, Denizcilik Bankası bütün giderleri karşılayarak bir köşk yıkıntısını restore ettirecek.

Prost'un içi titreyerek belirttiği «eşsiz doğa ve tarih gölge - çizgi görünümü»nü, kılı kıpırdamadan, bir onarım karşılığı, gözden çıkarabilmek.

«İstanbul yağması»nın altında yatan da bu! Taşı toprağı altın İstanbul'da vurguna gelmiş çıkarıcıları suçlamak neyi değiştirir, neyi kurtarır? Yetkili mimarlarımız, şehircilik uzmanlarımız, böylesine gevşek, umursamaz ve boşverir olabildiği süre!

Prost'un planında Beyazıt alanı, bir kültür merkezidir ve büyük bir millî kitap sarayı yükseltilecektir. Taksim Cumhuriyet alanı, çevrenin yüksek yapılarından ayıklanarak Marmara'ya bakan bir teras yapılacaktır. Günümüz Beyazıt alanı duvarlar merdivenler karmaşası bir bitpazarıdır. Taksim alanını lahmacuncular ve dolmuş kâhyaları doldurmuştur Gölge - çizgi görünümüü lâhmacuncular ve Dolmuş kâhyâları mı düşenecek?

9 Ocak 1979

HALASKÂR GAZİ CADDESİNDE BİR YAPI

Cumhuriyet İstanbul'unda Beyoğlu anayolunun adı «İstiklâl Caddesi» oldu. İmparatorluk dönemi Osmanlıcasıyla «Caddesi Kebir», Levantenlerin deyimiyle «Grande Rue du Pera» ve Türk İstanbul'luların buluşuyla ««Doğru yol»du. Genç Cumhuriyet, Türk Kurtuluş Savaşının bir simgesi olarak, Taksim'e kadar bölüm için «İstiklâl Caddesi» buluşunu benimsemişti. Taksim alanından sonrası, «Cumhuriyet Caddesi» ve Harbiye - Şişli arası «Halâskâr Gazi Caddesi» oldu.

Bu yeni adlar, 1930'lar Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlık yarınlar umuduydu. 1930'larda bu adlar, insanları ve yapılarıyla bir bütündü. Gelin görün ki, aradan geçen yıllar, o güzelim üç adla çevresi uyumsuzlaştırdı. Daha açık bir deyişle, çevre o simge adlara yakışmaz oldu.

Türk Kurtuluş Savaşının kovduğu sömürü düzeninin yeni uygulayıcıları, şişkin cüzdanları ve karanlık bakışlarıyla sarıvermişti «İstiklâl Caddesi»ni. Taksim Cumhuriyet alanı ve Cumhuriyet anıtı, beton yığınlarından, çirkinlerin çirkinini alaca bulaca reklâm tabelalarından soluk alamaz oldu. Gezginci satıcılar, lâhmacuncular ve dolmuş değnekçileri saldırısına uğradı. Cumhuriyet Caddesi sağlık alanı ve soluk alma ciğerleri olan Taksim bahçesi, bir Amerikan oteline kurban verildi. İki numaralı parkın bir başka Amerikan oteline verilmesi gibi. Cumhuriyet Caddesi'nin Harbiye'de başlıyan uzantısı «Halâskâr Gazi», daha bir başka tahribe uğradı.

İstiklâl ve Cumhuriyet'in gerçekleştiricisi ve simgesi Atatürk'ü yüceltmesi gereken «Halâskâr Gazi Caddesi»nde önce bahçeli evler ve küçük apartmanlar yokedildi. Osmanlı konaklarının en son ve sapasağlam örnekleri yıktırılıp güneşi ve havayı boğan, insanları ezen sevimsiz iş hanları yükseltildi. Oysa, planlı bir şehirleşme, yerleşim, baş dinleme, eğlence, kültür, işyeri alanlarını ayrı tutar; fabrikayla villa, mezarlıkla apartman, okulla, işyerleri birbiri içinde yaptırılmaz. Ne edelim ki, bizim İstanbul'un şehircilik işlerinden sorumlu olanlar, «Halâskâr Gazi Caddesi»nin onurunu ve sıcaklığını yık-yapçılara sorumsuzca veriverdiler.

Fakat bütün bunlardan daha acısı da var. Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nın başına geçmeden önce bir süre kaldığı yapının durumu. Oysa, o yapı bir «Devrim Müzesi» olarak değerlendirilip kamulaştırılmıştı. Atatürk Müzesi adı verilmişti. Zira, Gazi Mustafa Kemal, Türk Kurtuluş Savaşı'nı, şeriatçıların değil «milletvekillerinin yöneteceği bir Türkiye Cumhuriyeti»ni o yapıda tasarlamıştı.

Eski olan yapının onarımı gerekli görüldü günün birinde. Yürürlükte olan yöntemeye uygun biçimde onarım işi açık eksiltmeyle bir müteahhide verildi. Verildi amma, açık eksiltme kurallarına göre en uygun fiyatla işi üstüne alan, onarımdan vazgeçiverdi. O günlerde yapı işlerinde fiyat artışları görüldü diye. Müteahhid kendi açısından haklı olabilirdi. İş adamıydı. Kazanması gerekirdi. Üste verip onarımı yapması beklenemezdi.

Şimdi yıllardır Atatürk müzesi halka kapalıdır. Sadece kapalı olsaydı yine avunulacak bir yan bulunabilirdi. Günün birinde iyice onarılır ve halka yine açılır, diye. Oysa 1979 başlarında Halâskâr Gazi Caddesinin o devrim

simgesi yapısı, tahta perdeler arkasında yüzüstü bırakılmıştır, günden güne çürümekte ve daha da harap olmaktadır. Camları kırılmış, pancurları kopmuştur. Yağmur ve kar o kırık camlardan içeriye girmektedir. Yönetmenlikler ödenekler, yasalar, kimi bürokratları sorumluluktan belki koruyabilir amma, aydın kişi olabilme yanlarını da yitirir. Belediye Başkanları, şehrin en büyük mülkiye âmirleri, bakanlar, «Halâskâr Gazi Caddesi»nden bunca yıldır hiç mi geçmedi? Geçmedilerse, gazete yazıları, fotoğraflar, okur mektupları da mı gözlerine çarpmadı? Bin bir kaygu ve sorun arasında buna vakit bulamadılarsa, sürüyle danışmanları kendilerini uyarmadı mı?

İstanbul ilinin Şişli ilçesinde, Halâskâr Gazi Caddesi'nde bir yapı can çekişiyor. Tapuda yazılı pafta, parsel numaralarını bilemiyorum amma, Osmanbey'den Şişli Camii'ne doğru giderken sağda. Önünde tahta perde var.

İlgililere duyururum.

23 Ocak 1979

“BİR TATLI HUZUR.İ”

İstanbul bir kargaşalar ve çelişkiler şehri. Gebze’den Trakya’ya yayılmış bu ülke-şehirde, hele şu son yıllarda, her kafadan bir ses çıkıyor, herkes aklına eseni yapıyor. Ya da biri bir şeylere başlıyor, bir başkası bozuyor. İstanbul’un sayısı birkaçı geçmiyen alanları böyle bozuldu. İstanbul deyince dilin ucuna geliveren operatör Cemil Topuzlu’nun ağaçlıklı yolları, Moda’dan Bostancı’ya o güzelim bahçeli evler semtleri böyle yokedildi. Renk renk güller, yaseminler ve hanımelleriyle bezenmiş bahçeleri arasında yol alan tramvaylar, ters davranışlar ve anlayışsızlıklardan ötürü müzeye kaldırıldı.

Şu günlerde bir başka kargaşa ürünü sergilenmeye başladı. Kalamış Koyunu doldurmak tasarısı.

İstanbul öylesine dağınık, ulaşım öylesine kopuk ki, şehrin bir semtinde oturan, öteki yerlerle bağlantısını yitirmiş oluyor. Oturduğu yerle çalıştığı yer arasında gidiş gelişten gayrısını bilmez oluyor.

Kalamış Koyu’nu görmeyeli yıllar var. Bir okur telefonu uyardı, Kalamış Koyu’nu dolduruyorlar diye, yakındı. Gidip gördüm. Belediye’nin kıyı işleriyle görevli bürosunun tabelasını olay yerinde okudum. Kamyonlar dolusu toprak ve moloz dökülüyordu Kalamış Koyu’na.

Ne var ki, o günlerde bir Bakanlar Kurulu kararı, kıyıların doldurulmasını çok sınırılıyor, hatta kimi büyük liman şehirlerde yasaklıyordu. İstanbul yasak bölge kapsamındaydı. Karamame 25 eylül 1978 günlü ve 16715

sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştı. Kıyı yağmasını önleyici girişimler arasında, kıyıların durumunu altı ayda bir helikopterle göklerden denetlemek de var.

Kalamış Koyu'nda denizi doldurma çalışmalarını yerinde gördükten sonra, Belediye bültenlerini karıştırdım ve ayrıntılı bilgiler buldum.

«Deniz, uzunluğuna 150 ve genişliğine 1500 metre alanda doldurulacaktır. Doldurulan topraklarda 10 büfe, 2 gazino, 5 çay evi, 3 lokanta, 5 balıkçı meyhanesi, 1 çarşı, 200 odalı bir otel, 30 bin metre kare alanda spor sitesi, halk plajı, 20 tane askılı soyunma yeri, yeterli sayıda W.C. (ayak yolu).. Ve başka tesisler yapılacaktır.

Ben durumu kimi yetkililer ve kuruluşlarla tartışırken, okur telefon ve mektupları sürdü. Son bir mektuptan parçalar aktarıyorum:

«Sanırım dikkatinizi çekmiştir. Bugünlerde bir doğa güzelliği daha harcanıyor. Kalamış...

Kalamış, az bulunur güzelliktedir. Burayı neden dolduruyorlar? Yıllar önce Fenerbahçe'deki güzelim kayaların toprak dökülerek örtüldüğü yetmedil Şimdi, Kalamış'ın canına okuyacaklar.

Doldurulacak yerlerin ne olacağı belli. Bir işbilir buraya derme çatma bir gazino yapacak. Sonra, gazino alanını betonlayacak, sonra, ya kendi, ya da bir başka işbilir gazinoyu yıkıp bilmem kaç katlı apartmanı dikecek. Bu yapıların kanalizasyonları nereye akacak? Kalamış koyu'ndan başka nereye olabilir!

Kalamış'ı gerçekten halkın yararına açmak istiyorlarsa, doldurmağa gerek yok. Bu koy kanalizasyondan arındırılır ve iş biter. Nitekim, biz öğrenciyken, burada

denize girilirdi. Kanalizasyonlara bir çare bulunsa, Kurbağalı dere ne güzeldir. Bunu yapmağa güçleri yetmiyorsa, hiç değil dokunmasınlar bu güzel Koy'a. Sanki, yüzelli metre doldurulunca, Kalamış'ta deniz temizlenecek, halk da tertemiz denize girecek!..»

Konuyu yaymak neye yarar? Umarım ödenek bulunmaz ve okurun belirttiği gibi, koy elden gitmez. Çevre kanalizasyon akmayacak bir denize girebilir. Nasıl mı? Bunu gerçekleştirmek yetkililere düşer? Çevre kirlenmesi yönünden ele almak da bilim adamlarımızın yetkisi.

Bir zamanların pek sevilen bir şarkısını hatırlatmakla yetineceğim:

«Bir tatlı huzur almağa geldim Kalamış'tan!»

Beste: Münir Nurettin Selçuk. Güfte: Behçet Kemal Çağlar.

Bir Tatlı Huzur...! Ama, nasıl?

30 Ocak 1979

SAHNE TÜRKÇESİ

Kültürü gelişmiş toplumlarda büyük edebiyat ürünleri ortak dille verilir. O toplumu birleştiren, bir bütünlüğe ulaştıran ortak dil, ülkenin değişik bölge ağızlarının, halk deyimlerinin, kültür başkenti büyük şehirde kaynaşmasıyla oluşur. Yüzyıllarca gerilere uzanan bu oluşmada, ülkenin değişik özellikleri, hatta ayrı etnik grupları ve gelenek dokusundan yararlanılır. Edebiyat türleri arasında söz sanatının ağır baştığı sahne edebiyatında ise, konuşulan metin daha bir önem kazanır. Sahne sanatçısının konuştuklarını ülkenin bütün bölgeleri, toplumun değişik çevreleri anlayabilmelidir. Anlayabilmeli ve kendisinden bilmelidir. Bu sağlanmazsa, yazarın demek istedikleri havada kalır, hatta tam tersi anlamlara çekilebilir.

Sahne dili olarak Türkçe, son yıllarda, bu gerçekten uzaklaşmakta. Bu temel sahne ilkesine en büyük saygıyı göstermesi gereken Devlet Tiyatrosu sanatçıları bile bir tuhaf konuşur oldular. İstanbul'da mevsim başında sunulan Devlet Tiyatrosu oyunlarından ikisinde konuşulan dile Türkçe diyemeyiz. Türkçe sözünü dar milliyetçilik önyargısıyla, bağnazca bir saplantıyla kullanmış değilim. Fakat sahnede konuşan oyuncuların dene-diği yöre, ya da belirli bir etnik grup ağzı, kırk milyonu aşkın insanın yaşadığı Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak dili değildi. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Tiyatrosu gibi akademik bir topluluğun sahne dilini her yurttaş rahatça anlayabilmeli, Türkçe'nin tadına varabilmeliydi. Tadına varmaktan vazgeçtim, konuşulanların yarısını g anladım.

Gördüğüm o iki oyunun yazarları, konuyu kendi tiyatro anlayışlarıyla daha etkin kılmak için böyle bir ağız kullanmış olsa bile, sahneye koyucu, ya da genel sanat yönetmeni, Türkiye Cumhuriyeti ortak kültür dili Türkçenin yozlaştırılmasını önlemeliydi. Yazılı metin cümle yapılarında kimi kaydırmalarla, yazarın belirtmek istediği bölge niteliği, kişilerin etnik özelliği, kolayca verilebilirdi. Hem de sahne - seyirci bağlantısını sağlayarak.

Oysa, ağız çarpıtarak, dudak büzerek zorlama konuşma örnekleri veren genç sanatçılar, çoğu sahnelerde, gülünçleşiyorlardı.

Türk toplumunun özellikle köylü kesiminin acıklı durumlarını dile getirmek amacıyla son yıllarda yazılan oyunlarda ters bir eğilim yaygınlaştı. Halktan yana, halkçı, halkla bütünleşmek sloganıyla oyun yazarlar, sahne sanatçılarının belirli yöreler ağızıyla konuşmasını ister oldular. Ya da oyuncular, böyle davranmağı ilginç buluyorlar. Ne var ki, sahne eseri sadece belirli bir yöre insanı için değil, hatta tek bir ülkenin insanları için değil, doğu - batı, kapitalist - sosyalist bütün kültür dünyaları için yazılır.

Devlet Tiyatrosu'nun mevsim başlangıcı İstanbul oyunlarında belki de bir rastlantı sonucu arka arkaya izlediğimiz iki oyunda da sahne sanatçılarının konuştuğu Türkçe, eski 'Osmanlı temâşası'nda karagöz, ortaoyunu ve tuluat türlerinde seyirciyi gıdıklamak için başvuru olan ucuz ve yapmacıklı 'Taklitçilik'ten öteye geçmiyordu. Saydığım 'Temâşa' türlerinde taklitçilik, geniş imparatorluk topraklarında yaşayan değişik etnik grupların ezik kişilerini alaya alarak bir iki büyük şehrin yalın kat okur - yazarlarını güldürmek amacını güderdi.

Toplumda değişimleri zorlamalar, ışık tutması gereken sahne eserlerinde ucuz taklitçilik, Türkçeyi gülünçleştirmekten öteye, yazarın mesajını da yokeder.

13 Şubat 1979

“DÜNYADA İZLER BIRAKMAK..”

İnsanoğlu dünyaya gelir, belirli süre yaşar, sonra ölür gider. Ölümlü dünyanın bu katı gerçeği, ömür boyu her insanın kafasını tırmalar. Bu katı gerçeği biraz olsun yumuşatabilmek isteyenler, hiç değil adlarının büsbütün unutulmamasının bir yolunu ararlar.

13 şubat 1977 günü yitirdiğimiz Muhlis Sabahattin, biraz olsun hatırlanmak için önce politikaya atılmış, gazetecilik yapmış ve sonunda müziğe sarılmıştır:

«Pek küçük yaşımdanberi beni düşündüren bir şey kafamın içinde yaşadı. Günün birinde ölecektim, amma yaşayışımdan bu dünyada izler bırakmak istiyordum. İşte böylece kendimi müziğe verdim. Aslında, müzik içinde doğmuştum. İlk şarkım olan 'Etme eza, etme cefâ, aşkı- nım'ı on bir yaşında bestelemiştim. Sultan Aziz'in baş mabeyincisi olan babam Hurşid bey, zamanının ünlü müzik ustalarındandı. Anneme söylediği şu sözleri hep hatırlarım: Sinesâf, esefli bir şey söyleyim sana! Öyle seziyorum ki, Muhlis muzikacıdan başka bir şey olamayacak. Onu yaradılışının akışına bırakacağım ve on iki yaşına gelince Moskova'ya göndereceğim. Konservatuvarı orada bitirsin ve bir daha Memâlik-i-osmâniye'ye dönmemek üzere Firenk diyarında kalsın!»

Muhlis Sabahattin bunları bana anlattığında 1940 başlarıydı. İstiklâl caddesinde -şimdi yerinde bir banka şubesi bulunan - Ege kıraathanesi'nde oturuyorduk; nargilesini fokurdattıyor ve monoklunu arada bir düzeltiyordu.

Muhlis Sabahattin 13 şubat 1977'de Beyoğlu Belediye Hastanesinde öldüğünde, arkasında bir çok operet, müzikli oyun, şarkılar ve daha başka türden besteler bırakmıştı. Kendi deyimiyle 'Dünyada izler bırakarak' göçmüştü. İlk opereti Çaresâz'ı 1917'de yazdığına göre, müzik dünyamıza otuz yıla yakın hep birşeyler vermişti.

Türk bayrağına sarılı tabutu Taksim'e kadar eller üstünde taşınırken Şehir bandosu yas marşı yerine onun Ayşe operetinden Ayşe'nin yakınması ezgisini değişik bir yorumla çaldı. İstiklâl caddesinin iki yanında dizilmiş insanlar ağlıyordu. Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilirken parlak konuşmalar yapıldı. Güneşli, ılık ve baharı kıskandıracak bir İstanbul günüydü.

1947 şubatından bu yana sadece bir otuz iki yıl geçti. Operetleri unutuldu. Şarkıları radyolarda arada bir çalınır amma, bestecinin adı söylenmez. Notaları kimlerin elinde bilinmez. Bir zamanlar hemen bütün İstanbul'luların gülümsiyerek okuduğu «Aldatursa beni karum, ben ona bir iş ederim.» film müziği bile unutuldu. En acısı, parlak demeçlerle gömdükleri toprak parçası da bu gidişle bulunamayacak. Zira bir mezar taşı olsun dikilmedi. Ölüm yıldönümünde Prof. Celal Esad Arseven'in girişimiyle Tepebaşı tiyatrosunda bir Muhlis Sabahattin gecesi hazırlanmıştı. Bir dergi ve broşür de basılmıştı. Programda rol alacak sanatçılar bir araya gelip ilk prova yapmışlardı. Fakat bencillikten de öteye taş yürekli kişiler, sudan nedenlerle bu güzel girişimi engellediler. Ne Muhlis gecesi yapıldı, ne de mezarı. Konuyu birkaç yıl önce Nedim Otyam'a açtım. Konservatuvar Müdürlüğüne yeni atanmıştı. Büyük bir içtenlikle, ben yaptıracağım, dedi. Yıllar sonra bu sözlerini hatırlatınca, 'Ben böyle bir söz vermemiştim, cevabını aldım. Bir süre sonra yine karşılaştı-

ğımızda: 'Haklıymışsınız, notumu buldum, Muhlis'e bir mezar yaptırtacağım, dedi ve ben yine umutlandım.

Ne var ki, Zincirlikuyu mezarlığında Muhlis Sabahattin'i gömdüğümüz toprak hâlâ toprak, kayıt numarası bile seçilmiyor. Şimdi gitsem bulamam. Zincirlikuyu mezarlığı defterinde umarım yerini bulurlar.

İstanbul Konservatuvarı'nın Muhlis Sabahattin'e bir mezar yaptırması pek mi olanaksız! Bunu para sorunuyla açıklayamayız. Konu, bir kültür toplumu olabilmek!

Oysa, İstanbul Belediye Başkanlığının şimdi bir kültür danışmanı da var.

20 Şubat 1979

“DOĞUŞTAN MİMARİ”

Demokrat Parti değişmez başkanının imarcılığa heveslendiği yıllar, D.P.’li başkaban güneş doğarken İstanbul sokaklarında işe başlıyor. Aklına esen yerde otomobili durdurup bir şeyler söylüyor. Kimi zaman elini kaldırıp bir yerleri gösteriyor. Beyefendi’nin her davranışı, iki dudağı arasında çıkan her söz kutsal bir buyruk! Bütün görevliler, yetkililer, yüksek düzeyde teknokratlar, Beyefendi’nin ağzının içine bakıyorlar. Ne var ki, Beyefendi arada bir duraksayıp çevresindekilere danışacak olsa tek sesli bir koro: «Beyefendi daha iyi bilirler!» cevabıyla karşılaşılıyor. Beyfendi, bu tek sesli korodan arada bir kuşkulunup: «Sayın hocalarım, ben mimar değilim, kararı sizler vereceksiniz,» deyince, koro başı, yerlere kadar eğilerek: «Beyefendi siz doğuştan mimarsınız!» cevabını yapıyor. Bu cevabı veren kişi, Osmanlı sarayı «müdahini» değil, Cumhuriyet Türkiyesi’nin günlük politika dışı olması gereken bir yüksek mimarı. «Ölümler hayırla anılır.» İslam sözünü düşünüp adını açıklamıyorum. Toplantılarda bulunan ve hepsi de hayatta olan o günlerin genç mimarlarından dinledim.

İstanbul’da tarih değerlerinin, tabiat güzelliğlerinin ve anıtların, tek sözle ‘Kültür mirası’nın yok edilmesi böyle başladı. ‘Doğuştan mimar beyefendi’nin aklına eseni yapmasına boyun eğmekle kalmayıp, daha da şımartmakla. Beyazıt - Aksaray yolunun yapımında alanların yok edilmesi, Valide Camii’nin çukura gömülmesi, böyle oldu. Tophane - Dolmabahçe arası yolu genişle-

tilirken Anıt yapıların korunmasından vazgeçtik, çirkin gümrük ambarlarının dikilmesi de. Günümüzde de süren acı ve çirkin İstanbul gerçeklerinin altında ya bir çıkar hesabı vardır, ya da «Doğuştan mimar beyefendi» yal-taklanması.

Acı ve çirkin İstanbul gerçeklerinden Tophane çeş-mesi'ni son aylarda bilmem gördünüz mü? Ben o çeş-meyi yarım yüzyılı aşkın bir süre her geçişimde hayranlıkla, ama her görüşte biraz daha üzülerək seyretmişimdir. İkinci dünya savaşı yıllarında yaldızları ve sanırım lacivert, zemin boyaları dökülmüştü. Beyefendi'nin buyruğuyla çukura gömüldü. Sonra kurşunları söküldü. 1732 yılında mimar Mehmet Ağa'nın Osmanlı Rokoko stili eseri olan Tophane Çeşmesinin en son durumunu yazmağa kalemim varmıyor. Çukura itilmiş o güzel mimarlık anıtının mus-lukları koparılmış, su yalıkları çöplük, ya da esrarcı barınağı. Fakat daha korkuncu da var. Çeşme alanı otopark olarak kullanılmağa başlandı. Ağaça koskoca bir tabelâ, otoparkın yasalara uygunluğunu belgeliyor: «İstanbul Belediyesi Otoparkı».

Mimar Mehmet Ağa'nın 1732'de özene bezene yaptığı o güzelim anıt çeşme, çöpler ve esrarcılar yetmi-yormuş gibi, Belediyece otopark kâhyalarına kiraya ve-rildi. Bu son durumdan İstanbul Belediyesi'ni sorumlu tutmak hiç birşeyi değıştirmez. Zira bu dış gerçeğin altında yatan daha derin ve daha acı bir gerçek var: Duyarlığı kütleşmiş aydın kesimi.

Bu «Tophane çeşmesi olayı»nın geçtiğı yerden sadece bir kaç yüz metre ötede Güzel Sanatlar Akademisi var. O güzel Sanatlar Akademisinde asistanlar, doçentler, profesörler var. Mimarlık, heykel ve resim bölümleri, hatta şehircilik kürsüleri, enstitüleri var. Bu asistanlar,

doçentler, profesörler her hafta en azından bir kez olsun 'Tophane Çeşmesi' önünden geçmezler mi? Geçerler de 1732'de özene bezene yapılmış bir mimarlık anıtının 1979 'da çöplük, esrarcı yuvası, Belediye otopark'ı diye kullanıldığını görmezler mi? Görmez olurlar mı?

Bizim görevimiz Akademi yapısının dört duvarı arkasında genç kafalara bilim ve sanat doldurmak, bundan ötesi bize düşmez diyebilirler mi? Diyebilenler bulunacağını sanıyorum. Yoksa, 'Beyefendi doğuştan mimar' yaltaklanmasıyla o sona sürüklenmez ve duyarlığı kütleleşmiş aydın çevrelerin bunalttığı gençler, «Karşıt görüşlü» yakıştırmasıyla polis bülteni konusu durumlarına itelenmezdi.

8 Mart 1979

“HERŞEY DEĞİŞTİ..”

Şehrin uzak semtlerine işleyen otobüslerin yola çıkış durağında bekliyorum. Görünürlerde hiç otobüs yok. Oysa pek çok semte oradan otobüs kalkar. Camlı küçük kulübede servis görevlileri oturuyor. Görevleri varış ve kalkış saatlerini düzenlemek. Eskiden yazılı bir kâğıt asılıydı camda. Epeydir yok. Görevlilere sormak, durum üzerine bilgi edinmek yüreklilik işi. Zira hepsinin suratından düşen bin parça oluyor.

Sonunda bir otobüs göründü, duraktan epeyce uzakta yavaşlayıp yolcularını boşalttı. Bekleşenler umutla kımıldandılar. Fakat umutlar boşa çıktı. Otobüsün tabelası alındı ve biletcî, gülerek: «Bozuldu, garaja çekiyoruz» dedi. Otobüs uzaklaştı. Bekleşenler ağızlarının içinde söylendiler. Tahta sıranın ucuna ilişmiş yaşlı bir kadın içini çekti: «Taa Üsküdar’dan geliyorum, Kanarya Mahallesi’ne hekime gideceğim..» dedi. «İlaçları iyi geldi de bunca sıkıntıyı göze alıyorum...»

Boğum boğum şişmiş parmaklarını gösterdi. «İlaç da oyalanması» derken. «Ah ah, herşey değişti.. Yaşlılara otobüste vapurda yer veren gençler bile kalmadı. Herkes birbirini yiyecek gibil...»

Birçok şeylerden yakındı. Söylediklerinin bir bölümü yaşı gereği yakınmalardı. Fakat çoğu sözleri pek çok doğrudu. Herkes öfkeliydi, herkes birbiriyle kavga etti edecek yaşamadaydı. Zira otobüs bulmak bir sorun, otobüse binebilmek bir sorun, yürüyebilmek bir sorundu.

Kullandığınız su sayacının ne yazdığını öğrenmek bile sorundu. Bütün bu minicik sorunlar üstüste yığılınca koskoca bir sorun olup insanı eziyordu.

Bizim semtin 56 tabela sayılı otobüsünü bekliyordum Kalkış saati epeyce geçmişti. Kuyruktakiler birer ikişer ayrılmaya başlamıştı. Tam bu sırada 56 göründü ve herkes sevindi. Bilemezsiniz nasıl sevindik.!

Günlük yaşayışın sıradan olayları öylesine değişik ki, olmayacak şeylere sevinir olduk. Böylesine sevinçlerimiz yoktu eskiden. Sözgelisi; elektrik tahsildarını karşımızda görünce seviniyoruz. Oysa, aylardır uğramayan tahsildarın getirdiği para kâğıdı binlerce lira tutuyor. Eskiden böyle bir durumda, yanlış yazıyor diye hemen İETT Genel Müdürlüğüne başvururduk. Şimdiyse tahsildar geldi diye bayram ediyoruz. Zira tahsildarı kaçırdınız mı, Genel Müdürlüğe gidip vezne önünde kuyruğa girmek zorundasınız. Dört vezneden ancak ikisi çalıştığı, vezne görevlileri de işi pek ağırdan aldığı için saatlerce bekleyebilirsiniz. Hatta tam da sıranız geldiği an, vezne görevlisi 'Kapalı' tabelasını indirip bir cigara tellendirir ve siz ertesi sabah yine kuyruğa girersiniz. Başımdan geçti de biliyorum. Sular İdaresi de bir başka türüsü. Bahçedeki saati okumaya gelip el defterine metreküp tüketimi yazan görevli, kapınıza avuç içi kadar bir kâğıt parçası bırakarak aboneye de duyurmayı gereksiz görüyor. Durumdan Genel Müdüre birkaç defa yakınacak oldum, görevlilere telefonla buyruklar verdi, fakat hiç bir değişme olmadı.

Otobüslere ara duraklarda binebilmek her baba-yiğitin işi değil. Eskiden palto ve pardesünün düğmeleri kopardı. Şimdi sağlığınız pek yerinde değilse, bir yerinize birşey olabilir. Kaldırımlar özel otoların parasız açık hava garajı olduğuna göre, yürümeniz de pek kolay değil.

Otobüse biniş boğuşmasında kadın, yaşlı, çocuk ayırımı yok. Yumruğuna güvenen itip dalıyor. Geçenlerde Tünel başında otobüse binme boğuşmasında arkamda bir ses arkadaşını uyarıyordu: «Ulan itele de binek, burası İstanbul!» diye. Bir başka gün Eminönü'nde otobüsten iniyordum. Arka kapıdan inenler arasında bir ağız dalaşı kulağıma çarptı. Birisi yüksek sesle; «Buradan başka İstanbul yok» diye çıkışıyordu. Yolcu çoğunluğu: «İstanbul olmuş da ne olmuş!» diye kabardı. Ben ön kapıdan iniyordum: Yanımda duran birisine «Ne oluyor?» diye soracak oldum. Adam yavşak yavşak. «Bir şey yok be amca, bak işine sen!» diye kestirip attı.

Üsküdar'dan, Doğancılar'dan vapurla inip, dolmuşla vilayet durağına ulaşan, oradan da Florya Kanarya Mahallesiinde hekime gidecek yaşlı kadıncağızın sesi hep kulağımda:

«Herşey değişti..»

13 Mart 1979

PANORAMA

Günümüz İstanbul'u ikiye bölünmüş bir toplumun çalkantılarını ve bunalımlarını yaşıyor. İstanbul'da dört milyonu aşkın insanın yüzde doksanı hatta daha çoğu her bakımdan kötü durumda. Günlük geçim için yeterli gelirden yoksunlar. Başını sokabildiği dam altının sağlık koşulları kötü. İşyeriyle barınağı arasında ulaşım engelleri aşılır gibi değil. Oysa yüzde bir bile tutmayan bir azınlık masal dünyalarında yaşıyor. Boğazda bir yalı için bir tahtada elli milyon sayabiliyor. Şehir hatları vapurları bü-yüklüğünde kotralara da bir o kadar para ödeyiveriyor. Sorun değil. Gece kulüplerinde birkaç saatte yüz bin lirayı bırakabiliyor. Ölümlü İstanbul'luların aklının köşesinden geçmeyecek daha nice savurganlık için de kürekle para saçabiliyorlar.

İstanbul'un elli yıllık yakın geçmişi, toplum yapısı değişimin bir panoramasıdır. 1925'te yediyüz bin kişinin yaşadığı İstanbul'da küçük memur, esnaf ve az sayıda emekçinin toplamı dar gelirliler yine çoğunlukta idi ama, oran günümüzün korkunç uçurumu değildi. O günler İstanbul'unun halk bahçeleri ve halk eğlence yerlerinin sayısı ve niteliği bu görüşü belgeler.

İstanbul yakasında yaşayan dar ve orta gelirlilerin dinlenme günleri, ya da akşamları gidecekleri keseye uygun yerler pek çoktu. Yenikapı'dan Samatya ve daha öte-lerde kıyıda, deniz üzerinde çay bahçeleri ve içkili yerlere herkes kolayca para bulabilirdi. Langa bostanlarında marul yemeğe gidebilirlerdi. Topkapı surları dışında bağlarda

üzüm yemeğe ve baş dinlemeye giderlerdi. Para durumları biraz daha uygun olanları, arada bir Atatürk'ün de uğradığı Sarayburnu gazinosunda Safiye Ayla'yı dinleyebilirlerdi.

Şehrin Beyoğlu yakası ise bu bakımdan daha çeşitli ve renkliydi. Şişhane yokuşunu çıkan tramvayın ilk durağında Novotni Birahanesi ve bahçesi vardı. Sonra Tepebaşı bahçesi ve Taksim Belediye Gazinosu ve parkı. Harbiye'ye doğru sağ yandaki geniş düzlüklerde Panorama ve Belvü yazlık bahçeleri, bütün İstanbul'luların yararlandığı gerçek halk bahçeleriydi. Bahçelerin giriş yolunda küçük küçük barakalarda çirozdan başlayarak her çeşit mezelik satılırdı. Aile başı o barakalardan kesesine göre alışveriş yapar, sonra bir masa seçip biraları ısmarlardı. Şimdi Hilton Otelinin kapladığı o halk bahçelerinin az aşağısında Küçük Çiftlik Parkı, belki biraz pahalı ama yine de halk bahçesi niteliğindeydi. Ne fiks menü için yüzlerce lira ödenirdi, ne de binlerce lira gerekirdi. Beş on lira, pek pek yirmi otuz lira bir ailenin sazlı varyeteli programı izlemesine yeterdi. Park Otelin arkasında Sarayburnu'nun eşsiz görünümüne bakan Cennet Bahçesi, daha çok yazarların ve sanatçıların bir bardak çay karşılığı saatlerce söyleşebileceği gerçekten bir cennetti. Şişli'ye giderken Bomonti fabrikasının bira bahçesi de orta gelirli hatta dar gelirlilerin fıçı birası içebileceği bir halk bahçesiydi.

Şişli'de biten şehirden sonra Mecidiyeköy dutlukları gelirdi. Yüzlerce ağacın gölgesinde sere serpe oturup yeni silkelenmiş kara, ya da beyaz dutları tadarak baş dinlemenin toplum sağlığı açısından yararını hangi hekim bilmezlikten gelebilir?

Bütün bu sayılanlar yetmezse, Salacak, Küçüksu, Altinkum, Gümüşkum, Anadolukavağı: Sütlüce plaj ve

gazinoları vardı. Bir bardak çay, bir şişe gazoz giderini göze alan herkes, Karadeniz'den kopup gelen esintilere bağrını verip saatlerce başını dinlerdi. Buraları da yetmezse, Sular diye adlandırılan Sarıyer içme suları vardı. Anadolu yakasının Karakulak, Taşdelen, Tomruk Suyu vardı. Küçüksu, Göksu, Beykoz ayırı da vardı. Sonra Moda Belvü bahçesi, daha ilerde Kalamış ve Fenerbahçe kıyıları, Caddebostanı ve Suadiye, Yakacık, Pendik ve Pavli adasını da unutmamalıyız.

Eğlence ve başdinlemenin toplum sağlığı açısından önemini yok bilen yozlaşma bütün bunları yok etti. Langa bostanları ve Topkapı bağları beton mezarlıkları oldu. Mecidiyeköyü dutluklarıda, Salacak plajı da apartmancılara satıldı. Küçüksu plajı varlıklı azınlığın kotralarını barındırıyor. Küçücük bir azınlık, doymak bilmez vurgunlarla milyonları nasıl da yutabiliyor?

20 Mart 1979

“ADALAR SAHİLİNDE”..

İstanbul’un şehir sorunları toplu ulaşım, çöpler, fiyat denetimi hep çözümlendi. Şimdi Büyükada’yı at kokusundan ve gübreden arındırmak sorunu Belediye Planlama Müdürlüğüne inceleniyor. İlgili şübe müdürünün yakınmasına göre Büyükada’da yaşayan 1200 at, hem ağır kokuyla çevrenin havasını bozuyor, hem de günde on ton gübreyi yollara saçarak her yeri kirletiyor. Büyükalılar lağımlardan dökülen pislikleri iterek denize giriyorlar amma, at kokusu ve at gübresi sorunu daha bir ivedilikle ele alınıyor nedense! Adalarda yaşayan sevimli eşekler, ya unutuldu, ya da Adalar için bir eşek tehlikesi şimdilik sözkonusu değil. At arabaları yerine otobüs işletilmesi eğiliminin bir gerekçesi de, Belediye tarifesini arabacıların uygulamaması. Adalar Belediyesi, hemen yakınında müşteri alan bir kaç yüz arabacıya sözünü geçiremiyor olmalı!

Evet, Büyükada’nın şehircilik açısından en güncel sorunu at kokusu ve at gübresi! Belediye yetkilisinin söylediği gerçekse, atlar günde tam on ton gübre bırakıyorlar ada yollarına ve seksen temizlik işçisi bunları toplamağa yetişemiyor. Başka ülkelerde uygulanan torba bağlamak önlemi de, bizim atların tedirginleşmesi nedeniyle, başarı sağlamıyormuş!

Oysa günde on bin kilo gübre üreten atlar, dar boğazlardan çıkamayan ekonomimiz için önemli bir gelir kaynağı. Son yıllarda Türkiye’nin en başta ekonomik sorunlarından biri de, «gübre» üretiminin, tüketimi kar-

şılayamaması. Böyle bir ülkede günde on bin kilo at gübresi, küçümsenmeyecek bir gelir sağlar. İskele meydanı at kokuyor ve yollara at gübresi düşüyor diye at arabalarını azaltıp otobüs işletmeciliği, daha başka politika nedenleri yoksa hele şu benzin yokluğunda hiç de savunulur gibi değil.

At arabasını azaltmayı düşünenler, Capri adası yöneticileriyle de yazışmışlar. Capri'de kimi yerlerde elektrikli araç işletiliyormuş! Soruna katkım olsun diye ben de bildiklerimi yazayım.

Kültür dünyasının görkemli başşehri, müzik, tlyatro ve müzeler merkezi Viyana'da, hem de şehrin göbeğinde düzinelerle fayton işler, belirli yerlerde fayton durakları vardır. Viyana Belediyesi at arabalarını gözü gibi korur, destekler ve bir düzen içinde çalışmalarını sağlar. Büyükada'da otobüs işletmesi haberinin duyulduğu son günlerde mektuplar aldım, telefon edenler ve karşılaşınca söz açanlar oldu. Kimi mektuplardan birkaç satır aktarıyorum:

«Büyükada'da ormanlar yavaş yavaş sinsice yokedilmektedir. Bir yanda doymak bilmeyen zenginler, birkaç metrekafe fazla yer için asırlık ağaçları acımasızca kesmektedirler. Öte yanda, doğa sevgisinden yoksun bırakılmış yurttaşlarımıza çam ormanlarının içine gecekonduculuk kalkanını siper alarak konutlarını oturtmaktadırlar. Yaver sokağı ve Kadıyoran yokuşunda olduğu gibi. Kış geceleri de yakıt için ağaçları kesmektedirler. Şehrin ulaşım sorunlarını çözemeyenler, parlak bir buluşla Adalarda motorlu araç işletmek istiyorlar. Bunun anlamı minibüsten özel otomobile kadar motorlu araçlarla İstanbul'un en son baş dinleme ve sağlık köşesinin yokedileceğidir. Böylece arsa spekülâtorleri için ideal yeni bir vurgun alanı açılacak, şimdiden başlamış kaçak apartmanlar çamlıkları yutacaktır.»

Istanbul Belediyesi «at gübresi» gerekçesiyle planladığı Adalarda motorlu araç uygulama girişiminden bilmem vazgeçer mi? Ya da Başbakanlığa bağlı Çevre Koruma Örgütü Müsteşarlığı, durumu ciddiye alıp ilgilinir mi? Bizim bürokrat ve teknokratların neyi ve nasıl benimsediği, pek kestirilemez de!

«Adalar sahilinde bekliyorum!..» şarkısı unutulup gitti. «Bir tatlı huzur almağa geldim Kalamış'tan..» şarkısı da. Bu gidişle sanırım «İstanbul» da unutulur gider. Zira önemli olan «Kültür mirası İstanbul» değil, partinin ele geçireceği birkaç yüz oy.

Evet, birkaç yüz oy, ya da!.

27. Mart 1979

SAHİPSİZ ŞEHİR

Belediyenin üst düzeyde bir yetkilisiyle İstanbul sorunlarını söyleşiyorduk. Belediye yetkilisi, kendisini görmeye gelen bir yakınına beni tanıttı. Yüksek inşaat mühendisi olan bu tanış: «Yazılarınızda İstanbul'a sahip çıkıyorsunuz!» deyince bir durakladım. O; «İstanbul sahipsiz şehir oldu, yazılarınızı sürdürün!» diye açıkladı.

«İstanbul'a sahip çıkmak» sözleriyle son aylarda çok karşılaştım. Binlerce yılın kültür mirası İstanbul böylesine sahipsiz kaldı, demek! Belediye örgütüne, il yönetimine, yüzlerce yüksek öğretim görevlisine, İmar ve İskân Bakanlığına, yüksek mimar ve mühendislere, Anıtlar kurumlarına, koruyucu yasalar ve yönetimeliklere rağmen İstanbul yık-yap-sat'çıların doymak bilmez-vurgunculuğuna bırakılmış» durumda.

Bir yılı aşkın süredir «Hesaplaşma» köşe yazıları, bu yağmayı ve tahripleri vurgulamak amacını gütmektedir. Değişik çevrelerden yankılar da oluyor. Müteahhitlerinden, mimarlardan, emekli memurlara ve ev kadınlarına kadar Emekçilerden de ses geliyor. Ortak yakınma, İstanbul'un elden gittiği. Bu yazılarımı acımasız, bulanlar da oluyor. Sayın Prof. Feridun Akozan'ın mektubu bu türden; önemli bölümünü aktarıyorum.

«Cumhuriyet gazetesinin 6 Mart 1979 tarihli sayısında çıkan «Doğuştan Mimar» yazınızı okuduk. Yazınız her zaman teşekkürle lâyıktır. Ayrıca tarihl anıtlarımızın korunmasındaki duyarlılığınız da bizi çok sevindirdi. Ancak, Aka-

demî camiasına ve biz korunma ile uğraşan mimarlara karşı, ne diyeyim, haksız davranışınız da bizleri o kadar üzdü. İlk olarak yazınızın baş tarafında «Doğuştan Mimar» serlevhasını açıklayan vak'a gerçektir, ama bir devre ve bir zümreye ait idi. Ayrıca bu zümre içinde bir çeşit mimar da vardı, yönetici de. Bu yazınız eğer anıtların korunması amacıyla gerçek bir duygunun ifadesi ise, geçmiş olay ve zümreyle bir ilişkisi bulunmaması doğru olur düşüncesindeyiz.

Gelelim, Tophane çeşmesinin yürekler acısı haline. Biz, evet 300-500 metre uzağındayız, ama bu şehirde yaşıyoruz, İstanbul'un daha birçok yerinden geçiyoruz, siz de geçiyorsunuz, hepimiz bu güzel şehrin başına gelenleri görüyoruz, otorite değiliz, yayın organı değiliz.

İstanbul'un bir belediyesi vardır, bir devlet vardır. Görev bunlarındır. Güzel şehrimiz harap ediliyor her yanıla ve tarihi İstanbul her gün birkaç değerli varlığını kaybediyor. Sizi anlıyoruz, manzara ve tutum karşısında üzüldünüz ve çatacak yer aradınız ama bizi neden karşınıza aldınız? Biz sizin tarafınızdayız, karşınızda değiliz ki..

Gerçekte sorumlu devlettir ve iki kere sorumludur. Birincisi devlet olarak elini uzatması gerekli, ikincisi de bu değerli kenti emanet ettiği İstanbul Belediyesini uyarmadığı için.»

Sayın Prof. Akozan'ın «Otorite değiliz» savına katılmayacağım. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Başkanı olan Sayın Prof.Feridun Akozan'ı otorite sayamazsak, «Kültür mirası İstanbul'u yok bilelim. İstanbul'a sahip çıkmak, iki bin yılın kültür

başkentini benimsemek, kendinden bilmemek anlamını taşır. Bu kültür mirasının değerini bilirsek, Belediye de, işbaşındakiler de, İstanbul'a sadece bir oy deposu gözüyle bakmak alışkanlığından vazgeçmek zorunluğunu kavrayacaklardır. Bunu sağlayabilirsek, enstitüler, kürsüler, akademiler ve kitaplarda yazılı bilgiler, gerçek değerine yakışır bir anlam kazanır.

Yeter ki, önce bizler bu bilince varalım. Belediyeler ve hükümetler kalıcı değildir.

10 Nisan 1979

AYAK TOPU KÜLTÜRÜ

Çekler'in ünlü Slavya futbol takımının bizim Galatasaray ve Altınordu'yu sıfır-yedi, Fenerbahçeyi bire on golle yendiği maçları gördüğümde ortaokul öğrencisiydim. Adı Beleş Ömer'e çıkmış kısa boylu bir Fenerbahçelinin attığı tek gol dolayısıyla İstanbul topseverleri bayram etmişti. Ne var ki, futbolseverler de, kulüpçüler de, İngiliz sporu ayaktopunda kafa işletme yeteneği gerektiğini ilk o maçlarda kavramıştı. 1924 Paris Olimpiyatlarına katılacak Türk Milli Takımı için Billy Hunter adlı bir İngiliz antrenör getirildi ve o güne kadar gücüne güvenip koşan, rastlantıyla yakaladığı topu kaleye savuran oyuncularımız, WM sistemini azbuçuk öğrendiler. Slavya'dan 7 ve 10 gol yiyen Galatasaray, Altınordu ve Fenerbahçeli futbolcuların karması Türk Milli Takımının Paris'te Çek Milli Takımı önünde 4-1 ya da 7-2'lik bir yenilgi düzeyine yükselebilmesi bundan ötürüdür

En son gördüğüm ayaktopu oyunu, 1952'de İstanbul'da oynanan Federal Almanya-Türkiye milli maçıdır. O gün olağanüstü başarılı oynayan kaleci Turgay en azından beş sıfırlık yenilgiyi iki sıfırla kurtarmıştı. Şimdi arada bir televizyonda kimi yabancı karşılaşmaları izliyorum ve iyi oynanmış bir futbolün satranç kadar ince bir kafa oyunu olduğunu, onbire kişilik iki takım oyun kurallarını iyi değerlendirdiğinde göze seslenen bir estetik yanının da bulunduğunu daha iyi anlıyorum.

Gelin görün ki, İstanbul'un en güzel anıtlar ve doğa köşelerinden biri sayılan Dolmabahçe-Gümüşsuyu ara-

sında sarayları, cami ve saat kulesini ezip itercesine yerleştirilmiş o hantal ayaktopu arenası, otobüs biletçilerinin deyimiyle «Hastane Durağı» olalı, Türkiye’de ayaktopu oyunu, sözün gerçek anlamıyla ayağa düştü. İlkokulu bitirmemiş ayaktopçular milyonlara alınıp satılıyor. Sırtlarına geçirdikleri formanın rengi sık sık değişiyor. Büyük işadamları ünlü kulüplerin başkanı olmak için çekişiyor. Boyalı gazeteler sayfalar dolusu ve aylarca onlardan söz açıyor. Küçük semt kulüplerinin başına geçenler arasında karışık işler çeviren kişilerin adlarına rastlanıyor.

Fakat dahası var. 1947 ’de her şey «Milli Şef için!» diye o güzelim İstanbul köşesine hantal görünümlü ayaktopu arenasının yerleştirilmesi yetmemiş gibi, şurasından burasından genişletildi. İtalyan mimarın çirkinliği biraz yumuşatsın gibilerden önyüz duvarlara yerleştirdiği kabartmalar yok edildi ve çiğ renkli reklam tabelaları yerleştirildi. Şimdi de korkunç bir proje uygulanmak isteniliyor.

İnönü-Mithatpaşa-Dolmabahçe stadyumu 70000 kişi alabilecek büyüklükte değiştirilecek. İlgili bakanlığın ve genel müdürlüğün baskıları sonuca ulaşırsa, ön yüz anayola kadar uzatılacak ve bütün spor ajanlarının büroları oraya yerleştirilecek. Gümüşsuyu’na ve Maçka’ya çıkan yokuşlara bakan tribünler yol kenarına kadar çekilecek ve sanırım dört katlı yapılacak. Maçka’ya çıkan yoldaki tribünler, kemer gibi geriye alınacak, daha dcđ-rusu, Dolmabahçe-Maçka yolu Tünel altından geçirilecek. Arka düzlüğe doğru da genişletilecek. Böylece, otuz binden yetmiş bine ulaşacak seyirci sayısı. Bir başka deyimle, daha çok sayıda «Hastanelik» yurttaşın ayaktopu arenasında hakeme küfretmesi, futbolculara şişe ve taş atma özgürlüğu sağlanmış olacak.

İstanbul'da Kadıköy semtinde Papazın Çayırı denilen yerde başlayıp Taksim Kışlası avlusunda sürdürülen futbol maçları için düşünülen ilk şehir stadyumu, Gureba Hastanesinin arkasındaki düzlükte uzanan bostanlar olmuştı. Kamulaştırılıp toprağı da düzlendi. Sonradan nedense vazgeçildi ve Dolmabahçe'ye İnönü adına stadyum yapıldı. Daha sonraki yıllarda Galatasaray Kulübü büyük para yardımlarıyla Mecidiyeköy Stadyumunu yaptırdı, ama trafik açısından işlemediği görüldü ve kullanılmaz oldu. Kadıköy yakasında Fenerbahçe'nin yaptırdığı stadyum da sanırım kullanılamayacak.

Büyük şehre bir stadyum gereklidir ama, yeri seçilirken trafikten çevreye kadar bir bütün olarak ele alınır. Dünyanın hangi kültür ülkesinde ayaktopu arenası kültür mirası anıtları ve yapıları yok eder? Sultan Mecid'in saray tiyatrosunda İtalyan operaları seyrettiğı, Atatürk'ün son günlerini yaşadığı sarayın tarih ve sanat anılarıyla dolu o kültür çevresinde ayaktopu arenası! Yapılan yetmiyormuş gibi yetmiş bin kişiye göre yeni uygulamalar tasarlamak! Taksim'de Atatürk Kültür Merkezi ve Dolmabahçe'de ayaktopu arenası! ikisi birlikte yürümez. Ya kültür! Ya ayaktopu!

8 Mayıs 1979

KONSERVE PATLICAN KIZARTMASI

Patlıcan mevsimi eski İstanbul'da yangınlar mevsimi de sayılırdı... Zira tahta evlerin balkonunda, ya da mutfakta pompalı gaz ocakları üstünde patlıcan kızartılırken tava devrilir ve alevler kısa sürede öteki evlere sıçrayarak büyük yıkımlara yol açardı. Birinci Dünya Savaşının son yıllarına rastlayan ve günlerce sürmüş olan Fatih, Haydar, Unkapanı, Vefa yangınlarının patlıcan kızartırken tava devrilmesinden çıktığı söylentisi yaygındı.

Bahar yeni girerken patlıcan kızartmasından söz açmanın yersiz kaçacağını biliyorum. Fakat geçenlerde bakkalda genç bir bayan: «Patlıcan kızartması konserve» isteyip, bakkal da küçük bir kutu uzatınca şaşırdım. Yaş sebzelerin her çeşidinden konserve yapıldı ama, patlıcan kızartmasının teneke kutu içinde hazır satıldığını ilk görüyordum. Gördüğüm halde inanamamıştım. Satıcıya sordum. Bir süredir yapıyor, cevabını aldım....

Bakkalın bu açıklamasına rağmen yine de aklım yatmamıştı. Dalgın dalgın bakındım. Beş altı yaşında çocuklar değişik marka ciklet alıyordu. Genç kızlar ve delikanlılar Cola içiyordu. Sosisli sandviç yiyenler vardı. Filtreli cigara tütürenler de. Ev kadınları, yeni kolaylık «kızartılmış ekmek» satın aldılar. Apartman kapıcıları kasa kasa boyalı sular taşıdılar. Yabancı patentle Türkiye'de yapılan boyalı sulardan.

İstanbul sözlüğüne yeni giren «süper market»lerden birinin önünden geçiyordum. Kalabalıktı. Girip şöyle bir dolaştım. Hazır yemek ve mezelik satılan bölüm müthiş kalabalıktı. Şık görünümlü bayanlar hazır dolma, Rus salatası, soğuk etler, çerkes tavuğu, börekler, tatlılar alıyordular. Akşam yemeğine çağırılı konuklarını ağırlamak ya da yorgun argın dönecek ünlü işadamları eşlerine «yuva mutluluğu» tattırabilmek için.

Osmanbey'e doğru yürüdüm. Bankalar ve konfeksiyoncular çoğunlukta idi. Hazır giyim öteberisi satıcıları yolun iki yanında sıralanmış mağazalara sığamamış, son yılların İstanbul pasajlarını da doldurmuşlardı. Aslır'da bu dükkânlar, toprağın iki üç kat altında bir çeşit günümüz İstanbul katakomblarıydı. Eski Roma'da Hristiyan kölelerin baskıdan kurtulmak için sığındığı yer altı kovukları benzeri yeni İstanbul çarşılarında bir kaç dükkan türü çoğunlukta idi. Plakcılar, kadın süslenme ve yüzgüzelliği öteberisi satıcıları ve hazır giyimciler. Yeni adıyla konfeksiyoncular. Bu ad daha bir kibar olmalıydı!.. Oysa, yakın bir geçmişte erkek olsun, kadın olsun «hazırcı» dan giyinmekten hoşlanmazdılar. Şimdi bir övünme böbürlenme sayılan konfeksiyon giysiler, eskiden Mahmutpaşa yokuşunda «hazırcılar»da satılırdı. Bir de, Tring Galata 'Stein Karlman, Orozdibak, Mayer adlı büyük mağazalarda satılırdı. Ne var ki o günlerin hazır giysileri ucuzdu. Dar gelirli yurttaş için zorunluydu «Hazırcı» dan giyinmek. Şimdiyse bir kadın pantolonu ve bluzu o sözüm ona «zararına satış» şamatasında bile binlerce lira.

Değer ve görgü kavramları böylesine altüst olmuş bir toplum düzeninin «yeni zengin»leri, Fransız, Amerikan, Alman moda magazinleri fotoğraflarına benzer giysileri, daha «bir kibar işi» sayar oldular. Böyle olunca da, akşam ye-

meği için gece klübe gidilmezse, «süper market» ve «şarküteri»lerin aburcuburuna binlerce lira ödenir ve patlıcan kızartması «konservesi» zengin sofrasında sunulur.

Taze patlıcan dilim dilim ve bez üstünde kurutulduktan sonra kızgın yağda kısa sürede nar gibi kızartılarak sıcak sıcak sunulan patlıcan kızartmasını, ertesi güne kalsa, mideye ağır geliyor, diye kimse yemezdi.

Çıraklar öğle yemeğinde peynir ekmek yerine Hamburger yiyor, yabancı patentli bira ve Cola içiyorlar.. Arkalığını duvara yaslayıp yorgunluk çıkaran hamal kaçak filtreli tütürüyor. Darlıktan dikiş yerleri atmış pantolonlu delikanlılar ve genç kızlar da.

Patlıcan kızartması konserve yapılmış, kıyamet mi kopar!

15 Mayıs 1979

«KÖPRÜ MANZARALI»

Mayısın 10. perşembe günü saat onbirle 17 arasını, ALT'cilerle birlikte geçirdim. ALT, Milletlerarası Turing Kurumları Birliği'dir. Sadece Federal Almanya'da beş milyon üyesi vardır. Ülkelerarası turizm ilişkilerinde ağırlığı çok önemlidir.

İstanbul'da 3-11 Mayıs arasında yapılan kongre, Balkanlar ve Ortadoğu'yu kapsayan I. Bölge toplantısıdır. Dünya turizm ilişkilerinin görüşüldüğü bu kongrelerden biri bundan kırkdokuz yıl önce yine İstanbul'da toplanmıştı. Türkiye Otomobil ve Turing Kulübünün üstlendiği 1979 Kongresi Yıldız Parkı Malta Köşkünde açıldı. Alt komisyon çalışmaları, geziler, akşam yemekleriyle dört gün sürdü. Katıldığım, vapur gezisi, birçok bakımdan ilginçti. Kabataş iskelesinden saat onbirde yola çıkan beyaz vapur, Marmara, Adalar ve Anadolu kıyıları panoramasını sergileyen bir rotadan sonra Boğaziçi'nde Kavaklar'a kadar gidip yine Marmara sularına döndü. Vapur yollu ve rahattı. Hava güzeldi. Türk Turing Kulüp yöneticileri, ALT delegelerini ince bir konukseverlikle ağırladılar. Ne var ki, böylesine rahat ve güzel bir gezi bana zehir oldu. Zira altı saat boyunca İstanbul diye gördüklerimiz için tek bir deyim kullanılabiliirdi. İstanbul bir «Felaket Şehir» olmuştu. Son on yılda her gün bir yerinin, bir yörenin, bir anıt yapının yok edilmesini gördüğüm İstanbul'un böylesine «Felaket şehir» olabileceğini yine de düşünememiştim. Fakat 10 mayıs vapur gezisinin altı saat boyunca sunduğu panorama, Adalar'dan Anadolu yakasına ve Bo-

ğaz yamaçlarından Kavaklar'a bir taş yığınıydı. Ne Adalar, ne Anadolu yakası, ne de Boğaz vardı. İstanbul'un güzelim semtleri, şirin kıyı köyleri, dünya edebiyatına «Prens Adaları» diye girmiş Adalar, Prost'un deyimiyle: «Bütün dünyada bir eşi bulunmayan Sarayburnu gölge -çizgi görünüşü» yok edilmişti. Konuklar sık sık soruyorlardı: «Bu gördüğümüz yerler neresi?», « Buraları İstanbul mu?», «İstanbul nerede?»

Konuklar haklıydı. Yetmiş yılın eşiğinde bir İstanbullu olarak ben bile Moda ile Bostancı'yı, Suadiye ile Fenerbahçe'yi ayırt edememiştim. Bütün bunlar şu son onbeş yıl içinde olmuştu. Yık-Yap-Sat'çı diye türedi bir vurguncu azınlığın birkaç yılda milyarlar kazanması için. Sapaşağlam apartmanları ve gıcır gıcır yeni güzelim köşkleri yıkıp yıkıp onbeş katlı beton yığınları dikerek milyarlar kazanmışlar ve ülke ekonomisi gereksiz demir ve çimento tüketimine zorlanmıştı. «Yık-Yap-Sat» çılar ülke politikasında da ağır basmışlardı. Şehir Meclisi üyelikleri, Komisyon Başkanlıklarını ele geçirmişler, milletvekili seçilmişlerdi. Hiç bir parti ayrımı gözetmeden.

Bu gerçekleri görmezlikten gelip «İstanbul'un yok edilmesini», «Kentleşme sorunu dünyanın her ülkesinde vardır» diye tanımlayan kimi mimarlarımızı ve şehircilerimizi hatırladım. Yirminci yüzyıl kentler çağıdır, diyorlardı. Yurttaşlar ille de köyde otursun diyen varmış gibi

Altıbuçuk metro ve iki kattan yüksek yapıya izin verilmeyen Adalar'da, Boğaz yamaçlarında binlerce yedi katlı apartman vardı. Yetkililer yok diyorlardı ama, göze mi inanmalı, onların sözüne mi? Modada'dan Bostancı'ya, Anadolu yakasının o renkler ve yeşillik cümbüşü şeridi, «Bir onda sekiz» yutturmacasıyla 12-20 katlı betonlara kurban edilmişti.

Bu satırları yazarken bir gazete ilânı gözümə çarptı. Boğaz'da bir apartman katı satılıyordu. İlâna göre katın başlıca özelliği: «Köprü manzaralı» olmasıydı. Boğaz'ın dantela işi renklerini ve Beylerbeyi Sarayını ezerek milletlerarası parababalarına yüklü kazanç ve türedi arsa vurguncularına yeni vurgunlar getiren çirkin köprü, kimilerine göre bir övgü olgusuydu. «Boğaz köprüsü manzaralı» apartman katı, kolay ele geçmez bir fırsattı!

Kimi çevreler bütün bu yakınmaları «Bozuk düzen gereği» diye kolayca yorumluyorlar. Doğru yanı var. Fakat geçenlerde Genel Kurul toplantısında sayılarının onbinbeşyüz olduğu ileri sürülen mimarlarımızdan hiç değil bin kadarı şu «Bozuk düzen''çirkinliklerini ve vurgunculukları biraz olsun göğüsleyemezler miydi? Sanırım, göğüslenebilir de! Günlük hayatın küçük küçük ayrıntılarının da, büyük laflar kadar önemli olduğu bilincine varmak koşuluyla. Bir de, kişi çıkarlarından vâzgeçebilmekle!

22 Mayıs 1979

“YAKINDA....SİNEMAMIZDA”

Şarlo'nun Yumurcak filmini geçenlerde yine gördüm. Küçük bir salonda. Bozuk bir kopyaydı. Sessiz filmin vazgeçilmez piyano eşliğinden yoksun olarak. 1921 yapımı bu filmi 55 yıl önce görmüştüm. Projeksiyon odasında ak perdeye uzanan ışık dumanı ve makine sesinin biteviyeliğine karışan piyano ezgileri karışımı bir salondur.

Yumurcak, şöylesine bir bakınca, sokakta bırakılmış bir yavruyu büyütebilmek için çeşitli güçlükleri göğüsleyen işsiz güçsüz bir insanın acıklı gülünçlü serüvenlerini anlatır. Oysa, 1920'ler Birleşik Amerika kapitalist düzeninin çirkin ve acımasız yanlarının usta sanatçı gücüyle yergisidir.

Yumurcak filmini elli beş yıl sonra yine görüp sokağa çıkınca kafamda bir Chaplin filmleri koşuşması başladı. Gelecek programdan parçalar gösteren bir sinemadaymış gibiydim.

Ak perdede «Şarlo Rahip» filmi vardı. Şarlo işsizdi ve iri yan polis yine arkasındaydı. Polisten kaçmak için bir köy kilisesine sığınan Şarlo kendini vaiz kürsüsünde bulmuştu. Zira köylüler yeni rahibi beklemekteydi. Çaresizlikten bunalan Şarlo, İncil'den «Davut ile Calud» efsanesini karmakarışık anlatırken coplu polis yine karşındaydı. Şarlo kaçmağa başlıyor ve polis kovalıyordu. Şarlo sınırın ötesine atıyordu kendini, amma orada da tüfekler patlıyordu. İri kaktüsler ve kocaman şapkalar,

Meksika'yı simgeliyordu. Şarlo, tersyüzü dönüyor ve coplu polisle burun buruna geliyordu. Sonunda, iki ülke sınırı arasında «kimsenin olmıyan toprak» ta, ufka doğru paytak paytak koşup uzaklaşıyordu. Şarlo'nun bu kurulu düzende yeri yoktu.

Şarlo Asker filmi, birinci dünya savaşını anlatıyordu. Cephede düşmana topla ateş edilecekti. En önde duran yüksek rütbeli subay, astına komut veriyordu: «Ateş!» diye. O da arkasına bakıp astına: «Ateş! komutunu yine-liyordu. Sonunda «Ateş!» komutu Şarlo'da kalıyordu; arkasına dönüp komut verecek kimse olmadığını görüyor ve yaradana sığınıp topu ateşleyince kendini bir anca havada buluyordu.

Altına Hücum, en son sessiz Şarlo filmlerinin en il-gincidir. Birleşik Amerika'da altın arayıcılarının gülünçlü- -acıklı serüven ve durumlarını anlatıyordu. Günlerce aç kalmış altın arayıcıları Şarlo'yu semiz tavuk görüp yemek için üstüne atılıyorlar, Şarlo partial pabuçlarını tavada kızartıp tadına bakıyordu.

Modern Zamanlar, ünlü bir kişi anıtının açılış töreniyle başlar. Parlak nutuklardan sonra, anıtı örten bez kaldırılır. Anıtta Şarlo uyumaktadır. Sığınacak bir yer bulmuş işsiz kişinin iç rahatlığıyla. Filmin bir başka bölümünde Şarlo fabrika işçisidir ve sabahtan akşama kadar, önünden geçen bir bantta tek bir vidayı sıkıştırmaktadır. Buna öylesine kendini kaptırmıştır ki, akşam paydosunda sokağa çıkınca, elinde bir ingiliz anahtarı, şişman bir kadını kovalar, ka-dının entari düğmelerini vida gibi sıkıştırmak için. Modern Zamanlarda bir başka sahnede, polisten kaçan Şarlo, ka-pağı açık bırakılmış bir sokak boşluğuna düşer. Sonra güçlkle yukarı tırmanır, çukuru belli etmek için dikilmiş

kırmızı bezin sopasına tutunup koşmağa başlar. Kırmızı bez bir bayrak gibi elindedir. Tam o sırada bir yan sokaktan gelen göstericiler hızlanırlar. Eli kırmızı bayraklı Şarlo önde, göstericiler arkada ve coplu polis en arkada, bir koşuşma başlar.

İkinci savaş yıllarının antifaşist filmi Diktatör, Hitler ve Nazilik üzerine sanat alanında gerçekleştirilmiş yergilerin usta bir örneğidir. Hitler dünya yuvarlağıyla bir top gibi oynar. Sonunda dünya yuvarlağı sönüverir ve Hitler şaşkın şaşkın bakınır.

Son filmi Sahne Işıkları, Şarlo biyografisinin insanoğlu trajedisi içtenliğiyle ele alındığı olgunluk çağı eseridir. Oyunun baş kişisi Calvero, yaşlanmıştır. Ünü, parayı ve sevgilisini yitirmiştir. Ömrünün son günlerinde lokallerde dolaşıp şarkı söyliyerek ekmek parasını kazanabilmektedir. Yine böyle bir gününde uğradığı bir lokalde, gözdesi güzel balerini bir gençle başbaşa bulur ve uzaklaşmak ister. Genç adam, bahşiş kutusuna para atınca, almak istemez, fakat hemen vazgeçer ve parayı alıp uzaklaşır. Hüzünlü bir gülümseyişle. Yaşamak için ekmek parası gereklidir.

Sahne Işıkları, Calvero'nun ölümüyle biter. Calvero en son bölümde, sahneden orkestra yerine, davulun içine düşer. Bütün filmlerinde dudaklarından hiç eksilmeyen Şarlo gülümseyişiyle.

Sahne ışıkları söndü, Sahne karardı.

.....

Şarlo filmleri bitmedi.

«Yakında..... Sinemamızda...

5 Haziran 1979

“BİNİŞ KİŞNİŞ NÜMÂYİŞ”

Atatürk'ün yüzüncü doğum yıldönümünü kutlamak için hazırlıklar yapıldığını gazeteler duyuruyor. Kimi bankalar elli milyon gideri göze alarak kutlama törenlerine katılacak diye haberler çıkıyor. Büyük Millet Meclisi bahçesine dikilecek Atatürk Anıtı yarışması da sonuçlandı. Bu arada, Birleşmiş Milletler Eğitim - Bilim - Kültür kurumu UNESCO'nun XX. genel konferansı, Atatürk için önemli bir karar aldı. UNESCO Türkiye Milli Komitesi bülteninde yer alan bu kararı olduğu gibi buraya alıyorum:

GENEL KONFERANS, Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişilerin gelecek kuşaklar için örnek olacakları **İNANCI**'yla:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümünün 1981 yılında anılacağını hatırlayarak.

UNESCO'nın üzerinde çalıştığı tüm alanlarda olağanüstü bir devrimci olduğunu gözönünde tutarak,

Özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı açılan savaşların ilk lideri inancıyla.

Dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın değerli öncülüğünü yapmış olduğunu, tüm yaşamı boyunca insanlar arasında hiç bir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inancını unutmadan:

Genel Konferans. Eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ATATÜRK'ün kişiliğini ve eserinin çeşitli yanlarını belirtmek amacıyla, giderleri Türk hükümetince karşılanmak üzere, 1980 yılında düzenlenecek uluslararası bilimsel toplantı konusunda düşünsel ve teknik planda UNESCO'nın işbirliği etmesine karar verir.

Kara bulutların iyice bastırdığı günümüz Türkiye-sinde böylesine iç açıcı haberler mutlu ediyor. Ne var ki, mutluluğu gölgeleyen acı gerçekler de var. Sarayburnu Atatürk Heykeli çevresinin yüz kızartıcı durumu kimsenin umurunda değil.

Taksim Cumhuriyet Anıtının durumu hiç de öğünülür gibi değil.

Halâskârgazi caddesi'nde yıllardır kapalı Atatürk İnkılap Müzesi de başlı başına yürekler acısı. Gazetelerde bu konuda pek çok yazı çıktı. Yurttaşlar, yetkililere açık mektuplar yayınladı. Bu köşede aylarca önce yayınladığım «Halâskârgazi caddesin'de bir yapı» yazımla yetinmeyip ilin belediye başkanına ve en büyük mülkiye âmirine başvurarak durumu sözle de anlattım. Alabildiğim sonuç, düşmek üzere olan bir pancurun çivilinmesi ve onarım tahta perdesinin biraz sağlamlaştırılmasıydı. Bundan ötesine gücüm yetmedi.

Atatürk ve Cumhuriyet Anıtı'ndan söz açınca, bir gözlemi yazmadan edemeyeceğim. Sarayburnu'nda dikilen Atatürk heykeli Avusturyalı Krippel'in ve Taksim Cumhuriyet anıtı da İtalyan Kanonika'nındır. Bir ara iki adı karıştırınca tanış bir Türk mimara sormuştum. Güzel Sanatlar Akademisi doçentlerinden olan, mimar, biraz duraksayıp: «Bilemiyeceğim!» demişti.

Otuz yıl önce Adapazarı'nda tanıştığım saygı-değer bir Türkçe öğretmeni, nedenini pek hatırlamıyorum, konuşma sırasında, toplum olarak niteliğimizi vurgulayan bir halk özdeyişi kullanmıştı.

«BİNİŞ, KIŞNIŞ, NÜMÂYİŞ!»

Günümüz okurlarının özdeyişi kavraması için, sözlerin anlamını açıklıyorum:

Biniş, Osmanlı Türklerinin ata binerken giydikleri bir çeşit yarım pardesü.

Kışniş. Kışniş diye bilinen bir Akdeniz bitkisinden yapılan küçük küçük şekerler. Sözlüklerin açıkladığına göre, daha çok yemeğe özendiren, barsakları rahatlatan ve sinirleri yatıştıran bir şeker. Nümâyiş de, günümüz türkçesiyle, gösteriş ve gösteri.

Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü hazırlıkları haberlerini okuyup da Sarayburnu Atatürk Heykeli'nin, Taksim Atatürk Anıtı'nın, Halaskârgazi caddesinde Devrim Müzesi'nin hiç de onurlandırıcı olmayan durumlarına kılı kıpırdamayanları, vurdum duymazlıkları düşündükçe görmüş geçirmiş Türkçe öğretmenini hatırlıyorum.

Halk özdeyişi «Biniş. Kışniş. Nümâyiş!» günümüzde de geçerli. Yazık ki, geçerli.

31 Temmuz 1979

“HERŞEYİN BAŞI HESAP..”

Otobüs Karaköy durağından kalkarken tıkabasa dolmuştu. Gırtlaktan bir ses, belirli bir yöre ağızıyla: «Bayan, siz böyle gelseniz de arkadaşla biraz konuşsak!» dedi. Yüzünü görmüyordum. Hemen arkamda oturuyorlardı. İki arkadaş, yapı işlerini konuşmağa başlamışlardı. Müteahhit oldukları anlaşılıyordu. Demir fiyatları düşmeğe başlamıştı. Çimento darlığı vardı da! Bir süre daha çimento darlığı çekilecekti. Kimi hesaplar yapılıyordu. Ağır ağır konuşan: «Herşeyin başı, hesap!» diyordu. «Aldığın işi iyi hesaplayacaksın. Hem de büyük işe gireceksin, küçük işler birşey bırakmıyor!» Öteki: «Ha öyle, ya!» diye arkadaşını doğruladı. Genç ses: «Herşeyin başı hesap!» diye yineledi. «Ben geçenlerde Tophane de bir iş almıştım. Önceleri biraz gevşek tuttum, az kalsın içeri gidiyordum. Bereket, çabuk toparladım da kâr bile ettim.. Dedim, ya 'Herşeyin başı hesap!' Gırtlaktan konuşanı: «Bizim işler çetin... Gözünü dört açmazsan okkının altına gidersin... Bu İstanbul'da büyük para kazanmasını bilen bizim oralarda pek yetişmiyor.» dedikten sonra, kimi yöre insanların sözünü etti: «Yaman oluyorlar.. İyi işler çeviriyorlar...» Arkadaşı, güvenli bir sesle. «Yok canım, pek o kadar değil!» cevabını verdi ve ekledi: «Hesabını bileceksin!. Çok çalışacaksın! Doğru olacaksın! Öteki: «Biraz da dalavereci olacaksın!» diye kıkır kıkır güldü.

Otobüs, Barbaros bulvarını tırmanıyordu. Uzaklarda, solda binlerce beton yapı yükseliyordu. Dirilerin yaşadığı

bir semt değil, dev mezarların bütünleştiği bir yer görnmyd. Nişantaşı düzlüğünden İhlamur deresi çukuruna kadar. 1950'lerin hızlı Amerikancılık yıllarında doldurulmuştu bütün o topraklar. Milyarlar yatırıp milyarlar, vurmuşlardı. Her alanda büyük vurgun sağlayanlar hep oralara koşmuştu. Oralarda yerleşmek bir yeni zenginlik tutkusu oluvermişti.

Otobüs, Kışlan durağına yaklaşırken, iki arkadaş, iniş kapısına yürüdüler. İki de uzun boyluydu. Güneş yanığı yüzlerini yandan görüyordum. Biraz daha irice olanı: «Bizim uşaklar geçenlerde Libya'dan geldiler. İnşaatçılık yapıyorlar oralarda... Sen de tanırırsın, şu Mehmet opur'u görelim, dedier. Sekiz oda geçtik, fakat adamın yanına ulaşamadık. Çok büyük müteahhit olmuş yahu...»

İndiler. 1950'lerden günümüze Türkiye gerçekle-riydiler: «Herşeyin başı hesap!» diyorlardı. «Büyük işlere gireceksin! diyorlardı.

Hesap! Büyük işler!.

İstanbul'un evre topraklarında gözden ırak bir iftlik. Büyük baş bir kaç hayvan. Bir iftlik evi. Bir kaç yardımcı. Biraz birşeyler de ekersin. Çiftlik işleri iyi gitmezse yabancı ülkelerden en son yapım silah satın alıp yasa dışı örgütlere bol para karşılığı satarsın. Silah alış-verişi yeterince çıkar sağlamazsa, uyuşturucu maddenin eşidi. Kilosu milyonlar ediyor. Amerikan ıgaraları var. Yabancı içkiler var. Kahve var. Kadın süslenme öteberisi var! Hesabını bilene! Herşeyin başı hesap!

Bütün bunları başarıyla yürütüp sözünü geçiren 'Baba' oldun mu, herkes kul kle! Politikacılarla da yakınlık kurulur. Partilere biraz para verilir. Daha da İtibarlı kişi sayılır bu gibileri! "İyi adamdır, yoksullara

elini uzatır!” derler. Spor kulüplerine de para verir. Ayaktopu ünlüleri milyonlara satın alınır. Doğduğun yerin ayaktopu kulübü adını duyursun, ülkenin en başta gelen kulübü olsun, diyel Ayaktopu kulüplerinden daha başka kulüpler de var. Kapısında «Üye olmayanlar giremez!» uyarısı yazılı yerler. «Herşeyin başı hesap! diyen parababalarının ayak uğrağı daha bir başka ‘Kulupler’den üç beşinin işletmeciliği fena iş değil! Hesabını bilene!

Satış ederi, yirmi, otuz, kırk, yüz kırk milyon tutan tonlarla ilacı bir yerlere gizleyip bir o kadar çok milyon vurgunla yoksul hastalara satmak da iyi para bırakır.

İlaç işi ağır giderse, yüzlerce ton sıvı yağı var. Sıvı yağı hesaplı gitmezse benzin işi var... Benzin işi yürümezse... vapurlar dolusu, demir getirip satıvermek var. Müşterisi hazır. Kat karşılığı anlaşma yapmış, demirsizlikten eli böğründe kıvranıyor. Bir hesap edersiniz, ikinizin de yüzü güler. Konut diye kıvrananlar bu kadarcık parayı çok görmezler.

İstanbul metropolünde yuvalanmış yeraltı ekonomisi uygulayıcıları işini bilir. Otuz yıldır: «Her işin başı hesap!» ilkesini başarıyla uyguluyorlar. Yüzbinlerce gecekondulusu onbinlerce kaçak yapısı, derme çatma işyerleri, yeşili yokedilmiş tepeleri, anıtları ve alanlarıyla İstanbul 1979 gözler önünde.

«Herşeyin başı Hesap!».

28 Ağustos 1979

“KAÇ METRE KİTAP İSTERSİNİZ?”

Önce inanmadım.. Metreyle kitap satılır mı, diye.. Fakat söyleyenler akıllı başında kişilerdi. Toptan kitap satışı ve dağıtımı yapıyorlardı. İnanmadığımı görünce açıkladılar..

İstanbul’un gözde semtlerinde ve yap-satçı beğenisine göre yapılmış «Süper Lüks» apartman dairelerine yerleşen aşırı varlıklı «yeni saygınlar», salonlarının yürümekle bitmeyen geniş alanını döşerken kitaplıkları da olsun istiyorlardı. Kitaplıklar gösterişli ciltlerle silme olsun istiyorlardı.. Kitapla pek ilişkileri olmadığı için bunu görevlilerine yaptırıyorlardı. Yeni saygınlar’ın satınalma görevlileri de kitaplıkların enini boyunu ölçüp satıcıya şu boyda, şu ende kitap ver!... diye kestirmeden bitiriyorlardı işi. «Yeni saygınlar»ın «Kültür köşeleri» böyle hazırlanmaktaydı.. Herşey sayıyla ve para birimiyle ölçülmekteydi.

Cumhuriyet’in 13 ağustos günlü sanat sayfasında Doğan Hızlan’ın ve Yalçın Pekşen’in yazıları, yeni saygınlar kültüründen yeni örnekler veriyor.. Ege kıyılarında bir süre dinlenmiş olan Doğan Hızlan’ın «Bayanlar! erkeklerin Şampuanını seçin!» yazısını okumuşsanız, «şampuan kültürü’nü anlamışsınızdır.. Paranın tomarla saçıldığı ve benzinin su gibi kullanıldığı oralarda lüks otomobiller’in arka camında hep «Fotoroman» ve fotoroman dış kapağında «şampuan ilanı» göze çarptığı yazılı. Fotoroman yapraklarını çabuk çabuk çevirirken pop ezgilerine uyup sallananları da Yalçın Pekşen «Tarihi kaleye ilk defa

pop müziği giriyor!» diye anlatıyor. Amerikan kültürü özentisi deyimle» Show yapımı'nın provalarını izleyerek..

Türkiye'de çok şey çok çabuk unutulur. 1959'da Rumelihisarı'nda «Ses ve ışık» gösterileri için Orhan Hançerlioğlu senaryo yazmış, Cüneyt Gökçer konuşmuş, Lütfi Akad rejiyi yapmıştı. Sonra bu çalışmalar Hollanda'da banda alınmıştı. Bu kadarla kaldı. O çalışmalar bir köşede unutulup gitti de bunca yıl sonra akli bir karış yukarda kişiler yerli Popcuları Rumeli Hisar'ına soktular.. Kale'nin görkemli geçmişine sövercesine.

Değerli ses sanatçısı Ruhi Su'nun «Sanat Emeği» dergisinde çıkan yazısı, pop müziği yozlaşmasını açıklıyor..

«Büyük savaşların ardından hep böyle ruhsal ve toplumsal bir takım patlamalar geliyor.. Bu patlamalar bilinçli sağlıklı bir patlamaysa, insanlık ileri bir adım atıyor.. Bilinçsiz başıboş bir patlamaysa her alandaki çürümüşlük daha da artarak sürüyor.

«Bize gelince, Birinci Dünya Savaşı sonundaki durum çoktan değişmişti. Bu kez yalnız Fokstrot, Çarlston, Tango değildi gelen. Çanıyla çalgısıyla, üsleri ve anlaşmalarıyla Amerikan'ın kendisiydi.. Barış gönüllüleri, Hipi'ler, Beatles'ler, Kalipso'lar, Rock'n Roll'lerle, diskotekler sarmıştı çevremizi.. Çılgına dönen gençlik sokağa dökülmüştü. Korkmağa başlamıştık. Yalnız müzik, yalnız dans olsaydı dansetmekle yollar aşınmaz der, geçerdik.. Özgürlüğümüz ve bağımsızlığımız gürültüye gidiyordu..»

Birinci Dünya Savaşı sonrası tedirginlikleri ve kapitalist dünya çöküntüleri Avrupa'da müzik alanında yozlaşmalar getirdi amma, köklü müzik geleneği olan oralar, Arnold Schönberg ve Alban Berg'in atonal akımıyla karşı çıktılar.. Atonal müzik öncüleri, dünlerin müziği

duygu'ya sesleniyordu, biz düşünceyi çalıştıracağız, diyorlardı.. Müzik kültürü zengin insanların kulağının bile yadırgadığı atonalaciler, yarım yüzyıl sonra da pek yaygınlaşamadı amma, çok sesli müzik dünyasına yeni bir akım ve teknik getirerek yozlaşmaları önlediler.. Schönberg ve Alban Berg'lerin ülkesi Viyana'da gençler Roc'la kimi zaman coşuyorlar amma, opera'da ayakta dinleme yerine bir giriş bileti satın alabilmek için sabah sekizde kuyruğa girip akşam onsekizde gişe açılıncaya kadar sessizce bekliyorlar. Sonra galeriye çıkıp iki saat daha ayakta duruyorlar. Mozart'ı, Beethoven'i, ya da Alban Berg'i dinleyebilmek için.. Bundan ötürüdür ki, yabancı gezginlere açık Viyana saraylarına, ya da anıt kalelere pop müziği giremiyor.

Geçenlerde bizim televizyonda bir konser izledim. Kuyruklu piyano, viyolensel ve deften oluşan üçlü bir peşrev çaldı radyoda. Görevli bir müzik ustamıza anlattım.. Gülümseyerek: «Olur bizde böyle şeyler..» dedi.

Ruhi Su'nun «korkuları» yersiz değil,

11 Eylül 1979

ŞEHRİN KOMİĞİ

Sanırım geçen yıl, TRT'nin radyo yayınlarında genç bir yapımcı tiyatro konulu programı sunarken «Komik-i-şehin» dedikten sonra bir açıklama yapmıştı: «Bu şehrin komiği» diye! Bunu neden gerekli gördüğünü bilemeyeceğim ama, TRT adına ben utandım. Türkçeyi yakın geçmişin mirasıyla bilebilenler, «Komik-i-şehin» deyiminin «ünlü komik» anlamına Osmanlıca bir yakıştırma olduğunu, «Şehin» sözünün «Kent» değil, «Ünlü» demek olduğunu bilirler. Sözü yakın geçmişten ve tiyatrodan açmışken, TRT'nin eski ses ve sahne sanatçıları konusunda yaptığı dizi üzerinde bir kaç örnekle duracağım, Mütareke yıllarında sahneye çıkan ilk Müslüman - Türk kadını bilinen Afife'yle başlıyor dizi. Afife o günlerin baskısıyla bunalıp eroine alışıyor ve uykusunda karabasanlarla uyanıyor. Afife'yi çığlık çığlığa yataktan fırlatan karabasan da şu: Zincire vurulmuş bir kadın önce kırbaçlanıyor sonra kızgın demirle dağlanıyor. Karabasanlar ve her çeşit ruh tedirginlikleri, yaşanılan çevreyle bağlantılıdır. Türk toplumunun uzak yakın geçmişinde zincire vurulup kızgın demirle dağlanma diye bir olgu bilmiyoruz. Robert College çıkışlı yapımcı, Hollywood özentisi bir davranışla, ya da Hind melodramlarından esinlenerek «olamaz» olur yapmak istemiş. Sessiz sinemanın ünlü kadın oyuncusu Rola Negri'nin «Namus Lekesi» filminde de bir Raca, Avrupalı bir serüven kadını kızgın demirle dağlıyarak öç alır görmüştüm. Dizide sunulan öteki sanatçılarımızı eskiden tanımayanlar, yapımcının «Yeşil Çam» anlayışlı sunuşuyla görünce: «İyi olmuş böylelerinin unu-

tulması!» diyecektir. Sözcüleri, Darübedâyi-in en değerli sanatçılarından Kemal Küçük, o diziyeye göre, verimli âşık bir Rum garson. Birkaç oyunda gördüğüm Kemal Küçük sahne Türkçesi yanı sıra da başarılıydı. Kantocuların en ünlüsü Peruz hanım da, o yapımcıya göre, parayı verenin yatağına giriveren ve müşterileri kuyrukta bekliyen bir kaldırım yosması. Cemal Sahir ise, «Operet kralı» değil, zavallı bir kambur.

Bu konuları ve böyle kişileri beyaz perdeye getirmenin iki yolu vardır. Titizlikle derlenecek belgeler, bilgiyle değerlendirilip aralarında bağlantı kurulur, ses ve müzik öğeleri de sinema sanatı dozunda verilir. Ya da, o sanatçının hayat hikâyesi, belgeleri zorlamadan senaryoya aktarılmasını başarabilen bir sinema ustasınca konulu film yapılır. Bizim TRT'nin çarpık dizisi ne o, ne de bu!

Sevimli tanışım Haldûn Taner bir süredir pazarları eski günleri ve yakınlık kurduğu kişileri anlatıyor. Fakat işlerinin çokluğundan, ya da yaşının bizlerden biraz genç olmasından, azbuçuk yakından izlediğim İstanbul Tiyatro olaylarında önemli yanılgılara düşüyor. Sözcüleri, 1915 yılı Direklerarası'nda Genç Cemal Sahir'e Felek Sineması antresinde «Hind Ruyası» filminin fotoğraflarını seyrettirdikten sonra Feyziye kıraathanesi bitişğinde bir lostra salonuna sokuyor. Oysa 1915'de Felek sineması yoktu. Feyziye kıraathanesi ve Felek sineması diye iki ayrı yapı yoktu. Feyziye kıraathanesi yıllar geçtikçe ve günün gereksinmelerine göre küçük onarımlarla biçim değiştirerek mütareke yıllarında önce Emperyal, sonra Güneş, sonra Felek sineması adını almıştır. Sözü edilen filmin adı «Hind Ruyası» değil, «Hind Mezarı»dır. Alman rejisör Joe May'ın 1921-22'de çevirdiği bir film 1915'de Türkiye'de gösterilemez. Rejisörün eşi Mia May'ın oynadığı «Hind Mezarı'nı ben mütareke yıllarında Felek sinemasında

seyrettim. Taner, Sahir Opereti'nin kuruluş ve gelişme yıllarını anlatırken, Çardaş Fürstin'de de yanılıyor. Çardaş Fürstin Sahir tiyatrosunda 28 Mart 1922'de ilk defa oynanmıştır. Oysa, topluluk yine orada Meçhul adlı bir adapte eserle 1921'de kuruluş temsilini vermiştir. Çardaş'ın ilk temsillerinde başrollerde Nuart ve Şeref değil (Silva ve Boni olarak) Efraz ve Mahmut İbrahim vardır. Özel arşivimde bulunan Çardaş ilk gece programında böyle yazılı. Sahir Opereti'nin son başarısı diyebileceğimiz 12 aralık 1927 gecesı, Fransız Tiyatrosu'nda (şimdi Ses sineması) Taner'in yazdığı gibi «Çardaş» değil Kontes «Mariça»nın Türkçe ilk oynanışı sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi «Direklerarası» kitabımın 61 - 66 sayfalarında vardır. Taner, bir radyo konuşmasında Muhsin Ertuğrul ve arkadaşlarının Ferah sezonu repertuvarında Fırtına'yı da sayıyor. Oysa Fırtına ilk olarak 1952 ekim ayında Tepebaşı tiyatrosunda Max Meinecke'nin rejisiyle sunulmuştur. Sevimli tanışım, Muhsin'in o yıl oynadığı Cehennem, İhtilâl gibi adaptelerin adını «Fırtına» diye hatırlamış olmalı! Konuşmalarında ve yazılarında Şehzadebaşı yerine nedense hep Saraçhanebaşı diyor. Vezneciler, Kuyucu Muratpaşa Türbesi'nden başlayan ve Şehzade camii avlu duvarı bitiminde son bulan semtin Şehzadebaşı olduğunu her İstanbullu bilir.

TRT'yle başlayan yazıyı yine TRT'yle bitiriyorum. Devlet Tiyatrosu'nun orta yaşlı sanatçıları arasında edebiyata yakınlık duyanlardan Kerim Afşar bir süre önce Sait Faik için yaptığı anma programını «Toprağı Bol olsun!» diye bitirmişti Bundan ne çıkar diyenlere bir diyeceğim yok. Küçük ayrıntıların bütünü oluşturduğunu ve kültür dünyası ülkelerinde küçük, ya da büyük yanlış diye ayırım yapılmadığını belirlemekle yetineceğim.

16 Ekim 1979

“PAR” DÜZENİ

Türkiye ekonomisinin çarpıklığı ve soygun düzeni, İstanbul’u ayırık otu gibi saran ‘Par’cılıkta apacık görünüyor.

Par deyimi, son on yılda kullanılır oldu. Parçacı sözünün kısaltılmışı olarak. Otomobil yedek parçası satanlar kullanıyor. Parçacılık önceleri el altından başladı. 1950’lerin çoğu dış alım yapımı otomobillerin yedek parçası kıtlaşınca yeni bir satıcı türü ortaya çıktı. Tarlabası’nda eski yapıların alt katı, hatta bodrumu işyeri yapıldı. Renk renk ve kocaman tabelalar sallandırıldı. Vitrinlerde bir sürü ıvır zıvır parçalar sergilendi. Otomobil yedek parçası satıyorlardı.

Satıyorlardı ama, başvuran her alıcıya: «Bizde yok, falan yerde vardır», deyip bir adres söylüyorlar ve adam dükkândan çıkar çıkmaz telefona sarılıp: «Sana yağlı bir kaz yolluyorum», diye haber uçuruyorlardı. Tarlabası’nda başlayan ‘Parcılık’ bir süre sonra çevreye yayıldı. Parcılığın şimdilerde genel alanı, yabancıların deyimiyle ‘City’si, Talimhane oldu. Talimhane, Osmanlı İmparatorluğunun Taksim Kışlası karşısında geniş bir alanın adıydı. Askerlerin talim yeri olarak kullanılırdı. Müterake yıllarında kışla kullanılmaz olunca, Talimhane de uzun süre bir çeşit Luna Park alanı oldu, sirk çadırları kuruldu. Fakat günün birinde, eski talim yerinde İstanbul’un planlı ve sağlıklı ilk yerleşim semti yükseldi. Düz çizgilerle birbirini kesen geniş yolların iki yanında yükselen apartmanlar en çok beş katlıydı. Bütün apartmanların arkasında plan

gereği bahçecikler, bir dikdörtgen biçiminde birleşip geniş yeşil alanlar oluştuyorlardı. Talimhane öylesine düzenli bir İstanbul semti olmuştu ki, —o günlerde elektrik süpürgesi kullanılmıyordu— halıların açık havada temizlenmesi belirli bir günle sınırlıydı. Şimdi Elektrik İdaresi'nin yükseldiği genişçe bir boşlukta Altun Tepe diye adlandırılmış yerde, yazları tiyatro da oynanılan bir kır kahvesi vardı. Anayolun öte yanında Taksim bahçesine uzanmayı göze alamayan anneler ve yaşlılar, çocuklarını ve torunlarını, güneşlesin diye oraya götürürlerdi. Sabah kahvesini içip gazetesini okumak için Altun Tepe'ye gidenler de epiydi. Altun Tepe sahnesinde yazları Raşid Rıza, Sadi Tek, Halide Pişkin toplulukları da oynardı. Fakat günün birinde önce Altun Tepe tiyatro ve çayevi yok edildi. Özellikle 1960'lardan başlayarak Talimhane yerleşim semti, 'Par' vurguncularının saldırısına uğradı. O güzelim yüzlerce apartmanın önce bodrum katları, sonra birinci katları, 'Par' işyeri oldu. Karaborsanın her çeşidi orada yuvalandı. Recep Paşa caddesinin önü bahçeli apartmanları, Talimhane'yi çepeçevre dolaşan Abdülhak Hâmid caddesinin gösterişli apartmanları da birer ikişer «Parcı»ların eline geçti. Abdülhak Hâmid caddesinin kimi çınarları da belediyece kestirildi.

Türkiye'ye dış alım yoluyla yıllardır otomobil girmiyor. Montajcılıktan öteye geçmeyen sözde yapımcı firmaların sayısı da bir kaç. Ne var ki, böylesine sınırlı bir alan, yüzlerce, binlerce işyerini besliyor. Beslemekle kalmıyor, semirtiyor. Böyle olmasa, İstanbul'un planlı ve sağlıklı apartmanlar semti Talimhâne, 'Par' düzeni merkezi olabilir miydi? Parça'dan ve parçacılıktan söz açınca, geçen yüzyıl İstanbul'unun en son lokallerinden Markiz'in parçacı dükkânı yapılmasını uygun görebilen bilirkişi raporu akla geliyor. Markiz'in en azından bir yüzyıllık

fayans panolarla bezenmiş bölümünü bekleme salonu diye gösterip parçacı dükkânı yapılmasını uygun gören bir rapora imzasını atabilen yüksek mühendisler Par düzenini beslemiş olmuyorlar mı?..

Ne var ki, Parcılar'ın doymak bilmez vurgunculuğunu gölgede bırakacak daha başka kültür cinayetleri işleyebilen yüksek mühendisler, hukukçular ve daha nice yüksek öğrenim diplomalı aydınlar da var bu güzelim İstanbul'da...

Son olay, Muammer Karaca Tiyatrosu'nda Muammer Karaca'nın bunca yıl sahne didişmelerinin ürünü o güzelim ve yepyeni tiyatro yapısı, İstanbul Belediyesi Sular İdaresince yıktırılmak üzere bir yıkıcıya verildi. Bu şehre onlarca yıldır eli yüzü düzgün bir tiyatro yaptırmamış, üstelik Tepebaşı'ndaki komedi bölümünü yıktırıp açık hava garajcılarına kiralayan ve Dram Tiyatrosunun da gözgöre yakılmasına seyirci kalıp dev bir işhanı için istekli arayan İstanbul Belediyesi, Karaca Tiyatro'nun yıkıcı kazmasından kurtulmasını bilmem başarır mı?

Sadece üç buçuk milyon liraya ele geçirdikleri o güzelim Karaca Tiyatro'yu, Muammer Karaca'nın bunca yıl didişme sonucu İstanbul'lu Tiyatroseverlere kazandırdığı 600 kişilik tiyatro, döner sahnesi, koltukları, sapsağlam yapısıyla yıkıcıya verenlerin içi sızlamaz mı? Kültür mirasının anlamını kavramıyan kişilerin yüksek öğrenim diploması' neye yarar? Olsa olsa 'Parcılar'ı daha bir yüreklendirir.

6 Kasım 1979

DÜŞKÜNLER EVİNDE BİR AKTÖR

Radyoda hafifçe genizden bir erkek sesi: «En yaşlı Türk aktörüyüm» diyordu. «Namık Kemâl'in Vatan ve Silistre'sini bundan altmış beş yıl önce oynadım. Beyazıt yangın kulesi yakınlarında bir sahnede.» Genç sesli bir bayan spiker, birşey söylemiş olmak için gibilerden: «Hangi yıldaydı?» sorusunu yöneltince, altmış beş yıllık aktör: «1914» diye cevapladı. Altmış beş yıllık Türk aktörüyle Düşkünler Evi'nde karşılaşmanın heyecanlandırıcı değerinden habersiz radyo röportajcısı damdan düşer gibi: «Şimdi size hangi şarkıyı çalalım?» deyiverdi. Aktörün genizden sesi, atmış beş yılda oynadığı binlerce acıklı, gülünçlü, ya da düşündürücü rollerden birini oynamışçasına, biraz üzgün, biraz alaycı: «Bana ne oldu ben bilemem?» dedi.

Plak döndü: «Bana ne oldu ben bilemem, eski halim hiç göremem!» diye. Sonra daha başkaları geldi mikrofona. Düşkünler Evi'nde belki de en son bayramlarını yaşayan insanların istediği plaklar çalındı. Yakın bir geçmişte hepimiz gibi yaşamış insanların istekleri. Hep anılar, özlemler, ahlak ve oflar.

Ama o bir tek aktör onlardan daha başkaydı. Bizlerden daha değişik yaratıktı. Kırallar, prensler, genç sevgililer, ünlü kişiler, kötü insanlar, hep onun kafasının içinde oluşmuş, seyircilerini heyecandırmış, sevinçlere, ya da üzüntülere sürüklemiş, düşünce yanımızı etkilemişti.

1979 Kurban Bayramında Düşkünler Evi'ne gelen radyo röportajcısından: «Bana ne oldu ben bilemem?»

şarkısını isteyen aktörü değişik rollerde görmüş ve alkışlamıştım. Kırk bu kadar yıl önceleri Aksaray'ın bir yan sokağında derme çatma bir tiyatrodan Hamlet oynamıştı; sesi hâlâ kulaklarımda. Sonraları, Taksim Cumhuriyet alanında, şimdi otobüs görevlilerinin camlı odacıklarının bulunduğu yerde «Camlı Köşk» diye bilinen bir salonda vodviller ve dramlar oynamıştı O'nun Aktör Kean melodramını, Süt Kardeşler vodvilini, Hülleci güldürüsünü orada seyretmiştim. Belki büyük aktör değildi, ama Tanrı vergisi bir sanatçı çekirdeği vardı seyirciyi sürükleyen. Üstlendiği role kendisinden bir şeyler katan, yazarın kişisini değil, kendi kişiliğini üstün bulan bir komedyendi. Hamlet'i için övgü yazamayacağım belki. Fakat Aktör Kean Melodramını, İ. Galip Arcan'ın adapte Süt Kardeşler'de çakı gibi üç denizcinin en sevimlisini canlandırıyordu. Reşat Nuri Güntekin'in Hülleci'si de yediği softayı hep hatırlamışımdır.

Altmış beş yıllık Türk aktörü yüzlerce, belki binlerce rol oynamıştı. İstanbul'un değişik semtlerinden, yurdun en uzak bucaklarına, Yakınoğlu'nun kimi ülkelerine kadar. Yerli oyunların her çeşitiyle. Şekspir'in Hamlet'iyle, adapte vodvillerle içli dışlı olmuştu. Fikret Adil ve Abidin Dino'nun 1930'lerde çıkardığı ve bugün de ulaşamamış haftalık sanat magazini ARTİST'te bir süre yazı yazmıştı. O günlerde Darülbeyt'in temelleri üstünde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nu kurma çabasında olan Muhsin Ertuğrul'u hırpalayan yazılar. Yaşayan Türk sahne sanatçılarından en yaşlısı olan aktör, son yirmi yılda sanat gücünü gittikçe yitirdi, adı duyulmaz oldu. Seyircilerini de yitirmişti. Kadrosu sık sık değişen gezginci bir topluluk olarak taşrada dolaşıyordu. 1949'ların kadrosuna güç veren Vedat Karaokçu, Mehmet Ali Gezer ve soyadını yazık ki, hatırlamadığım Ferda, bu ölümlü dünya sahneden-göçeli yıllar olmuştu.

Aktör, soyadı gibi, tek kalmıştı. Tek başınaydı. Soyadını taşıyan oğlu da komedyen olmuştu ama Türkiye'nin tiyatrocular kargaşasında kendini kurtarma çabasıındaydı. İlk eşini çoktan yitirmişti, Soyadı gibi tek başına kalmış aktörün çekişmeyi sürdürmesi gerekiyordu.

Günlük rollerle ve günü gününe geçimini sağlayarak da olsa! Zira tiyatro oyuncusunun yaşayabilmesi için sadece yemek, içmek ve giyinmek yeterli değildir. Komedyenin yaşayabilmesi için sahne ışıkları ve silme dolu salonların alkış dalgaları gereklidir.

Kurban Bayramını, yıllardır İstanbul Düşkünler Evi'nde karşılayan 65 yıllık aktör bütün bunlardan yoksun. Ne ramp ışıkları ne açılıp kapanan perdeler, ne dopdolu salonlar, ne de alkış şakırtıları!

Plak döndü. Düşkünler Evinde radyoya kulak veren aktör, o her zaman, alaycı bakan gözlerini hafifçe yana kaydırarak, ince dudaklarını gülümser gibi büzerek, şarkı dinliyor. Spikerden istediği: «Bana ne oldu ben bilemem?» şarkısını.

13 Kasım 1979

“COLLOQIUM”

Son 10 - 15 yılda hepsi de yabancı kökenli pek çok söz katıldı dilimize. Daha çok bilim, teknik, ya da politika konularında. Fakat teknik alan dışında sözlerden çoğu sadece birer laf olmaktan öteye geçmedi.

1945’den bu yana Birleşmiş Milletler Yasası’nı imzalamış Türkiye’de yılda bir kutlanan «İnsan Hakları’ndan, Şehircilik» gününe anlaşıma gereği bir sürü «Gün», «Colloqium»lar, Sympoziumlar, Panel’ler düzenledi. Türkiye’de üç yıldır kutlanan «Dünya Şehircilik Günü» Latin Amerikalı Profesör Paolera’nın 30 yıl önce yaptığı önerinin Birleşmiş Milletlerce benimsenmesiyle başlamıştı.

7,8,9 Kasım günleri İstanbul’da 30. Dünya Şehircilik Günü dolayısıyla bir Colloqium düzenlendi. 30’a yakın yüksek mimar ve öğretim görevlisi şehircilik bilimi üzerine uzun uzun konuştu. Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği, Şehir Planlama Mimar ve Mühendisleri Odası ile İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik Araştırma Enstitüsünün ortaklaşa düzenlediği bu Colloqium’da söz alan konuşmacıların kimisini dinledim. Çoğu hep soyut çizgide dolaşan konuşmalardı. Somut örnekler dile getirmekten kaçınır gibiydiler. Konuyla çok yakından ilgilenmeme rağmen demek istediklerini pek kavrayamadım.

Colloqium’un yapıldığı Türk Film Arşivi salonundan sokağa çıkınca bir süre çevrede yürüdüm. Toplantı salonu Balmumcu, Yıldız Posta Caddesi, Gayrettepe, Zincirli-

kuyu gibi İstanbul'un en yeni yerleşim yerlerine çok yakındı. Bütün o semtler Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da şehircilik sözünün bir uzmanlık kavramı olarak sıkça kullanıldığı son 10 - 15 yılda yerleşime açılmıştı. Belediye İmar Müdürlüğü ve İskan Bakanlığınca onaylanmış plan ve projelere göre yapılmış olması gerekiyordu yağmur altında seyrettiğim yapıların. Ne var ki bütün yapılanmalar birer kargaşa örneği idi. Üç katlı yapının yanbaşı nda 22 katlı bir apartman yükselmişti. Barboras Bulvarı ve Yıldız Posta caddesinin bir yanında dörder katlı, öte yanında onar katlı apartmanlar vardı. Mezarlık, okullar, işyerleri, konutlar, hatta, hastaneler sarmaş dolaştı. Uzun yıllar İstanbul'un en güzel bahçelievler semtlerinden bilinen Merkez Bankası evleri ışığı ve havayı yok eden apartmanlara kurban edilmişti. Yüksek mimarların projelerine ve bu projeleri onaylayan yetkili - sorumlu yüksek mimarların imzası gereği. Mecidiyeköyü'nün o güzelim bahçeli evleri İstanbul Şehir Meclisi'nin yoğunlaşma plan değişikliğiyle iki kattan on kata yükseltilmişti. Yine yüksek mimar ve yetkili - sorumlu uzmanların proje ve onayına uygun olarak. Bu arada Tekel Likör Fabrikasının özenli ve bakımlı park bahçesi de yok edilerek hantal bir ayaktopu alanı sıkıştırılmıştı oraya.

İlgiyle koştüğüm Colloquium'dan çıkınca bunları yazmak istemezdim. Konuşmacıların İstanbul'un hiç değil en son doğa güzellikleri elden gitmesin diye heyecanlı önerilerinden söz edeyim isterdim Fakat Boğaziçi'ni yokeden projeleri çizen, izin veren, uygulayan kişilere o konuşmacılar arasında rastlanıyordu Söz gelişi Boğaz'ın Çubuklu yamaçlarını ve kıyı çizgisini —şimdiye kadar yapılanlar yetmiyormuş gibi— büsbütün yoketmek için proje çizenler, İstanbul Belediyesi biraz direnince Danıştay'a başvurup bilirkişiyi elde etmek için girişimler yapanlar

da vardı o Colloquim'un adlar listesinde. İstanbul'ca bir sanat akademisinin başkanı, Mimarlar Odası İstanbul örgütünden «İlerici görünümlü» kimselerin adları da vardı. Oysa her 10 Kasım'da «Atam izindegiz» diye geçirilmek istenen Atatürk «Bilim en gerçek yol göstericidir» özleyişini Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin önyüzüne büyük harflerle yazdırmıştı, kafalara iyice yerleşsin diye. Oysa, Halaskârgazi Caddesinde yıllardır kapalı duran Atatürk İnkılap Müzesi gibi iki katlı ve birkaç odalı bir yapının boya, badana ve onarım işleri için 3 milyon lira proje parası ve 27 milyon liralık da giderler karşılığı isteyebilenler vardı. Colloquim'a belki gelmediler ama o çevrenin yakını sayılabilecek «Müsbet ilim» kişileriydiler: yüksek inşaat mühendisiydiler.

Şu kargaşalar, çelişmeler, çekişmeler ve vurgunlar ülkesi İstanbul'da olup bitenler öylesine umut kırıcı ve iç karartıcı! Sevgili Mustafa Kemâl Atatürk'ün «Bilim en gerçek yol göstericidir» özleyişini bile karanlığa ittiler.

20 Kasım 1979

BU TOPRAKLAR KİMİN?

Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre yurt topraklarını parsel parsel elde etmiş - satın alarak, ya da miras yoluyla - kişilerin «Mülkiyet hakkı» vardır ve «Mülkiyet hakkı kutsal»dır. Öylesine kutsaldır ki, kamu yararına kullanılmak için devlet o topraklara günün vurguncu değerini ödemek zorundadır. Yasa uygulayıcıları bu konuda aşırı titizdirler. Hukuk kurallarına göre yönetilen ülkelerde böyle davranış olağandır, gereklidir. Klasik hukuk anlayışından yana olanlar, Prusya Kırallı Fredrik olayını örnek verirler. Prusya Kırallı, sarayının dış görünümünü çirkinleştiren bir değirmeni yıktırmak istediğinde yargıçlar bunu önlerler; zira 'Berlin'de yargıçlar' vardır.

Bizim hukuk anlayışımızın başta ülkelerinden biri: «Adalet mülkün temelidir» der. Mülkün elde edilmesi yasalara uygun olmalıdır. Mülkün kullanımında yasalara saygılı davranılmış olmak gerekir. Gelin görün ki, İstanbul topraklarının hele şu son yirmi - otuz yılda el değiştirmesinde 'Kutsal mülkiyet'in sık sık elden ele geçmesinde 'Adalet mülkün temelidir' ilkesi yıpratılmış, açık kapılar çok zorlanmış. Geçerliliği su götürür 'zilliyet' belgeleriyle, yarım yamalak vergi makbuzlarıyla, şöylesine bir kadastro işlemi ve muhtar mühürü yeterli sayılmıştır. Günümüz gazetelerinde çarşaf gibi ilanlarla vurguncuların yuttuğu hazine toprakları için bu kadarcık bile titizlik gösterilmektedir. Cumhuriyet'te geçen hafta çıkan iki röportajı okurken dehşete kapıldım. Soygunculuk ve sahtecilik alıp yürümüştü. Söz konusu Boğaz yamaç ve tepelerini de,

Ümraniye çevresini de arada bir görürüm. Amma, röportajlarda anlatılanlar, durumun daha da korkunçlaştığını gösteriyor. Beş milyonluk diye övünülen İstanbul'un suyunu sağlayan baraj kıyısında bir basın toplantısı düzenlemiş olan «Doğayı Koruma Derneği» Başkanı Mehmet Ali Gökberk'in sözlerini yineliyorum:

«Bu memleketin, İstanbul'un, Boğaziçinin bir sahibi yok mu? Valisi, İmar Müdürleri, Belediyesi, Tapusu ilgili kuruluşları nerede? Polisi ve zabıtasıyla devlet birkaç vurguncuyla başa çıkamazsa! Milyonlarca liralık bir zenginliği, hazine topraklarını parselleyen yağmacıların ellerini buralardan çekemeyecek miyiz? Memleket bu kadar sahipsiz mi?»

Bu kadar kesin ve yalın soruyu cevaplaması gerekenler sanırım susmayı uygun bulacaklardır. Bugüne kadar olduğu gibi.. Çöpleri yeterince taşımaya, şehir içi toplu taşımacılığı gereğince karşılamaya para yetmebilir! Para yetersizliği gerekçesiyle az-buçuk bağışlanabilir. Pazarda yurttaşın soyulması da bir ölçüde sadece denetim ve örgüt işi sayılmayabilir. El arabasına halden yüklediği 500 liralık yemişi Mısır Çarşısı yakınında binbeşyüz liraya satıp günde kesintisiz - vergisiz bin lirayı cebe indirmeye alışmış bireylerle başa çıkmak sadece denetim ve örgüt sorunu olmayabilir. Bütün bunlar az-buçuk bağışlanabilir. Amma İstanbul topraklarının yasalara, planlara aykırı el değiştirip, hatta yağma edilip milyarlarca satılmasına ve plansız projersiz kaçak yapıların o güzel doğa parçalarını yok etmesine karşı çıkamayanlar bağışlanamaz.

Boğaziçinin başdöndürücü güzellikte yerlerinden Rumeli Hisarı yamaçlarının ve Nafi Baba Tepesinin iki yönden saldırılarla yok edilmesine nasıl seyirci kalınabilir? Fatih şehitlerinin mezarları tahrip edilip, taşları gecekond

yapımında kullanılarak ortaya çıkan o sözüm ona ve yasa dışı yerleşim bölgesine birkaç yüz oy için üstelik telefon ve otobüs verenler bağışlanabilir mi? Ya Nafi Baba Tepesi eteklerinden kıyıya yayılmış o cennet bahçeleri, örneği doğayı şurasından burasından ek yapılarla kemirmeye başlayan sayın bilim adamlarını nasıl bağışlarız? Sömürücü Amerika'lıların yüzyılda özene bezene oluşturduğu o güzelim parklar ve bahçeler yöresini, mimarlığın mekân kavramını ve SİT kanununun gereklerini hiçe sayarak yozlaştırmaya girişmiş kimi öğretim üyelerinden ne umabiliriz?..

Bu acı ve sert gerçekler yakınması, eninde - sonunda yirmi yıldır bir sürü bitirilmeyen, bitirilmek istenmeyen Büyük İstanbul Nazım Planı yokluğuna dayanıyor. Konuyla ilgili üst düzeyde bir teknokratın açık yürekle belirttiğine göre: «İstanbul planının çıkmasını istemeyenler ağır basıyor.» Bundan ötesi boş laf!

Büyük İstanbul Nazım Planını bunca yıldır engelleyenler, İstanbul yağmasına yeşil ışık yakmış, ülke topraklarından milyar vuranların işbirlikçisi durumuna düşüyorlar. Yanıldığını söylerlerse, inandırıcılıkla söyleyebilirlerse sevineceğim. Sevinmiş olmayı öyle isterim ki!.

Sorumlular ve yetkililer: Bu topraklar kimin?...

27 Kasım 1979

“YA HÂFIZ”

İstanbul’un eski tahta evlerinin ön yüzünde çatıya yakın bir yerde güzel bir el yazısıyla «Ya Hâfız» levhası sallanırdı. Daha çok İstanbul yakasında görülen bu «Ya Hâfız» levhalarının işlevi, tahtadan konutları yangından korumaktı. Çocuk patiği, sarımsak, mavi boncuk, at nalı asılı evler de vardı. O konutlar kötü bakışlardan korunsun diye. Şehrin daha çok Beyoğlu yakasında, hem de taştan, tuğladan yapıların sokak kapısında, ya da kapının yan duvarında daha başka levhalar, madenden tabelalar vardı. Bir arı resmi ve yanında «L’abbaille» yazısı, ya da sadece bir «Union» yazısı. Bunlar, o yapının adı levhada yazılı yabancı bir ortaklıkça yangına sigortalı olduğunu gösterirdi. Şimdilerin İstanbul’unda tahta ev hemen hiç kalmadı. Ya Hâfız levhaları da. Şehirde tahtadan ev yasaklanalı beri büyük yangınlar da yok. Ne var ki İstanbul’un şimdi daha büyük sorunları var. İstanbul’lular yangından daha korkunç tehlikelerle karşılaşabilir. Zira daracık sokaklarda iki katlı tahta evlerin arsacığında yükselen sekiz on katlı beton yapıların depreme dayanıklılık durumu hiç de güven verici değil. Gerçi imar yönetmeliğine son yıllarda eklenen bir madde, yapı projelerinin statik hesaplarında ayrıca depreme dayanıklılık hesaplarının ve önlemlerinin gösterilmesini zorunlu kılıyor. Zorunlu kılıyor amma, sorumlu proje mimar ve mühendislerinin depreme karşı önlem işlem ve hesapları hemen sadece kâğıt üstündedir. Deprem Enstitüsü uzmanları böyle söylüyor.

Deprem Enstitüsü uzmanlarının belirttiğine göre,

yapılacak inşaat için arsa toprağının jeolojik etüdü zorunludur. Zira dolma topraklarda yapılacak binalar için daha başka malzeme gereklidir. Ayrıca kat sınırlamaları söz konusudur. Jeolojik özellik belirlenmeden yapılacak statik hesapları depreme karşı hiç bir güvence sağlamaz. Deprem uzmanları, İzmir Kordon boyunda iki katlı evlerin yerinde yükseltilecek sekiz katlı apartmanların şiddetli bir depremde temelden boylu boyunca yere serilerek korkunç can kaybına yol açacağını söylüyor ve ekliyorlar, zira yeni yapılar ora toprağının jeolojik niteliği hiçe sayılarak yapıldı diye. Türkiye'nin doğu ve batı sınırları komşuları yoğun deprem kuşağı üstündedir. Kırk bin kişinin öldüğü 1940 Erzincan depreminden günümüze Türkiye'de pek çok deprem oldu. İmar ve İskân Bakanlığı'nın yayınladığı haritaya göre Türkiye'de dört deprem bölgesi var. En şiddetli deprem bölgesi Van Gölü çevresinden başlayıp Erzincan, Bolu, Adapazarı üzerinden İzmit körfezine uzanıyor. İkinci derece şiddette deprem bölgesi Gebze - Gelibolu arasında İstanbul bu ikinci bölgede.

İstanbul'un hiç bir yerleşim bölgesi yapılarında deprem önleyici önlemler alınmadığı söyleniyor. Hem de uzmanlarca. Türkiye Milli Deprem Enstitüsü'nün geçen yıl çalışmalarını gösteren raporun 5. sayfasında şu satırlar var:

«Bazan bir şehrin farklı zemin karakterini gösteren iki ayrı bölgesinde aynı yapısal karaktere haiz iki konutun farklı biçimde etkilendiği, birinin önemli hasar görmediği, ötekini yıkıldığı görülmüştür. Bir örnek olarak, İstanbul'da Ataköy ve Florya sahil şeridini alabiliriz. Denize yakın arazi şeridi doğal su tutan dolgu özelliği depozitelerden oluşmuştur. Bir depremde sahil şeridi üstünde inşa edilmiş yüksek konutlar, diğer özellikleri aynı olan alçak konut-

lardan daha fazla etkilenir. Deprem bölgeleri için en tehlikeli arazi kayan zeminlerdir.»

Gerek İstanbul Teknik Üniversitesi Deprem Milli Enstitüsü çalışmaları, gerek İmar Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü çalışmaları, hemen bütün bölgeleri depreme yatkın bilinen Türkiye’de yapılanmalar için önleyici koşulları saptıyor, imar yönetmeliklerine kesin hükümler getiriyor. Seminerler düzenleniyor. Yayınlar yapılıyor. Gelin görün ki, Türkiye’yi dağ taş yağma eden vurguncuların bilim, ya da can güvenliği diye insancıl kayguları yok. Tek amaç yüklü vurgunlar ve herşey kâğıt üstünde. Öylesine kâğıt üstünde kalıyor ki, deprem bölgelerinde kullanılması yasaklanmış içi boş briketler bile yeni yapılarda kullanılıyor.

Milli Deprem Enstitüsü raporunda şu korkunç cümle var:

«Son zamanlarda, özellikle şehrimizde (İstanbul’da), konut olarak inşa edilen yüksek katlı apartmanların, şiddetli bir depremde büyük can ve mal kaybına neden olacağını bekleyebiliriz:»

Eskilerin İstanbul’unda tahta evler yangına karşı: «Ya Hâfız» levhalarıyla korunurdu.

Günümüz İstanbul’unun beton yapılarını depremden korumak için «Allah’ın Dediği Olur!» levhaları asmak gerekiyor. Minibüslere asılan levhaların benzeri.

25 Aralık 1979

ESKİ TAHTA EVLER

Osmanlı Türklerinin İstanbul'unda şehir planı diye birşey yoktu. Mahallelerde konutlar, camiler, mezarlıklar tam bir karmaşa durumundaydı. İstanbul için ilk plan benzerlerini, Osmanlı ordularını yeni bir düzene koymak için gelmiş olan Prusyalı mareşal Von Moltke'nin çalışmaları sırasında buluyoruz. O plan da, daha çok asker kışlaları açısından bir düzen getirmiştir. Eski İstanbul, hele yirminci yüzyıl başlarının bitişik düzende tahta evcikler İstanbul'u, kalfaların iki katlı yapıları yan yana sıralamasıyla oluşmuş sevimsiz, gözü tırmalayan bir barınaklar yığınıydı.

Yağmurla kararmış o tahta evlerin İstanbul'unu hiç sevemedim. Çocukluğum, ilk gençlik yıllarım o sokaklarda geçtiği halde. Hele şehrin denizle bir çukur semtlerinden Aksaray ve Küçükpazar'a hiç ısınmadım. Dar sokakları kış yaz vıcık vıcık çamurlu o semtlere günü birliğine, ya da geceyatısına konuk gidince hastalanır, başım ağrırdı.

O günlerden yarım yüzyıl sonra da hiç değişmemiş daracık sokaklardan arada bir geçerken yine başım ağrıyor ve soluğum daralıyor. Zira o daracık ve çamurlu sokakların iki katlı tahta evlerinin avuçici arsasında şimdi sekiz on katlı beton yapılar var. O daracık sokaklar şimdi güneşe büsbütün kapalı. Bunaltıcı yaz günleri hiç bir esinti ulaşmıyor. İki katlı tahta evlerin üç - beş kişi barındıran toprağında yükselmiş beton yığınlarında şimdi 40-50 kişi tıkiş tıkiş oturuyor.

O eski tahta evlerin çoğunda bir arka bahçe yeşili, hatta fısıkiyeli havuzcukların serinliği, arka pencerelere saka, florya, kanarya, şakiyan kuş kafesleri asılıydı. Pencerelerin önünde fesleğen, küpe, karanfil, sardunya sak-sıları vardı. Günümüz İstanbul'u yan sokaklarının beton barınaklarına tikiş tikiş yerleşmiş insanları doğadan öylesine kopmuş, ayakları topraktan öylesine uzaklaşmış ki, ne yeşil, ne çiçeklerin renk cümbüşü, ne de kuş cıvıltıları var! Kara suratlı eski tahta evler yan sokaklarında çeşmebaşı dedikoduları mahalle kahvesi yarenlikleri, semt tulumbacı reisinin yazları karpuz sergileri, çıkmaz sokaklarda, ya da cami avlusunda alı al moru mor çiftkale ayak topu tekmeleyen çocukların sevinç çığlıkları vardı. Mahalle'nin çarşı yerinde Geyikli Çayevinde borulu gramofonlarda çalınan plaklardan yükselen -Orfeon rekor diye başlayan— İstanbul halk şarkıları vardı. Günümüz İstanbul'u beton yığınlarından yükselen Rock tepinmeleri ve çığlıkları yetmiyormuş gibi, sonuna kadar açılmış el radyolarının ve sokak aralarına kadar yaygınlaşmış kaset satıcılarının şamatası.

Bütün bu çirkin gerçekler korkunç bir hızla herşeyi yutup yokederken kimi okuryazarlar, ya da sanat snopları, şimdi hiç biri var olmayan eski İstanbul mahallelerini yeniden kurmak, ya da çamurlu yan sokaklarda yıkıldı yıkılacak en son tahta evleri kurtarmak gibi hayal gücünü bile zorlayan boş şeylerle oyalanıyorlar.

Oysa, İstanbul'un en son tahta evleri, en son konaklar ve yalılar arada bir sessizce yanıyor. Birkaç satılık polis haberlerinde, falan semtte filan sokakta dün gece çıkan bir yangında üç evin kül olduğu, yangın nedeninin belirlenmesi için soruşturmaların derinleştirildiği yazılı.

Bir okur mektubundan kimi satırları aktarıyorum:

«Yazılarınızı biraz da içim burkularak okuyorum. İstanbul'a her gelişimde bu kentin uğradığı kıyımın var-
dığı boyutları gördükçe kahroluyorum. Doğancılar sem-
tinde babadan kalma eski tahta evime Karadenizli yık-
yap-satçılar on milyon liranın üstünde değer biçtiler.
Fakat ayda eline 12 bin lira geçen dört nüfuslu bir aile
reisi olmama rağmen, hayatta kaldığım sürece ne sat-
mağa ne de kiralamağa niyetliyim. Emekli olunca kendim
oturacağım.»

Bir yanda her yanı kaçak yapılarla doldurup do-
ğayla bütün bağını koparmış milyonlarca insanın çıkar,
vurgun, sömürü kargaşası. Ötelerde.. pek çok uzaklarda
en son bahçeli evleri koruyabilmek için büyük paraları
itiveren üç beş kişi..

İşte İstanbul!...

22 Ocak 1980

“YENİ ÇIKAN ŞARKILAR”

Yirminci Yüzyıl başlangıcı İstanbul’unda, o günlerin deyimiyle, «orta halli», ya da sıradan kişilerin yaşadığı semtlerde sokak şarkıcıları vardı. Elllerinde bir tomar basılı kâğıtla sokak sokak dolaşıp, şarkı söyler ve arada bir: «Yeni çıkan şarkılar, beş kuruşa!» diye bağırırlardı. Alıcı da bulurlardı. Basılı kâğıtlarda ne söz yazarlarının, ne de müziği yapanların adı vardı. Orta halli insanların, küçük memurların, zenaatkârların ve esnaftan kişilerin keyfince okuduğu o şarkıların sözleri de, ezgileri de neşeli, şakacı ve çapkıncaydı. O günleri yaşamış olanlar hatırlar diye kimi şarkılardan kısa örnekler:

Telgrafın tellerine kuşlar mı konar?
Herkes sevdiğine yavrum böyle mi bakar

.....

Gemilerde tâlim var, bahriyeli yârim var..
O da gitti sefere ne talihsiz başım var!

.....

Hani benim Recebim,
Recebime sarı lira vereceğim.
Almazsa..
Karakola gideceğim.

.....

Sallasana, sallasana mendilini
Göndersene, göndersene sevgilimil
Bir dalda iki kiraz, .
Biri al, biri beyaz.

.....

Adım atışı bile tâlimli,
Yandım elâ gözlü bahriyeli.!

Bu şarkıları yapanlar da, kendilerinden bilip keyiflerince okuyanlar da, İstanbul'a ülkenin değişik bölgelerinden göç edip iş tutmuş ve bir - iki nesil sonra büyük şehrin günlük hayatıyla kaynaşmış insanlardı. Geldikleri yörenin türkü geleneğini unutamamışlar, amma değişik bir tür oluşturmuşlardı. İstanbul şarkıları yapmacıksız, zorlamasız, özentisiz ve en önemlisi, neşeli ve hayat doluydu. Bu şarkılar, 1930'lardan sonra gittikçe unutuldu, Tangolar ve Çarlistonlar ortalığı sardı. İç parçalayıcı, ya da kulak tırmalayıcı ezgiler. «Mâzi kalbimde bir yaradır!», ya da «Ali baba, yapma bana!» gibilerden. Semt kahvelerinde borulu gramafonlarla çalınan «Kadifeden kesesi, kahveden gelir sesi, oturmuş kumar oynar.. Ciğirim, ciğirim köşesi» şarkıları çalınmaz oldu. «Yeni çıkan şarkılar» satanlar da tükendi. İstanbul'un topografyası hızla değişti, yozlaştı. Özellikle 1950'lerden sonra. Yarım milyondan dört milyona tırmanan insan sayısı, İstanbul'un her yanını değiştirdi. Basının yerini boyalı gazeteler aldı. Türk film sanatı «Yeşilçam»laşarak Arap ve Hind filmleri kopyacılığıyla yığınları düşünmekten uzaklaştırdı, alınyazısının değişmezliğini yineledi. Yeşilçam kordelaları ve boyalı gazetelerin oluşturduğu yeni İstanbul'lular, şehir dışı topraklarda çarpık kentleşmenin etkisiyle, yeni bir müzik türü çıkardılar! Önceleri pek umursanmayan, hatta «minibüs müziği» diye küçümsenen bir müzik, kısa sürede yayıldı, minibüslerden parababalarının hovardalık yuvalarına, oradan «halk istiyor» diye, Devlet Radyo ve Televizyonunu ele geçirdi. Arap ve biraz da Yunan ezgileri kırması bu yeni türün sözleri de iç karartıcı, umut kırıcı, alınyazısının değişmezliğiyle beyinleri yıkıyor: «İçimden geçeni sana anlatabilsem, kalbimin sesini bir dinletebilsem..», «Ey kemancı neden efkârlı çalmıyorsun? Benim dünyam yıkılmış, halime bak da çal kemancı!». «Kader zincirinin bir parçasıyız.», «Benim derdim bana

yeter, git başımdan!» gibi, Ne var ki, Türk müzik dünyasını böylesine terse iteleyeni bu yozlaşma kimi ileri çevrelerce de, halkın benimsediği bir tür diye olumlu karşılanır gibi! Bu eğilimi açığa vuran yazılar ve görüşlere rastlanılıyor. Oysa, bunun olmazlığını, olamayacağını savunmak gerekiyor. Ferhat ile Şirin balesinin müziğini yapan Azerbeycanlı besteci Arif Melikov, ilerici bir dergiden bu konuda yöneltilen soruyu şöyle cevaplıyor:

«Kim ucuz musikiyle halkı senfonik musikiye getirmek olasıdır diye düşünülürse, düzgün değildir. O ucuz musiki insanların kulağını doldurarak daha da uzaklaştırır. O radyoda, gazinolarda, çalınan, okunan musikiden insanları büyük musikiye getirmek çetindir.»

Ekonomisi ve toplum yapısı çağın gidişinden çok gerilerde amma barındırdığı insanlar on milyondan elli milyona tırmanmış bir ülkede «gecekonduculuktan sosyalizme geçilir!» ve «minibüs müziğinden dünya müziğine ulaşılır» diyebilen kimi okur-yazarların bulunması kaygu vericidir. Fransızların «Büyük Devrim» ezgisi «Mar-seillaise» in sürükleyiciliğini, etkinliğini unutabilir miyiz? Atatürk'ün «Musiki inkılâbını gerçekleştirmemiş devrimler yarım kalmıştır» özdeyişini hatırlamamazlık edebilir miyiz?

22 Ocak 1980

ECZANELERDE HEKİMLER

Bindokuzyüz yirmiden günümüze bir altmış yıl geçen İstanbul'da çok şey değişti, pek çok şey de yok oldu. Değişimlerin çoğu getirdiği sağlam temele dayanmayan özentî benzetmeler. Yokedilenler ise azbuçuk da olsa bir kültür geleneğine, toplumun oluşturduğu alışkanlıklara dayanan olumlu yanlar. İyi komşuluk ilişkileri; «Ev alma, komşu al!» atalar sözüyle dile getirilirdi. Günümüz İstanbul'unda komşuluk ilişkileri yık-yap-satçının yüklü vurgun hesaplarına yerini bıraktı. Yok olan İstanbul gerçeklerinden biri de eczanelerde hekimler.

İki katlı tahta evlerin sıralandığı Arnavut kaldırımlı 1920 İstanbul'unda günümüz ölçülerine göre güzel bilinen dış görünüşler pek yoktu amma, herşeyden önemli olan iyi komşuluk ilişkileri vardı. Bitişik evin yatalak hastasına sabah akşam uğrayan, çeşme üstündeki evde oturan yoksul aileye, onu incitmeden yardım eden komşular çoğunlukta idi. Komşuluk, insanlar arası iyi ilişkilerin vazgeçilmez bir ögesi idi. Şimdi kimselerin bilmediği, bilenlerin de unutmuş görüldüğü daha başka olumlu durumları da vardı. Hekim ve hasta ilişkileri.

Tam Gün Yasası mı, özel muayenehaneli uzman hekimler mi, diye sert tartışmalar yapıldığı günümüzde, konunun insancıl yanı unutulmuşa benziyor. Oysa, altmış yıl öncesinin kara suratlı tahta evler İstanbul'unda hasta-hekim ilişkileri örneklik bir düzeydeydi. O günlerin İstanbul'unda çoğu semt eczanelerinde küçük bir yazı masası arkasında hekimler otururdu. Hastalarına oracıkta

bakarlardı. Önemsiz bir para karşılığı. Ustaları Hipokrat hekim adına and içtiklerini unutmayıp yoksullardan para almayan, hatta ilaçlarını ödeyenleri vardı. Eczanelerde hasta muayene eden hekimlerin öylesine bir gözlem sezişi vardı ki, çoğu yanlış uygulanan tahlil, röntgen ve test gibi ön araştırmalara başvurmadan, hastalığı bulup ilacını vermekte, günümüzün çok pahalı kimi hekimlerinden daha başarılıydılar. Zira hasta olarak başvuran kişilerin çoğunu çocukluklarından tanırlardı. Çoğunlukta gençlikte ne hastalıklar geçirdiklerini bilirlerdi. Zira onlar, İstanbul kenar semt insanların «aile hekimi»ydiler..

Altmış yılda dünya hekimliği büyük aşamalar yaptı. Verem ve sıtma önemsiz hastalıklar oldu. Mucize ilaçlar, hekimlerin başarısını kolaylaştırdı. Fakat hekim ve hasta arasında çok gerekli insancıl ilişkiler yokoldu. Günümüz İstanbul’unda iki tür hasta ve hekim ilişkisi var. Günde ortalama seksen - yüz hastaya bakmak zorunda olan Sigorta hekimleri gerçeği. Bin lirayla başlayan —muayene odasına girerken hasta bakıcıya önceden ödenilen— vizite paralı ünlü hekimler dünyası. Fakat her iki durum arasında şaşılası bir benzer yan var.

Sigorta hekimi de, pahalı uzman hekim de başvuran kişinin vücut ve ruh yapısını hemen hiç tanımıyor. Çoğu baştan savma ve hatta yanlış tahliller, bozuk çekilmiş röntgen filmleri ve sudan yorum raporları, bir de laf ebeliği testlerle yetiniyorlar. Sigorta hekimi hastayı dinlemekten çok, hastanın sıra numarasına göz atıp daha kaç kişi kaldı diye, aklından geçiriyor. Pahalı uzman hekim, hasta anlatırken ya telefonla konuşuyor, ya önündeki kâğıda birşeyler karalıyor. İki tür hekim de, fabrikaların yeni gönderdiği ilâçların o çetrefil anlatımlı açıklama kâğıdını okuyup kimi yan tesirleri gözönünde bulundurmadan reçete yazıyorlar.

1930'ların İstanbulda iç hastalıkları uzmanı bir Prof. Dr. Tefvik Salim Paşa vardı. Üç liraya hasta bakardı. Yıllardır arka ağrısı çeken bir yakınımın dinlemiştim. Prof. Tefvik Sâlim, yarım saate yakın sormuş, dinlemiş, sonra kulakla dinlemiş, nabız ve solunum kontrollerini yapmış, notlarını o hasta adına açtığı bir dosya kartına dikkatle yazmış ve röntgen ya da tahlil gereksinimi duymadan: «İç organlardan yana hiçbir hastalığınız yok. İsterseniz bir sinir hastalıkları hekimine başvurun!» demişti. Tefvik Sâlim Paşanın yarım saatlik çok dikkatli bir muayene sonunda vardığı gözlem doğru çıktı. O yakınım bugün de yaşına göre sapasağlam yaşıyor.

Hekimler arasında pek çok tanıdığım hatta yakın dostlarım vardır. Yüzyıl başından günümüze Türk politika hayatına, edebiyat ve hatta tiyatro dünyasına katılan hekimlerimiz de vardır. Diplomalı aydınlarımız arasında en olumlu yerli hekimlerimiz haketmiştir. Mesleğe başlarken gerekli Hipokrat hekim andına çoğu bağlı kalmışlardır. Aralarında, Türkiye'nin olumsuz koşulları nedeniyle bağlı kalamayacaklarını düşünerek, and içmemekte direnen sevimli dost hekimler de vardır.

Bu yazı bir sitem, bir eleştiri değil, günümüz Türkiye'sinin kimi üzücü gerçeklerini belirtmek içindir. Hekimlerin de hastalandığını, hekimlerin de öldüğünü bilmezlikten gelebilir miyiz?

29 Ocak 1980

KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Kat Mülkiyeti Yasası yürürlüğe gireli, sanırım dörtte bir yüzyıl geçti. Fakat hukukçuların sadece hukuk açısından hazırladıkları bu yasa, ülke büyük şehirlerinin konut sorununa bir çözüm getirmedir. Tersine, yeni yeni sorunlar çığ gibi yığıldı. Ülke ekonomisi için de olumsuz etkileri görüldü. Bunların en başında, bu yasa çıkıncaya kadar adı sanı bilinmeyen yık-yap-satçı modeli yeni bir aracı oluştu. Bu yasa çıkıncaya kadar, varlıklı kimi kişiler apartman, ya da apartmanları mimar ve kalfaya yaptırır ve kiraya verirlerdi. O kişilerin yapıp satmaktan ayrıca bir vurgun beklediği yoktu. Günün koşullarına göre apartman yapının bütünü için ödenen para belirli katlara ve önceleri yirmi yıla, sonraları da on yıla bölünüp elde edilecek sayıya göre bir kiralama değeri saptanırdı. Apartman yaptıran kişi, yapıya ödediği sermayeyi böylece değerlendirdi.

Kat Mülkiyeti Yasasının Türk ekonomisine getirdiği yık-yap-satçı müteahhit araçlar, sıfır koyup bin vurmaktan başka amaç bilmediklerinden Türk büyük şehirlerinin doğa güzelliklerini ve tarih anıtlarını yoketmekten kaçınmadılar. İmar yönetmeliklerinin boşluklarından, ilgili belediyeler, ya da bakanlıklar görevlilerinin gevşekliğinden ve çıkarıcılıklarından sonuna kadar yararlanıp başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Ankara'yı kemirdiler ve sömürdüler. İstanbul'un hemen bütün anıt çevreleri, Boğaz'ın, Anadolu yakasının, hatta Adaların yazıyla anlatılması güç bin bir güzelliği, yasaları ve yönetmelikleri kendi çıkarlarına kullanmaktan başka kaygusu olmayan kişilerce tahribedil-

dildi. Kat Mülkiyeti Yasasını düşünüp uygulayanlar, Boğaz kıyı ve yamaçlarına, Fenerbahçe'den Bostancı'ya, Anadolu yakasına, İzmir Kordonboyu'na yıkıldı yıkılacak o sağlıksız apartmanlara bakınca bilmem az buçuk bir tedirginlik, bir tasa duydular mı?

Kat Mülkiyeti Yasası tek bir parsel toprakta yükselen yapının her dairesine bir pay hakkı tanıyor ve apartmanın bütününde işlerin yürütülmesini toplu bir yönetime bırakıyor. Bırakıyor amma, yerleşik düzene pek de ayak uyduramamış bizim toplumda her katın sahibi bütünü haklarını kendi çıkarına kullanmak istiyor. Kaleriferli apartmanda katlara belirli dilimde radyatör konulduktan sonra, kendi dairesine gizlice yeni radyatör dilimleri koyduruyor. Sıcak su günleri yakın uzak tanışlarını banyo yapmağa çağırıyor. Asansörü kendi katında bekletip ötekilerin merdivenleri yürüyerek çıkmasına boşveriyor. Su kesildiği zaman muslukları açık unutup altkatı su basmasına aldırıyor. Radyosunu, televizyonunu sonuna kadar açıp kendinden gayrısını düşünmüyor. Hatta şu son yılların yakıt darlığını hiç umursamayıp kendi katının yakıt parasını ödemeyenler görülüyor. Koridorların ışıklandırma tutarı elektrik faturası ödemesine katılmayanlar, bu yüzden öteki katlarda oturanlarla sık sık ağız dalaşı yapanlar bile var.

Bir süre önce televizyonda konuşan bir bayan profesör, Kat Mülkiyeti Yasasının İsviçre'den aktarıldığını söylerken «Küçük bir değişiklik!» demiş fakat o küçük değişikliğin ne olduğunu söylememiştir.

O «küçük değişiklik» nedir bilemem amma, günümüz Türkiye büyük şehirlerinde Kat Mülkiyeti Yasasının yararlı değil zararlı, yapıcı değil yıkıcı olmasının başlıca nedeni ortada. Özellikle 1950'den sonra uygulanan ekonomi politikasının, insanlarımızı çıkarıcı olmağa itelediği,

gittikçe güvensizleşen dar gelirliilerin bile karşılıklı bir çıkar boğuşmasına kapıldığı ve yazılı kurallara dayanmayan o çok insancıl «Komşuluk ilişkileri» töresinin bütünüyle yokedildiği günlerde yaşıyoruz.

Oysa Cumhuriyet başlangıç yılları İstanbul’unda örneklik bir iyi «Komşuluk ilişkileri» vardı. İki katlı tahta evlerin arka bahçelerinde çoluk çocuk çıkarsız ve yapmacıksız bir iyi komşuluk sürdürürlerdi. Çeşmenin üstündekilerin kızına «Hayırlı bir kismet» bulabilmek için çırpınırlar, mescidin bitişiğindeki evin bir odasında oturan yatalak ve yoksul kadına hergün yemeğini götürüp ilacını verirlerdi. Hasta ağırlaşırsa sabaha kadar başında beklerdiler.

Ne geçmiş özlemi, ne de kötümserlik ve karamsarlık. Görüp yaşanan gerçeklerin kısa bir köşe yazısında derlenmesi. Ne aşırı duyarlılık, ne katı kuramcılık!

Komşuluk ilişkileri insanlara yakışır ve insancıl davranışların yazılı olmayan kurallarıydı. Yitirdik.

30 Eylül 1980

NİNELERİMİZİN İSTANBUL TÜRKÇESİ

Yirmi yıl önce İstanbul Edebiyat Fakültesi anfisinde dil konusunda bir toplantı izlemiştim. Panel, symposium, açık oturum sözleri yeni yeni kullanılıyordu. İzleyicilerin çoğunluğu gençlerdi. Söz alanlar arasında bulunan eski Millî Eğitim Bakanı ve dil bilgini, Türkçenin yabancı sözler egemenliğinden silkinmesi konusunu örneklerken; «Ziya Gökalp, İstanbul Türkçesi, diyordu, oysa sizler onu çoktan aştınız!» demiş ve pek alkışlanmıştı. Ne var ki, konuşmacı doğruyu çarpıtarak söylemişti. Alkış toplamak ve o günlerin havasına ayak uydurmuş olmak için.

Ziya Gökalp : «İstanbul Türkçesi» dememişti. Ziya Gökalp: «İstanbul hanımları Türkçesi» demişti. Arada uçurumlar vardı. Küçük politika hesapları ağır basmıştı gerçeklerin çarpıtılmasında. Hem de, eski bir Milli Eğitim Bakanı ve Türk Dil Kurumunun eski bir üyesince.

Burada bir açıklama gerekiyor. Zira o günlerin İstanbul hanımları, günümüz İstanbul bayanları çeğildi. Ninellerimiz, ev işlerini yürütmenin ve aile birliğini ayakta tutabilmenin sorumluluğunu taşıyan özverili kişilerdi. Evin beyi selamlıkta, ya da mahalle kahvesinde Divan edebiyatı, ya da gazete haber ve makaleleriyle zaman öldürürken, evin hanımı olan ninelerimiz günlük işlerin her çeşidiyle uğraşırlardı. Ailenin varlıklı, ya da orta halli ve dar gelirli oluşuna göre yükümlölükleri vardı. Sözelgeşi, varlıklı evin hanımı, ev işlerinde çalışan hizmetçi, halayık, kalfa, uşak, bahçıvan, kapıya gelen zerzevatçı, ya da bekçi ve sakayla sürekli ilişki durumundaydı. Bundan ötürüdür ki, o insanların di-

line yakınlıkları vardı. Ülkenin değişik bölgelerinden, yörelerinden gelmiş o insanlar da, büyük şehirde yaşamının zorunlu kıldığı daha zengin bir dile ulaşmak için, birleşik sözlere başvuruyordu. Büyük şehrin çok yönlü havasına girebilmek için birleşik kelimelerle konuşma ve anlaşma olanağını, zenginleştiriyorlardı.

Istanbul hanımları Türkçesinden söz açınca, günümüz yazı dili Türkçesinde gittikçe kullanılmaz olan o birleşik sözlerden kimi örnekler vermek yerinde olur:

Adı çıkmak (kötü kadın bilinmek), Akıl etmek, aklını başına toplamak, akli başından gitmek.

Ağzı sıkı olmak, ağızbirliği etmek, ağzı yanmak.

Canına tak etmek, canı burnuna gelmek, canı çekmek, canı çıkmak (çok yorulmak). Çekiştirmek (dedikodu), çekip çevirmek (belirli bir düzenle yönetmek), çarçur etmek (savurganlık).

Dirlik düzenlik (uyumlu bir düzen içinde), densizlik (duruma ve uyuma yakışmaz davranış). Densiz kişi (Ulu-orta konuşan, davranışları dengesiz). Elden ayaktandüşmek (çalışamaz duruma düşmek). Dırdır etmek (sözle başkalarını tedirgin etmek), Eli değmek (bir işe vakit bulabilmek), Eli yüzü düzgün (güzelce), Eli açık, Eli sıkı, Eli varmamak (içtenlikle istememek). Eli kolu bağlı (Çaresiz).

Yürekler açısı (açınacak durumda), Yufka yürekli (yumuşak kişi, aşırı merhametli).

Yüz vermek (şımartmak), yüzgöz olmak (lâubali olmak), Yüzüne gözüne bulaştırmak (üstesir.den elememek, başaramamak, beceriksizlik). Yüze gülmek (içtenlik-siz iltifat, Yanıp tutuşmak (aşırı tutulmak, aşık olmak).

Yüzü gōzü açılmak (yüzgöz olmak, yırtık olmak). Yüzüne bakmamak (dargınlık, Görüşmemek). Zil zurna sarhoş olmak (aşırı içkili olmak). Yüksünmemek (Bir şeyle kendini yükümlü bilmek). Gözü dönmek (aşırı öfkelenmek), Göz koymak, Göze almak (tehlikeyi, sorumluluğu, yükümlülüğü). Gönül almak. Gözdağı vermek. Gözden düşmek. Göze girmek. Gününü gün etmek. Gözden çıkarmak. İçi sızlamak (içtenlikle acınmak). İçi burkulmak (biraz acınmak), içi geçmek (uyuklamak, aşırı yaşlılık), İleri geri konuşmak (patavatsızlık, önünü arkasını düşünmeden konuşmak, (sorumsuz konuşmak), Kayırmak (iltimas etmek). Kapılanmak (Bir yerde işe girmek). Önayak olmak (bir işi başlatmak), Oyun etmek (hiyle yapmak), Renk vermemek (düşündüğünü belli etmemek). Renkten renge girmek, rengi atmak.

«Evet yerine «oldu» diyen günümüz İstanbul bayanlarına nasıl seslenmeli?» İstanbul hanımları Türkçesi, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kaldı. Oysa gerçekten durulmuş ve ülke insanlarıyla bağlantı kurmuş bir Türkçeydi, Güzel Türkçeydi, Halkın kullandığı Türkçeydi.

21 Ekim 1980

BAYRAM GEZİNTİSİ

Kurban Bayramında havalar güzeldi. Bundan yararlanabilecek durumda paralı kişiler, özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarına yurt içi geziler yaptı; Kıbrıs'a gidip denize girenler, ya da çarşı-pazar koşuşanlar olduğunu da TRT ekranları gösterdi. Bayramın üçüncü günü ben de bir gezi, daha doğrusu bir gezinti yaptım. Şehrin İstanbul yakasında yaya üç saatlik bir gezinti.

Unkapanında otobüsten indim ve durağın hemen oracıkta Salih Paşa Caddesine saptım. Beni özlediğini duyduğum çok eski bir arkadaşın dükkânını aradım ve bulamadım. Salih Paşa'dan sola tırmandım ve Tepebaşı'nda (o semtte de bir Tepebaşı vardır) bir başka okul arkadaşımın geniş bahçeli köşkünü de bulamadım. Eski, yeni bir sürü çirkin yapı vardı. Bu arada «Trahomla Savaş Merkezi» diye tek katlı bir yapıyla karşılaştım.

Önce bir durakladım. Demek, birşey değişmemiştir, altmış yıldır. Mütarekede , Doğu'dan İstanbul'a akın eden yurttaşların; çoğu trahomluydu. Gözleri çipil çipil o yurttaşlar, çok yakında olan Halden ucuza aldıkları yarı çürük kavun, karpuzları yaya kaldırımında sergileyip satardılar. Bu yoldan şehrin varlıklı kişileri katına yükselenleri vardı.

Dolaştığım sokaklar altmış yıl önceler gibi çamurluydu, pis ve bakımsızdı. Dükkân önü kaldırımlarda satılan yaş yemişlerin görünüşü yine pek çekici değildi amma, etiketler Mecidiyeköyü, Gayrettepe, ya da Levent'i aratmıyordu. Yıkıldı yıkılacak en son tahta evlerin kapı

Önlerinde çoğunlukla kadınlar oturuyordu. Şalvar, ya da pantolon üstüne manto giymiş, başlarını sımsıkı örtmüş esmer tenli ve şişman kadınlar. Kapı önleri ve sokaklar çocuk doluydu. Bayram sevinci içinde bağırışıp koşuyorlardı. Delikanlılar filtreli cigaralar tütürüyordu. Kolları altın bilezikli kadınlar göze çarpıyordu. Taksi ya da özel otomobiller işliyordu vızır vızır. Kaset satıcıları da vardı. 1920'lerin çipil gözlü yurttaşlarının çocukları ve çocuklarının çocukları için «Trahomla Savaş Merkezi» gerekli görülmüştü 1980 yılında.

Salih Paşa Caddesi ve Fil Yokuşu'nu dolaşıp Atatürk Bulvarının karşı yanına geçtim. Yeraltı geçidinden. Geçit çarşı dükkânlarının vitrinlerinde gömlek, çorap, iskarpın, kadın öteberisi etiketleri. Beyazıt, Divanyolu ve Sirkeci dükkânlarını aratmıyordu.

Atlama Taşı'ndan Küçük Pazar'a saptım. Sonra Mehmet Paşa Yokuşu'nu tırmanıp Vefa'ya, Süleymaniye'yi solda bırakıp, Kirazlı Mescit Sokağı'ndan Bozdoğan Kemerine ulaştım.

Kirazlı Mescit Sokağı'nda en son konaklardan az buçuk ayakta kalabilmiş olanlar vardı. Fakat daha ne süre? Bir konak yeni yıkılmıştı. Kirazlı Mescit Sokağı'nın eski, amma dış görünüşleriyle yine de görkemli yapılarında bir zaman oturmuş olanlarla hiç bir benzerliği olmayan her yaştan insan vardı. Bir ara yolu şaşırır gibi olunca genç ve orta yaşlı dört beş kişiye «Kirazlı Mescit nerede?» diye sordum. Hiç biri bilmiyordu. Oysa, «Kirazlı Mescit» beş altı metro ötedeydi. Başımı çevirince görmüştüm.

Sonra, Bozdoğan Kemerini geçip Onaltı Mart Şehitleri Caddesine vardım. Mütareke İstanbul'unda sömürgeci İngiliz askerlerinin süngülediği Türk askerlerinin anısı için bir anıt şöyle dursun, o yapı yıktırılmıştı. Oysa, Letafet

apartmanı diye anılan o yapıda, ilk Türk konservatuvarının kurucusu diyebileceğimiz ünlü tiyatro adamı Antoine çalışmıştı. Darülbendî-i Osmânî'nin kuruluş çalışmaları da orada yapılmıştı. Yıllardır naylon deposu olarak kullanıldığını duyduğum Millet tiyatrosu yok edilmişti. İstanbul'un en son eski tiyatro yapısı yedi katlı bir çarşı olmuştu. İstanbul Belediye Başkanlığı'nın ve İstanbul Üniversite Rektörlüğünün gözleri önünde.

Vezneciler'e yöneldim. Beyazıt'a ulaşmak için, pis kokuların havayı doldurduğu gürültücü bir «Şark Pazarı»ndan geçtim.

Otobüs Laleli üzerinden Atatürk Köprüsü'ne doğru yol alırken, Bayram gazetesinde okuduğum bir haberi düşünüyordum. Belgrad'da toplanan UNESCO Genel Kurulu'na katılmış Türk delegeleri, Zeyrek ve Süleymaniye semtlerinin eski Osmanlı İstanbul örneği olarak korunması için yardım istemişlerdi. Çocukluk ve gençlik yıllarımın şöyle bir otuz yılını geçirdiğim Zeyrek, Mehmet Paşa, Vefa, Şehzadebaşı, Süleymaniye benim için anılarla doludur. Kişi olarak oraları çekici bulmam gerekirdi.

Fakat hayır, bayram gezintisini zehir eden o görünüm, pislikler, çirkinlikleri UNESCO görmesin! Yardımları onlara kalsın!

4 Kasım 1980

İSTANBUL'DA MÜZE - EVLER

Sanat ve kültür mirasları temeli üstünde gelişmiş ülkelerde Müze «Ev»lerin önemi büyüktür. Şehrin küçük, ya da büyük olması, orada yaşayan insanların sayıca kabarık, ya da pek az olması değil, orada dünyaya gelmiş, ölmüş, ya da bir süre yaşamış ünlü sanat ve kültür ustalarının, bilim adamlarının, tarihe damgasını vurmuş önder politikacıların adı büyük önem taşır ve onurlandırır. Ülkeyi dünya kültür alanında yücelten o adlar, müze—ev'ler yoluyla nesilden nesle ulaştırılır, nesiller arası bağlantı kuşağı sürdürülür.

Schiller'in doğduğu Marbach, Stuttgart yakınlarında küçük bir şehirdir ama, Federal Almanya'ya uğrayanlar o küçük şehri yüceltmış olan Schiller'in evini görmeden edemezler. Salzburg, müzik festivalleriyle milletlerarası üne kavuşalı ancak bir altmış yıl geçmiştir amma, Mozart'ın doğduğu şehir diye bütün dünyada yüzyıllardır bilinir. Doğduğu ev, pek az öteberiyle düzenlenmiş olmasına rağmen çok sayıda ve her milletten insan Salzburg'u görmeğe koşar. Mozart'ın doğduğu Salzburg şehrini, ve evi gördüm diyebilmek için.

Thomas Mann'ın ünlü romanı Buddenbrook Ailesi'ni yazdığı ev, günümüzde bir bankadır amma, yapının önyüzünün görünür bir yerinde «Buddenbrook'lar evi» tabelası vardır. Kuzey Almanya'da ortaçağ karakterini koruyabilmiş Lübeck şehrine gidenlerin gerçek amacı «Buddenbrook'lar Evi»ni görmüş olmak, konu açıldığında «Ben o evi gördüm» diyebilmektir. Bonn'da Beethoven

evi, Frankfurt'ta Goethe evi vardır. Bir çeşit açık hava kültür müzesi diyebileceğimiz Viyana'nın hemen her semtinde bir çok yapının göze çarpan yerinde bir tabela vardır. O yapılar her yıl ilkbaharda Viyana Sanat Şenlikleri sırasında küçük Avusturya bayraklarıyla donatılarak daha da çarpıcı yapılır. «Mozart, Figaro'nun Düğünü operasını bu evde besletedi.», «Franz Kafka, falan ve filan yıllarda otelimizde kaldı» diye yüzlerce tabela Viyana yapılarını süsler. Avusturya'nın kaplıca şehri Bad Ischl'de Franz Lehar müze—evi, Johann Strauss villası, Imperatorların yazlık sarayından daha çok ilgi toplar. 1930'ların eşsiz tenoru Richard Tauber villası şimdi el değiştirmiştir amma, Tauber'in kabartma bir profili yapının giriş yerinde gülümser. Geçenlerde ölen film rejisörü Willi Forst'un villasında karşılaştığım bir durumu hep hatırlarım.

Forst'la iki saate yakın söyleştikten sonra ayrılmış, dış kapıya doğru bahçede yokuş aşağı yürüyordum. Sağ yanımda sık bir ağaçlık vardı. Koşarcasına hızlı ayak sesleri ve yaprak hışırtıları duyunca dönüp baktım. Willi Forst kestirmeden bana yetişmişti. Gülümseyerek şunları söyledi: «Viyana ormanının yamaçları sayılan bu toprakları ve villayı satın alalı otuz yıla yaklaştı. Bahçenin çıkış yerindeki şu eski av köşküne pek dikkat etmemiştim. Bitmemiş senfoni filmimi çevirdikten epeyce sonra küçük ve harapça yapıyı gözden geçirirken üstü yosun tutmuş bir mermer levhada: «Franz Schubert bu evde Rosamund uvertürünü besteledi» Yazısını görünce dünyalar benim olmuştu.»

Nesiller arasında köprü kurarak insanoğlunu ölümsüzlüğe ulaştıran müze-evler konusunda yüzlerce örnek verilebilir..

Müze-evler konusunda İkinci Dünya Savaşından sonra daha başka uygulamalar görüldü Nazi işkence

kamplarının en korkunçlarından Auschwitz şimdi bir müzedir. İnsan görünömlü Nazi'lerin canavarlıkları unutulmasın diye. Küçük kız Anne Frank ve ailesinin iki yıl saklandığı Amsterdam evi de şimdi bir müzedir. Bir gençlik merkezi olarak değerdendirilmiştir. Amsterdam Prinzsengracht sokağı 263 sayılı evin çatı katında iki yıl gizlendikten sonra işkence kamplarında can veren küçük kız Anne Frank'ın adı, kötölükler ve canavarlıklar yinelenmesin diye, bir müze-ev olarak dünyaya seslenmektedir.

Müze-evler'den söz ederken hep yabancı adlar öne sürdüm. Zira beşyüzyılı aşkın süredir binlerce sanat, bilim ve devlet adamının yaşadığı Türkiye kültür başşehri İstanbul'da sadece dört tanecik müze-ev var.

Şişli'de Atatürk müze evi, Bebekte Aşiyân «Tevfik Fikret» müze evi, Burgaz Adası'nda Sait Faik Abasıyanık müze evi. Heybeli'de Hüseyin Rahmi Gürpınarın hemen bütün eserlerini yazdığı köşkün son durumunu yakından bilemediğim için, kesin bir şey söyleyemeyeceğim.

Beşyüzyılda sadece ve sadece 3—5 müze-ev. Yorum gerekir mi? Daha da acısı, İstanbul Üniversitesi Vezneciler ve Şehzadebaşı'na doğru genişlesin diye binlerce eski yapı yıktırılırken müze-ev konusunda kimse tatlı canını sıkıntıya sokmadı!

16 Aralık 1980

DOĞRU YOL 81

Tünelbaşı'ndan Taksim'e uzanan dar ve düz ana yolun adı, Cumhuriyetten beri İstiklâl Caddesi'dir. Eski-den üç adı vardı. Ağdalı Osmanlıca konuşanlar için «Cadde-i-kebîr»di. Frenkler ve Levantenler için «Grande rue de Pera». şehrin İstanbul yakasında oturanların verdiği ad «Doğruiol»du. Hiçbir sokak tabelasında yazılı olmayan «Doğruiol» adı, tam bir İstanbul halk Türkçesiydi. Yolun dümdüz uzamasından ötürü böyle denirdi amma, o Doğruiol'dan sapılan daracık ve yamrı - yumru sokaklarda kıyı büyük şehirlerine özgü çeşitli çarpık işler çevrilmesinden ötürü bir iğneleme de vardı, diyebiliriz.

Özellikle 19. yüzyıl sonları kozmopolit görünümünü 1940'lara kadar azbuçuk ayakta tutabilmiş olan «Doğruiol», şimdi iyice silindi. Yapıları, işyerleri, lokalleri ve insanlarıyla. 19. yüzyıl Batı mimarlık örneklerinin azınlık yapı kalfalarının, ya da İtalyan mimarların adını taşıyan ve bir çeşit Osmanlı - Batı örneği diyebileceğimiz biraz süslü yapıların çoğu yerinde cam, çelik, beton karışımı sevimsiz önyüzler yükseliyor. İşyerlerinin çoğu ya banka, ya konfeksiyoncu, ya da hamburgerci. Bir kaç yıl önce yıkılan Çiçek Pasajı yerinde yine açılan içki yerleri için gecekondu deyimi yeterli değil.

Banka, konfeksiyoncu, hamburgerci ayrımı dışındakalabilmiş birkaç eczane, tütüncü dükkânı belki de en son aylarını yaşıyor.

Yüzyıl başlarından kalabilmiş ne pastacılar, ne müzikli çay salonları, ne ünlü oteller, ne fotoğraf evleri var günümüz Doğruiol'unda.

Tünel'den Galatasaray'a yürürken Lebon ve Markiz yok. Pasaj içinde Şato - Mazhar yok. İstanbul'un belki de en eski yapısı olan Suriye Pasajı'nın o küçüçük Santral Sineması yerinde bir kürk deposu var. Sağ kaldırımdaki ünlü fotoğrafçılar da yok. Daha ilerdeki Foto Française: Jean Weinberg, Foto Jül Kanzler (sonraları İzzet Kaya). Tünel ile Galatasaray arasında Foto Sebah ve Juvaye, Foto S. Süreyya da yok. Galatasaray köşesinde şimdi gömlekçi ve kravatçı dükkânı olarak kullanılan o güler-yüzlü «Parisienne» pastanesi, az ötesinde Baylan pastanesi, daha ötede ve karşı kaldırımda Nisuvaz (önceleri Turkuvaz) hemen yanında Petrograd pasta ve çay salonları da yok. Adını verdiğim o yerler sadece bir çay salonu değil, 1940 lı yıllar düşünce ve edebiyat insanların buluşma ve söyleşme yerleriydi. Şimdi kimisi banka şubesi, kimisi hamburgerci, ya da konfeksiyoncu. Bu üç iş kolu öylesine yaygın ki, İstanbul Şehir Tiyatrolarının Yeni Tiyatro salonu da —eski günlerin İpek Sineması—şimdi bir konfeksiyoncu. Müzikli çay lokali Ambasadör yıllarca önce kapandı.

Doğruiyol'un eski sinema salonları da şimdi yok. Çiçek Pasajını biraz geçince solda küçük bir «Oriento» sineması vardı. Kapısında piyanolar çalardı. Kapandı ve Japon mağazası oldu. Şimdi bir başka satış yeri var orada. Ev eşyası satılıyor. Oriento'nun hemen karşısında «Şık» sineması vardı. İlginç filmler gösterirdi. Yıllardır bir banka şubesi. Yine o sırada ve az ilerde, hemen sadece serüven filmleri gösterilen bir «Amerikan Sineması» vardı. Sonraları Havagazı Şirketi satış mağazası oldu. Şimdi bir banka şubesi. Az ilerisinde şimdi kocaman bir iş hanı ve banka şubesinin yükseldiği yerde bulunan tek katlı Yıldız sinemasını hatırlayanlar kaldı mı?

Yine Galatasaray'a dönelim. Tokatlıyan Oteli pas-

tanesi ve geniş vitrinler arkasında söyleşen insanlar yerinde pasaj ve iş hanı! Bir süre Ses Sineması olarak kullanılıp şimdi önemli bir yıkıntı geçiren Fransız tiyatrosu salonunda Fransız, ya da Viyana toplulukları, ya da ünlü müzik ustalarının konserleri! List'in öğrencilerinden von Sauer'in piyanosunu o salonda dinlemiştim. O günlerin ünlü yıldızı Huguette ex Dufflaut'ı «Kamelyalı Kadın» olarak. Fransız sahnesinin dorukta sanatçılarından madame Cecille Sorell'i «Sapho» rolünde yine o salonda izlemiştim. Kalınan'ın «Kontes Mariça» operetini Cemal Sahir Türkçe olarak ilk o salonda 1927'de sunmuştu.

Altmış yıl öncelerin silik çizgilerinden vazgeçtik, 1945 - 1960'larda dünya müzik ustalarının alkış topladığı Saray Sineması (ilk adıyla Gloria), şimdi yarı pasaj, yarı sinema, Ekranda daha çok seks filmleri.

Yarım yüzyıl önceleri İstanbul'a gelen taşralı, bir nesil sonra büyük şehirlili olurdu. Giyimiyle, alışkanlıklarıyla, diliyle ve kafasıyla. Son otuz yılda İstanbul'a saldırı bir başka olguyu gerçekleştirdi. İstanbul taşra oldu. Hamburgercileri dolduranlar, Doğruiol'da omuz omuza volta atıyorlar. El arabalarında arabesk kasetleri satılıyor.

Hamburgerli, konfeksiyonlu ve bankası bol bir toplum kesiti.

6 Mayıs 1981

NAŞİT BEY'İN EL DEFTERİ

Eski tiyatrocuların deyimiyle «Komik-i-şehin» Naşit bey, kimlik adıyla Naşit Özcan, öleli otuz sekiz yıl oldu. Direklerarası diye bilinen eski Şehzadebaşı eğlence ve sanat semti ortadan kalkalı dörtte bir yüzyıl geçti. Komik Naşit beyin, daha önceleri de nice tiyatro ustalarımızın ramp ışığına çıktığı Millet tiyatrosunun yerinde şimdi yedi katlı ve yetmiş dükkanlı bir iş hanında komisyoncular, terziler, konfeksiyoncular vb. kişiler çalışıyor.

Türk Tulûat tiyatrosu, bir engeli aşmak isteyen kimi tiyatrocuların buluşudur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Padişah'ın piyesli oyun oynama iznini Güllü Agop efendinin tekeline vermesi üzerine öteki tiyatrocular, kendi deyimleriyle, «kafa»dan oynamağa başlamışlardır. Önceden kararlaştırılan bir konu, tuluatçıların deyimiyle bir «kanava» üzerine perde açılmış, tuluatçılar, elde yazılı metin olmadan konuşmuşlardır. Ortaoyunu ve Karagöze dayalı Türk tuluat oyunlarının başlıca kişisi İbiş, İtalyan halk komedileri Commedia del arte'nin Pantolone'sini biraz andırır amma, tekerlemeleri ve kişiliğiyle yine de değişiktir.

Türk Tuluat oyunlarının değişmeyen bir bitirişi vardır. Konunun ana çizgileri ve entriği ne olursa olsun, evin genç oğlu ve genç kızı, ailenin başlangıçta karşı çıkmasına rağmen, sevdiklerine kavuşur. Oyun boyunca hoplayıp zıplayarak çeşitli tuhafliklar yapan uşak İbiş de (Komik-i-şehîr) evin hizmetçisini alır ve perde onun şu sözleriyle

kapanır: «Yarın akşamki oyunumuzda düğünümüz var, teşrif buyurun!..»

Türk Tuluat tiyatrosu oyuncularının, öteki sahne sanatçılarımız gibi, hiç bir güvencesi yoktu. Ne belirli gelirleri, ne de hastalanınca bakacak bir örgütleri. Oynayabildikleri süre ve gişe gelirine göre, oyun başı birkaç kuruş geçerdi ellerine. Bu çok sınırlı ve dar geliri biraz arttırmak kaygusuyla kimi tuluatçılar yılda bir, ya da iki gece kumpanyayı kendileri için çalıştıırırlardı ve o gecelerin özel adı: «Müsamere-i fevkalâde»ydi. Tiyatronun giriş yeri o gece allı morlu kağıtlar ve kordelalarla süslenir, yere halılar serilirdi. 'Kartela' adı verilen ve elle yazılıp renk renk boyanmış özel afiş en göze çarpacak bir yere konulurdu. Komik-i-şehr'in karikatürümsü bir portresi de kartelaya ayrı bir çekicilik verirdi. Kartelada «Müşa-şâ (parlak) bir gece», «Mutantan (görkemli) bir program» yazıları da göze çarpardı. «Sanatkâr Naşit bey heyeti temsiliyesi»nin «Fevkalade program» el ilanında şunlar yazılı:

«Muhterem tiyatroperverana (severlere).

Epiy zamandanberi Şehzadebaşı muhitinde icrayı lûbiyat etmediğimden (oynamadığım), her vechile hüsnü teveccühlerinin meclûbu olduğum tiyatro perveranın hakkımda göstermiş oldukları rağbetten cüreytâp olarak (cesaretlenerek) Ferah tiyatrosunda bundan böyle temsillerime be'd eyleyeceğim (başlayacağım.) Bu kerre dahi en gülünçlü repertuvarımdan bulunan «Köroğlu» namındaki 4 perdelik şarkılı komediyi vaz-ı sahneyle ve ayrıca kuvartto dahi söyleyerek bir kat daha muhterem halkın celb-i hoşnûdisine (memnun etmeğe) gayret eyleyeceğimi vaad eylerim.» (Naşit.)

Komik Naşit beyin 30 nisan cumartesi günü akşamı Millet tiyatrosunda adına düzenlediği «Müsâ-

mere-i Fevkalade» için elden bilet satış defteri, Türk sahne hayatının yakın geçmişi açısından ilginçtir.

Bir çeşit bağış diyebileceğimiz paralar ödeyerek Naşit bey gecesı için bilet alanlar İstanbul'un ve Şehzadebaşı'nın tanınmış kişileri, dükkâncılar, hekimler avukatlarıdır.. El defterinin etiketinde 30 nisan 1938 yazılı, Tiyatronun at nalı biçimi sıralanmış üç katında toplam 63 locanın bir bölümü satılmıştı. Boşlar çoktu. Ne var ki, defterin ilk yapraklarında sıralanmış Naşit bey seyircilerinin sayısı epiyceydi. Bir kaçını aktarıyorum:

«Divanyolu Bozkurt Kırathanesi Pehlivan Refet (şimdi İş Bankası Ş.), Kavalalı Hüseyin bey, Pastırmacı Agop biraderi (Galata), Kasap Şükrü (Aksaray), Patiskacı Neşet (Çarşılı), Fırıncı Şevki Usta (Beyazıt), Fırıncı Yorgi (Bahçekapı), Kasketçi Yervant (Vezneciler), Sepetçi Sabri (Mısırçarşısı), Eczacı Hasan, Kömürcü Veysel ve biraderi, Oduncu Yovakim, Sinemacı Kadri, Hacıbekir kalfası Rıdvan, Manav Hikmet, Aşçı Mahir (Beyazıt), Arpacı Halis, Hacı Efendizâde Şükrü (Mısır Çarşısı), Mesut ve Muhiddin beyler (Ayvansaray un fabrikası), Hacı Recep, Şekerci Ali Muhiddin, Şekerci Cemil, Davâ Vekili Sadi Rıza, Evliyazade Nureddin».

Listenin değişik çevreler ve meslek insanları, Komik-i şehîr Naşit bey'in «Mü-sâ-merei Fevkalâde» kartelası gibi renkliydi. Şimdi hiç biri yok. Millet tiyatrosu giriş yerinde 'Antrakt' müziği yaparak seyirci çağıran muzıkacılar toprak oldu. Klarinet Yaşar, Trombon İhsan, Davulcu Mıstafa'nın «Alte Kamerad», «İzmir Marşı», «Cezar Marşı» ezgilerini hatırlayanlar da kalmadı.

2 Haziran 1981

İSTANBUL'DA ÇOCUKLAR

Günümüzün beş milyonluk büyük İstanbul'unda çocuklar, sağlıklı yaşama koşullarından yoksun bir ortamda büyümeğe, boy atmağa, çocukluktan gençliğe ulaşma çabasıyla bunalıyorlar, ters yönle itiliyorlar ve çoğunlukla yitip gidiyorlar.

Kanalizasyonların karıştığı içme sularıyla tifoya, sarılığa ve çeşitli hastalıklara tutulup bebe yaşıta ölenleri, ya da trafik kazasında ölüp gidenleri az değil. Beşiktaş'ın dik yokuşlarından birinde oynayan üç yavruyu frenleri patlayan bir kamyonun ezmesi olayı, İstanbul'da yaşayan çocukların korkunç durumunu gösteriyor.

İstanbul'da çocuk bahçesi oldum olası hemen sadece bir deyim, kültür ülkeleri şehirciliğinden özenilmiş bir benzetmecilik olarak kâğıt üstünde kalmıştır. Böyledir amma, eski İstanbul'da çocukların açık havada oynayabileceği küçük ev bahçeleri, çıkmaz sokaklar ve büyük camilerin geniş avluları vardı, hiç değilse. Özellikle Fatih, Şehzadebaşı, Süleymaniye ve Sultanahmet camilerinin avluları her yaştan çocuğun koşmaca ve birdirbirden ayaktopuna her çeşit oyuna açık düzlüklerdi. Beyazıt'ta Harbiye Nezareti (şimdi üniversite merkez binası)nın binlerce metrekafe yüzölçümünde avlu bahçesi de binlerce çocuğun oyun ve açık hava gereksimini karşılıyordu. Taksim kışlası karşısında askerlerin talim yeri «Talimhane» düzlüğü, büyük yangın yeri arsalar, hiç değilse. 1930'lara kadar çocukların yararlandığı boş düzlüklerdi. Yeşiltulumba (Unkapanı) ve Cinci (Kadırga) bayramyeri düzlüklerini de ekleyebiliriz.

Beşiktaş'ta freni patlayan kamyonun ezdiği üç yavru bir rastlantı değildir. Benzeri olaylar yıllardır sürüp gitmektedir. Daha da sürecektir bu gidişle. Zira şehircilik uzmanlarımız «büyük şehirlerde sağlıklı yaşamının temel koşulu yeşil dokudur» diyorlar çevre günü törenlerinde amma, İstanbul'da yeşil oranının bir - iki metrekareye düştüğünü pek umursamıyorlar.

Ne ev bahçesi, ne çocuk parkı, ne çıkmaz sokak, ne cami avlusu, ya da boş arsa bulabilen çocuklar freni patlayan kamyon altında eziliyorlar.

Ya da terör örgütlerinde bir oyalanma, bir uğraşı olanağı aranıyorlar.

Yurttaşlık Yasasının erkin saydığı büyükler, kendi yavrularını bile sağlıksızlığa ve ölüme iteleme gözü dönmüşlüğüyle çıkar hesapları yapıyorlar durmamacasına. Yüz metrekafe toprağa kaç kat ve kaç daire sıkıştırıp kaç milyon daha çok vurabiliriz diye!

Ölçüsüz ve sağlıksız büyümenin getirdiği aşırı kargaşa, ekzoz gazları zehiri ve hep eskisi gibi kalmış yollardan kaldırımlara tırmanan motorlu araçlarıyla İstanbul, çocukların yaşayamayacağı bir ölümler şehri oldu.

30 Haziran 1981

YAPILAR KONUŞABİLSE..!

İstiklâl Caddesi'nin Galatasaray'dan Tünel'e sağlı sollu kimi yan ve ara sokaklarını dolaşacak olanlar, şöylesine bakmakla bile, bir şehir gerçeğini sezerler. Hele, Tophane'ye inen yokuşlarda en azından bir yüzyıl önceleri yapılarının kimi taş gibi sağlam, kimi yıkılmağa yüz tutmuş görünüşleri, çevreye sinmiş sessizlik ve gölgemsi insanlarıyla, zamanın berisinde yaşayan bir bölgeye ayak basmış gibi olursunuz. Oysa, bir kaç yüz metre ötede, özellikle Taksim'e doğru anayol, anayola bağlantılı yan sokaklar, gürültücü ve kavgacı insanlarıyla, bir başka görünümüdür. Eski yapıların çoğu temelden değişmiştir. Biçimleri, renkleri, kullanımlarıyla. Sözgelisi bir zamanlar İstanbul'unun ünlü bir oteli şimdi bir iş hanıdır.

Galatasaray'dan Tünel'e yolun solundan yokuşlar vardır. Hepsi Tophane'ye iner. O yokuşlarda 19. yüzyıl mimarlık örneği yapılar göze çarpar. Çoğu sağlam kalmıştır. O yokuşlardan birinin yeni adı Nûr-u Ziya sokağıdır. Eski kitaplarda Polonya sokağı diye geçer. Yokuşa girerken solda birle başlayan kapı sayıları 3,5 diye sürer ve 17'ye ulaşır, sonra 19 kapı sayısını atlayıp 21,23,25'e gelir. 19 kapı sayısı yoktur amma, yeni yükselmiş bir yapı vardır. 27 - 28 yapılarla bağlantılı bir apartman göze çarpar.

Oysa, 19 kapı sayılı yapıda ünlü piyano ustası ve besteci Franz Liszt 1847 yılında aylarca konuk olmuştur. Türkiye Turizm Kurumu eski müdürü Sait Naum - Duhanî: «Eski İnsanlar, Eski Konutlar» adlı kitabında bunu ayrıntılarıyla anlatır. 19 kapı sayılı yapı o günlerde piyano ve

müzik aletleri satıcısı Alexandre Commendinger'indir. Lizst orada konuk kaldığı sırada Sultan Mecit'in huzurunda konser vermiş, Mecidiye marşını bestelemiştir. Mecidiye nişanıyla onurlandırılmıştır. Naum Duhanı, 1947'de yayımladığı kitabında yapının yeni sahibinin adını veriyor. Ana tarafından Commendinger'in yakını olan M. D. Demarchi. 1964 yılında o yapının ön yüzüne bir tabela konuluyor. Franz Lizst'in orada 1847'de konuk kaldığını belgelemek için.

Nûr-u Ziya Sokağı 19 kapı sayılı yapı, ne yapı, ne de sayı olarak 1981 İstanbul'unda var. Lizst'in orada kaldığını gösteren tabela da yok. Kapı sayılarına bakarak dolaştığımı gören bir kapıcı «O tarihi binayı mı arıyorsun?» diye seslendi, «Onu yıktılar da şu yeniyi yaptılar.»

Tophane'ye inen yokuşların hemen hepsinde ilginç yapılar vardı. Hele, Tom Tom Kaptan Sokağı bütünüyle bir tarih dönemi! Eski Fransız Elçiliği bahçesinin Tom Tom sokağına yüzü olan iki katlı bir yapı 1844 tarihini taşıyor. Mimarın adı da ön yüzde yazılı: Courencissa. Kapitülasyonlar Osmanlı İmparatorluğunda Fransa kiralığının özel mahkemesi olarak kullanıldığı bilinen yapının ön yüzünde Fransızca: «Kanun, Adalet ve Kuvvet» sözleri göze çarpıyor. Az aşağıda ve yine solda, bir başka yapı ilgi çekiyor. 16 kapı sayılı ahşap yapının çarpıcı bir mimarlık üslubu var. Ön yüzün kolonlu balkonu ve çatısı bir bölümüyle çökmüş yapı, Anıtlar Kurulu'nca tescilli ama, bir kaç yıl sonra bütünüyle çöküp yokolabilir. Şimdilerde Galata'da bir hırdavatçının deposu olarak kullanılıyor.

Sait Naum - Duhanı'nın «Eski İnsanlar, Eski Konutlar» adlı ilginç kitabı, Tünel, Tepebaşı ve Galatasaray arasına düşen yan sokakların hemen bütün yapılarını, oralarda yaşamış insanların hayat kesitlerini veriyor. Kültür mirası olarak yokedilen geçen yüzyıl İstanbul'u

yapılarının çok çarpıcı bir panoraması, topografik bir antoloji.

Yapıların dili olsaydı, yapılar anlatabilseydi! Yapılar taş, demir, çimento, cam ve tahta birleşimi cansız görünümüne tanıklardır amma, bakmakla yetinmeyip görmeği bilenlere çok şey anlatırlar. Kültür mirasının önemini kavramış toplumlarda yapılar, çoğu tarih yapraklarından daha canlı, daha öğreticidir.

Londra, Paris, Roma, Viyana da böyledir. Bunun tersini oralarda kimse düşünemez. Gelin görün ki, 2000 yılı aşkın bir geçmişin değişik kültürler alanı İstanbul'da, List, Lamartin ve daha nice dünya sanat ünlüsünün konuk kaldığı yapılar bir punduna getirilip yıktırılır. Belge tabelalar yokedilir. Nûr-u-ziya sokağı 19 kapı da görüldüğü gibi. Hem de Türk Yükselme Cemiyeti gibi, milletlerarası bağlantıları olan, üye çoğunluğu toplumda önemli yerler tutmuş kişilerden oluşan bir örgüt eliyle.

Lamartin, ya da başka ünlülerden vazgeçtik, 500 yılı aşkın süredir İstanbul'da yaşamış, yaratmış, ülke ve dünya kültürüne katkılar vermiş kendi düşünce insanlarımızın nerede, ne zaman ne süre, yaşadığını duyuran bir tabela, göze çarpıyor mu şu İstanbul'da? yapılar konuşabilse!

Otuz yıllık yapıların bile bir kaç daire ve bir kaç milyon çıkar uğruna yıktırıldığı 1981 İstanbul'unda yapı mı kaldı konuşacak?

25 Ağustos 1981

YAPILAR DUVARI

Tophane’de 1954’de yapımına başlanılan gümrük antrepoları, 19. yüzyıl İstanbul’unun ilginç bir tarih ve anıtlar bölgesinin yok edilmesi başlangıcıdır.

O günler başbakanının kolunu havada şöyle bir dolaştırmasını, ya da rastgele bir sözünü buyruk bilip: «Siz doğuştan mimarsınız» diye yerlere eğilen kişiler, acımasızca her şeyi yıkmış ve günümüz holdingler semtini oluşturmuşlardır. Güzel Sanatlar Akademisi’ni de holdingler sınırları içine tutsak alarak.

Akdeniz kültürü liman şehirleri Napoli ve Cennova ile kuruluş açısından da, topografik yapı olarak da pek çok benzerlik taşıyan o İstanbul semtleri, Galatasaray, Cihangir ve Ayazpaşa doruklarından dik yokuşlarla kıyıya ulaşır. Bunu gözönünde bulunduran geçen yüzyılların diplomasisiz şehircileri, sert düşüşlerle inen yamaçlara oturttukları bahçeli evleri bir panoramik bütün olarak ele almışlardır. Özellikle Cihangir ve Ayazpaşa yamaçlarında hiç bir yapı ötekinin denize bakış açısını engellemezdi. Ağaçlar ve çiçeklerle bezenmiş yapıların oluşturduğu Cihangir ve Ayazpaşa yamaçları, İstanbul’a denizden bakış olarak eşsiz bir güzellikler bütünüydü.

Türk film ve fotoğraf sanatı ustalarımızdan Baha Gelenbevi dostumun renkli bir fotoğrafına baktıkça, son otuz yılda yok edilmiş Cihangir - Tophane ve Ayazpaşa - Kabataş yamaçlarını düşünüyor ve Türk şehirciliği açısından dehşete kapılıyorum.

Baha Gelenbevi'nin söz konusu renkli fotoğrafı, Kabataş vapur iskelesiyle Alman Başkonsolosluğu arası yerleşimi öylesine bir yakalamıştı ki, kıyıda başlayıp Ayazpaşa doruğunda silme yoğunlaşan yapılar tek bir duvar görünümünü sunuyordu.

Oysa, Ayazpaşa'dan Kabataş'a daracık yokuşlar, kimisi küçük, kimisi köşk yavrusu bahçeli evler arasından kıvrıla kıvrıla ve belirli bir düzenle kıyıya varırdı.

Varırdı, diyorum. Çünkü İkinci Savaş yıllarında işim gereği her sabah Taksim'den Ayazpaşa'ya yürür, sonra o daracık ve dik yokuşları, nerdeyse mekanik bir hızla inerek beş dakikada Kabataş'a varırdım.

Bir süre önce yine o yollardan geçerek Ayazpaşa'dan Kabataş'a Inmeyi denedim. Tahta evciklerin toprak alanına silme tıktırılmış altı yedi katlı beton yığınları çevreyi öylesine karmakarışık etmişti ki, yolu sık sık şaşırdım. İndiğim yolu gerisin geriye yürüyerek bir başka aralık bulup kıyıya yaklaşmayı denedim. Kabataş vapur iskelesine varış onbeş dakika sürmüştü.

Baha Gelenbevi'nin fotoğrafı çarpıcı bir belge film kadar canlıydı. Baktıkça, o yapılar duvarı altında ezilmekten, havasızlıktan boğulmadan yaşayabilen insanları düşünüyordum. Büyük paralar ödiyerek oralarda oturabiliyorlardı. Doğaya ve komşu ilişkilerine saygılı eski yapı kalfalarının yüzyıllar boyu oluşturduğu güzel ve sağlıklı görünümlere nasıl kıyabildiler?

O sokakları görmeyenlere yazıyla anlatmak olanak dışı. Yine de bir deneyeceğim. Güzel Sanatlar Akademisi'nin tam karşısına düşen dar ve bozuk merdivenleri geçenlerde tırmandım. Beton yokuşlar ve yamru yumru kaldırımların çoğu çökmüş ve parçalanmıştı. Daracık yokuşlara oturtulmuş beton yapılara yakıt tankerleri çı-

kamadığı için kaldırım yanlarına borular yerleştirilmişti ve çoğu sızıntı yapıp her yana vıcık vıcık kara çalmıştı. Bir kaç yıl önce deniz görünümlü apartman katına yerleşenler şimdi beton duvarlar seyrediyordu. Belediye'den bir yolunu bulabilenler kat sayısını yükseltivermişlerdi. Ağır bir hastanız olsa ancak sedyeyle, ya da hamal sırtında taşıyabilirdiniz. Bütün bunlar, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin tam karşısında gerçekleşmişti. Şu son beş - on yılda. Zira İstanbul'un şehircilik yazgısı, her karış topağı yüklüce paraya dönüştürmekten ötesini pek düşünmeyen yeni parababalarının iki dudağı arasındaydı.

Beha Gelenbevi'nin Yapılar Duvarı diyebileceğimiz o çarpıcı fotoğrafı İstanbul'un gittikçe bir Gettolar birleşimi olduğunu suratımıza çarpıyor. Elimden gelseydi, Güzel Sanatlar Akademisi'nin giriş yerine büyük bir pano olarak astırırdım. Uzman şehircilerin yadırgamadığı çirkinlikleri gençlerin gözüne çarpım diye.!

27 Kasım 1981

"BAB-I-ALİ KİTAPÇILARI,, I

Yarım yüzyıl öncelerin «Bâb-ı Âli yokuşu»nda kitapçı dükkânı işletenler, kitap da basardılar. Hem satıcıydılar, hem de editör. Sonraları durum değişti. Günümüzde kitapçılık ve editörlük ayrı işler. Şimdi yayınevleri var. Belirli bir görüş açısından yayın yapıyorlar, yayınlarını dağıtımcılara veriyorlar.

Cumhuriyet başlangıç yıllarının Bâb-ı Âli kitapçılarından günümüze kadar kalabilmiş iki firma ve iki satış dükkânı var. Remzi Kitabevi ve ufak bir ad değişikliğiyle İnkıtap kitabevi. Fakat yayıncılıklarını başka yerlerde yönetiyorlar.

1920-30 arası «Bâb-ı Âli kitapçıları», yokuşun en altında Postahane'den kıvrılan köşebaşında Hüseyin beyin İkbâl kütüphanesiyle başlardı. Hüseyin bey, serüven kitapları yanı sıra tiyatro oyunları da başardı. Yokuşun sağında o günlerin kitapçılarını şöyle sıralayabiliriz:

İkbâl, İnkılap, Çığır, Semih Lütfü, Tefeyyüz, Kanaat, Gayret, Ahmet Halit (önceleri Sûdi kütüphanesi), Resimli Mecmua satış yeri (Sonraları Yedigün, daha sonra Avni Insel), Cumhuriyet, Remzi, Arif Bolat, Yokuşun karşı kaldırımını aşağıda Milliyet gazetesi ve matbaası (sonraları Tan), ile başlardı. O yapının altında uzun yıllar çalışmış olan Üniversite kitabevi daha sonra açılmıştır. Köşede Meserret oteli ve kıraathanesinin biraz geçince Yeni Şark kitabevi, daha sonra Cihan kitabevi

(hukuk yayınları ve Kanunlar), onun yanında da Hilmi kitabevi vardı. Yine o sırada kısa bir süre çalışmış olan Ölmez Eserler Yayınevi, Türk kitapçılığında editörlük ve kitap satıcılığının ileri bir anlayışla ilk uygulandığı yerdir. Şimdi büyük bir iş hanı yükselen o günlerin tek katlı bir hanında küçük bir oda, Yaşar Nabi Nayır'ın Varlık kitapları yayınları için ilk adımın atıldığı yer olmuştur. İkinci savaş yılları, Bâb-ı Âli yokuşunda kitabeviden ayrı çalışan ilk yayınevlerinin görülmeye başladığı yıllardır. Varlık, Yüksel (Hamdi Varoğlu - Ö. Rıza Doğrul), Arpad, Nebioğlu, Batı (N.Z. Ekemen), Türkiye (Tahsin Demiray) ilk akla gelen ve bugün çoğu kapanmış olan ilk yayınevleridir. Editörlük de yapan kitapçılar arasında Kanaat (İlyas Bayer) ve Remzi (Remzi Bengi)'nin kimi özellikleri vardı. Kanaat, daha çok lugatlar, dünya tarihinden çeviri eserler yayınlardı. Remzi, dünya edebiyatından çeviriler dizisiyle ilgi topluyordu. Bu dizinin kitapları elli kuruş gibi çok az bir para karşılığı satılıyordu.

Bâb-ı Âli kitapçılarından söz açınca o dönemin ilginç kişisi Hilmi Çığıracan üzerinde durmak gerekiyor. Meslek hayatının ellinci yıldönümü Türk Editörler Birliğince düzenlenmiş bir toplantıda kutlanmış olan Hilmi Çığıracan, yayınladığı bütün kitaplara uzun ön sözler yazardı. H. Rahmi Gürpınar'ın bütün eserlerini de o yayınlardı.

1940'lı yıllarda Remzi Kitabevi'nin başlattığı dünya edebiyatından çeviriler girişimi, kısa sürede bütün Bâb-ı Âli kitapçılarını sürüklemişti. Yokuş'ta yer kalmadığı için dar ve dik Cağaloğlu yokuşunda küçük küçük dükkânlar açılmış ve hepsi de kitap basmaya başlamıştı. ABC, Yokuş, Marmara kitabevleri bunların başlıcalarıydı. Tam köşe ağzında Maarif Kitabevi vardı. Naci bey ve kızlarının

yönettiği Maarif Kitabevi, Saatli Maarif Takvimi ve Halk hikâyeleri basardı. Remzi Bengi, baskı tekniği ve dağıtım alanında kurumlaşmasına rağmen «Bâb-ı Âli kitapçısı» havasını ölümüne kadar sürdürdü. Küçük dükkânın hiç değişmemiş iç düzeninde, tezgâhın arkasında o küçük ve arkalıksız sandalyesinde bütün gününü geçirirken, yazar, öğretmen, edebiyatçı tanışlarıyla söyleşir ve şaka-laşır, amma bir yandan da günlük işlerini yürütürdü. Şimdi hepsi de aramızdan ayrılmış olan o tanışlar arasında Mansur Tekin, Rüşdi Dik, Hasan Ali Ediz, Hayrullah Örs. Mustafa Nihat Özön vardı.

«Bâb-ı Âli kitapçıları»nın, yazarı aşırı sömürmek gibi hiç de hoş olmayan bir suçlama altında tutulmalarına rağmen, ülke kültürü için yine de olumlu yanları vardır. Zira o «Bâb-ı Âli Kitapçıları» 1949 - 1950, ve 1950 - 1960 yıllarının gizli, ya da açık baskı yöneticilerine, basımevi ve kitabevi yıkmalarına karşı durabilmiş, kimi yöneticilerin «Baş suçlu» gözüyle baktığı Kitap'ın gücünü ve onurunu koruyabilmiş, 1960 - 1980 yılları aşamasına köprülük etmiştir.

27 Ekim 1981

"BABIALI KİTAPÇILARI,, II

Babialı kitapçıları konusundaki yazım biraz eksik kaldı. Kişileri, yokuşun kimi özelliklerini, yazar ve kitapçı ilişkilerini, kahvelerde başlayıp Sirkeci Gar Gazinosu'ndan Beyoğlu Çiçekçi pasajına uzayan şairler ve yazarlar atmosferini tek yazıya sığdıramadım.

1930'lu yıllarda daha bir yakınlık kurduğum Remzi ve Kanaat kitabevleri için bir şeyler daha yazmak istedim.

Kanaat kitabevi sahibi İlyas Bayer, ağır ağır konuşan, ince şakalar yapan şişman biriydi. Kitapçılıktan çok yayıncılıktan hoşlanırdı. Musahipzade Celal'in bütün oyunlarını iki cilt, Vefik Paşa'nın Molyer adaptelerini 4 cilt olarak bastırmıştı. Ahmet Refik Sevengil'in «Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu» kitabını, ayrıca ansiklopedik nitelikte diziler bastırmıştı. Bunlardan söz açılınca mutlu olurdu.

Remzi Bengi'yi, Remzi kitabevi kurulmadan ve Bengi soyadı kullanılmadığı yıllarda tanıştım. Beyazıt'tan Vezneciler'e giden yolun solunda daracık bir dükanda daha çok eski kitap alır ve satardı. İlk bastığı kitap: «Rudolf Valantino'nun aşk maceraları» adını ve yayıncı olarak Ümit kitabevi: M. Remzi firmasını taşıır.

İlyas Bayer ve Remzi Bengi'den sonra, Ölmez Eserler yayınevi üzerinde durmam gerekiyor. Avukat Etem Derviş Deriş'in yönettiği Ölmez Eserler yayınevi çeviri dizisinde çağdaş yazarları sunarken Romain Rolland'ın Jean Christophe gibi dünya edebiyatının temel

direklerinden bir eserin ilk dört cildini ve Türk okurlarına sunmuştu. İlginç bir başka girişimi de, o günlerin genç şairi Orhan Veli Kanık'ın «Vazgeçemediğim» iydi. (*) Bu kitap dolayısıyla Orhan Veli'nin okurlara kitap imzalaması bu alanda sanırım ilk adım olmuştur.

Şair Salâh Birsell, hikâyeci — aktör İhsan Devrim'le kurup telif ve çeviri 7 - 8 kitap yayınladığımız ABC, kitabevi de, genç Türk yazarlarının editörlük alanında öncü bir girişimi olmuştur, diyebilirim. ABC'nin küçücük yeri günün her saatinde yazar ve şairlerin uğrak yeriydi.

ABC'den sonra ressam Arad'la bir süre yönettiğimiz Yokuş kitabevi vardır. Pakar klişe atölyesinin açtığı bu kitabevinin adını Sedat Simavi koymuştu. Sait Faik Abasıyanık'ın ilk romanı «Medarı Maişet Motorü», Sait'in anasının parasıyla ve Yokuş kitabevi yayını olarak satışa sunulmuştu, ama kısa bir süre sonra Bakanlar Kurulu kararıyla toplatıldı. Kitap paketlerini sepetli motorsikletle gelen sivil polise ben vermiş ve bu arada ellilik bir paketi saklamıştım amma, Sait almayınca günün birinde sobada yaktım. Elimle kitap yakmak durumuna düştüm. Yokuş ve Sait adları bu ilginç bir edebiyat olayını da hatırlatır.

Arad'la «Yokuş»taydık. Kapı açıldı ve Sait girdi. Telaşlıydı. Elinde tuttuğu yıpranmış bir kitabı uzatarak: «Ne olur şunun bir temizini bulun!» dedi, «Kıza vereceğim.» Kız, dediği o sıra tutulduğu bir esmer güzeliydi; Arad'ın deyimiyle «Kürk kızı»ydı. Arad'ın kitabı, mevcudu kalmamış Sarnıç'tı. Kitaplığında vardı. Ertesi günü getirip Sait'e verdim. Çocuklar gibi sevinçle uçup gitti sevgilisine. Aradan yıllar geçti. Kızım Ayşe, kitaplığımdan aldığı ciltli bir kitabı uzatarak: «Bak baba, neler yazıyor!» dedi. Benim temiz kitapla değiştirdiğim «Sarnıç» tı. Şöyle bir karşılaştırdırınca şaşırdım. Tükenmiş olan Sarnıç'ı basım

için Çığır kitabevine vermeden gözden geçirmiş ve pek çok düzeltme, hattâ değiştirmeler yapmıştı. Sonra bunu unutmuş ve yeni baskılar eski biçimiyle çıkmıştı. Bugün de böyle basılıyor. Sait'in bütün kitaplarını basan yayınevlerine durumu duyurdum amma, ilgilenmediler. Oysa, başka bir ülkede böyle bir durum bir edebiyat olayı sayılırdı.

1950'nin hemen başlarında Yeditepe yayınları da Bâb-ı — Âli kitapçılarına katılan aydın editörlerden biri oldu. Hilmi kitabevinin bitişiğinde bir iş yerinin daracık asma kat odasında, Hüsamettin Bozok ve Arad çalışırdı. Yazarlar ve şairlere yeni bir uğrak yeri açılmıştı.

Günümüz Türkiye'sinde 5000'le başlayan baskı sayıları, 15 - 20 baskıya ulaşan kitaplar, adını dünya edebiyatına duyuran Türk yazarları, düşünce evrenine açık aydın editörlerde «Babıali» kitapçılığının azbuçuk da olsa, hazırlayıcı katkıları olmuştur.

(*) **Fahrünisa Zeyit'in kapak deseni, Arad'ın kompozisyonu ve Bedri Rahmi'nin desenleriyle basılmıştır.**

3 Kasım 1981

PARÇALANMIŞ KENT

Kültür toplumlarının geçmişı yüzlerce yıl geriye uzanan büyük şehirlerinde ekonomi gereksinmelerine dayalı bir kuruluş ve yerleşim biçimi vardır. İnsanlararası ilişkileri ulaşım gereksinmeleri gözönünde tutulur; City diye tanımlanmış iş ve para merkezi çevresinde gelişir ve yayılır.

Yabancı sermaye ile işbirliği yapan azınlıkların çoğunlukta olduğu İstanbul iş merkezi, Galata Bankalar Caddesinde başladı. Yabancı sermayenin oluşturduğu Bankalar Caddesi 19. yüzyıl mimarlık örneklerine uygun gösterişli yapılarıyla günümüzde de hiç değilse görünüm etkinliğini sürdürüyor. Yerli kapitalizmin oluşturduğu bankalar ise, para kurumlarını beş milyonluk şehrin en uzak yan sokaklarına bile yaygınlaştırmış bulunuyor.

Bankalar Caddesinden kıyıya doğru ilk sokak Perşembe Pazarı, otuz yıl öncesine kadar makine ve teknik gereçlerin satıldığı yerdı. Daha alt sokak Fermeneciler boya endüstrisinin kümelenıldığı yerdı. Gemi donatımı öteberisi satan dükkanlar Galata rıhtımına yakın yerlerdeydi. Karaköy — Tophane arası sokaklarda, yabancı gemicilerin kurdunu döktüğü çalgılı içki evleri vardı. İstanbul yakasında Eminönü'nden Unkapanı'na uzayan dar ve her zaman çamurlu Balıkpazarı ve uzantısı yol, çoğu Bizans yapısı hanlarıyla besin mallarının satış merkeziydi. Yağ Kapanı, Bal Kapanı, Unkapanı adları, satılan malın türünü belirtirdi.

Eminönü'nden Sultan Hamamı'na hemen bütün dükkânlar ve Âşirefendi Caddesi'nin bütünü, tekstil endüstrisi merkeziydi. Sultan Hamam'ından Beyazıt'a uzanan Rızapaşa Yokuşu'nda ev döşeme eşyası satılırdı. Mercan Yokuşu, deri işleri diyebileceğimiz saraç dükkânları semtiydi. Sonra Bakırcılar gelirdi. Bâb-ı Âli'de toplanmış kitapçılar, gazete ve basımevlerinden sonra Beyazıt'ta eski ve değerli kitapların sergilendiği Sahaflar Çarşısı vardı. İstanbul'un eğlence ve kültür merkezi Direklerarası az ötedeydi. Şehrin Beyoğlu yakasında Tünel ile Galatasaray arası, İmparatorluk döneminde yabancı elçilikler semtiydi. Tepebaşı, yazlık bahçesi, kışlık tiyatrosu, müzikholler, artist kahveleri, değişik ülkeler kültür merkezleriyle, kozmopolit İstanbul'un ilginç semtiydi. 1950 ortalarına kadar bunu sürdürdü.

Bir de şu son yirmi yılın İstanbul'unu çizmeği deneyelim.

Şehrin her yerinde konutlar, işyerleri, atölyeler, fabrikalar, iç içe ve omuz omuza. Hatta sarmaş dolaştır. Birçok ailenin oturduğu bir apartmanın kimi dairelerinde iş yerleri, hatta atölyeler çalışabilmektedir. Çoğu bütan gazıyla çalışan o işyerlerinde sık sık patlamalar olmakta, yangınlar çıkmakta ve insanlar ölmektedir. Gazetelerde bir resim altı haberi olarak duyurulan olaylardan sonra herşey yine eskisi gibi sürmektedir. Belediye yönetimliklerinde önleyici hiç bir hüküm yokmuş, böylesine sağlıksız ve tehlikeli yerleşimlerden Belediye sorumlu değilmiş gibi!

20 - 25 yıl önceleri şehir dışı bilinen Zincirlikuyu mezarlığı apartman kümeleriyle ilâç fabrikaları arasında sıkışıp kaldı. Boğaz'a uzanan ormanlık yolda mobilye galerileri açıldı. Şehir merkezine 20 - 25 kilometre uzak-

lıkta süper marketler, bir zamanlar Anadolu yakasının kültür merkezi bilinen Altıyol çevresinde yeraltı çarşıları açılmakta. Anadolu yakasının uçsuz bucaksız serviler ormanı Karacaahmet'te mezartaşları ve ölü gömülmesi seyredilen apartmanlar «süper lüks daireler» diye satılmakta, yüklüce paralar ödeyerek satın almış kişiler balkonlarda rahat rahat oturabilmekte.

'Süper lüks' diye satılan apartmanların kimi dairelerinde plakçılar bütün gün Rock çalıyor. Şehrin en gözde semtlerinde apartmanların giriş katlarına yerleşmiş Hamburgerciler, Lahmancuncular ve Kebapçıların boğucu dumanları yatak odalarına ve salonlara yerleşiyor.

Oysa, her sokağı belirli işyerlerine ayrılmış Kapalı Çarşı örneği, yüzlerce yıl önceleri Osmanlı - Türk İstanbul'un şehircilik kültürünü simgeler.

24 Kasım 1981

İSTANBUL'A ACIYIN

Kültür dünyası büyük şehirlerinde «Belediye Gazinosu» yapıları vardır. Toplum hayatında önemli yeri olan bu lokaller, bir çok yanlarıyla vazgeçilmez yapılardır. Her çeşit toplantı, kutlama günleri, evlenme törenleri, balolar orada yapılır. Ülkenin ve o büyük şehrin ekonomi, kültür, bilim ve politika alanında sivrilmiş kişileri, yılın belirli gecelerinde o lokallerde buluştuklarında hem günün yorgunluğunu çıkarırlar, hem de meslek konularını değişik bir atmosferde konuşma olanağından yararlanırlar.

İstanbul şehrinin de bir zamanlar bir Şehir Gazinosu vardı. Taksim Belediye Gazinosu diye bilinirdi. Taksim Bahçesi'nin içindeydi. Tek katlıydı. Güzel bir görünüşü vardı. Parkın yeşil ve aşağılara doğru Boğaz sularının mavileriyle karışmış geniş 'mekân'a yakışırdı. Dış görünüşü de, iç atmosferi de rahatlatıcıydı. Proje mimarı, o yılların Belediye baş mimarı olan Rüknettin Güney'di. Kadıköy Halkevi, Florya tesislerinin projelerini de o yapmıştı. Taksim Belediye gazinosu yapılışı 1939'da başladı ve 1940'da bitti. O günlerin parasıyla 367.214 liraya çıktı. Aradan şöyle bir otuz yıl geçtikten sonra Emekli Sandığı'na on altı milyona satıldı.

1940 - 1970 yılları arasında İstanbul'un toplum sanat, eğlence ve hatta politika hayatında adını sık sık duyurmuş olan Taksim Belediye Gazinosu günün birinde yokedilirken kimsenin kılı kıpırdamadı. İtalyan uyruklu bir İstanbulsever yazar olan Willy Sperco'nun yakınma yazısı dışında. Yazıda. şu satırlar ilgi çekicidir:

«Hafızam beni yanıltmıyorsa. Cumhuriyet bayramı yıldönümü için verilmiş büyük baloyla açılışı yapılmış olan 'Taksim Belediye Gazinosu' yok artık. Bu vakitsiz ölüm için ağıt yazmağa başladım. Acıyın! Belediye Gazinosu'na acıyın! Yıkıcının kazması ünlü yapının duvarlarına acımazısca indi. O yok oldu. Ona ağlayan tek kişiyim belki de! Beneficenza Italiana'nın balosu, Fransız masonlarının, Ermeni azınlıklarının, Rum okullarının baloları hep burada yapılırdı. O duvarların arasında geçmiş gençlik yıllarımızın ve olgunluk çağlarımızın şarkılarını söyleyemeyerek bundan böyle sevgili büyüklerimizin sevgili "Taksim Gazinosu" için saygıyla ağlayalım.»

Willy Sperco'nun duygulu satırlarında kimi boşlukları doldurmağa çalışacağım.

Taksim Belediye Gazinosu, müzikli akşam yemekleri, Lily Szegethi - Statzer çapında bir keman ustasının yönettiği 'Beş çayı' hafif müzik konserleri, değişik ve çekici varyete programlarıyla, aydın orta sınıfın aradığı ve mutlu saatler geçirdiği lokaldi. İstanbul'luların övündüğü 'Şehir Gazinosu'ydu. Taksim Gazinosu'nun yıkılması pek çok güzel şeyi de götürdü.

Taksim Gazinosu'ndan yoksun bırakılmış Kızılay, Basın, Adademi, Konservatuvar baloları dağıldı ve söndü. Akademi gençlerinin, konservatuvarlılarının sanat yanı ağır basan o cıvıl cıvıl kostümlü baloları da yok. Basın Balosu'na renk katan yazarlar, sanatçılar ve politikacıların çoğu bizleri bırakalı yıllar geçti. 1948 Basın Balosu'nu hatırlayanlardan kaç kişi var aramızda?

1948 Basın Balosu'nun verildiği Taksim Gazinosu'nun büyük salon kapısında, eski İstanbul Bekçileri

kılığında giyinmiş İsmail Dümbüllü, elinde bir bekçi sopasıyla duruyor ve girenlerin adını yüksek sesle duyuruyordu. Gazinonun daha çok yazları kullanılan ek yapı camlı salonda bir Koltuk Meydahesi vardı. Tezgâhta ünlü aktör Raşit Rıza Samoko içki veriyordu. Bedia Muvahhit ve Vasfi Rıza Zobuda meyhanedeydiler. Laterna da vardı.

Şehir Gazinosu'nun büyük salonunda kimi pazar sabahları İstanbul Konservatuvarı orkestrası ve korusu konserler verirdi. Şimdi hiçbirisi yok. Şimdi gökdelen özentisi bir otelin tuhaf adlı salonlarında «Fasıl heyeti. İcrâyı ahenk» ediyor. Willy Sperco'nun yakınması yetersiz.

Acıyın! İstanbul'a acıyın!

5 Ocak 1982

“ÇEK KÜREKLERİ, YAVAŞ YAVAŞI,,

«Leblebici Horhor» opereti müzikli Türk tiyatrosunun en başarılı eseridir belki de 1875 de ilk defa oynanmış olan «Leblebici Horhor», on yıl önceye kadar hiç değil İstanbul’da yinelenirdi. Bir ara televizyonda veriliyordu.

Nalyan’ın yazıp, Çuhacıyan’ın bestelediği Leblebici Horhor opereti iki defa filme çekildi. İkisinin de rejisörü Muhsin Ertuğrul’dur. İlki 1924’de sessiz olarak Kemal Film hesabına çevriliyordu. 1934’de İpekçi Kardeşler adına sesli olarak çevrilen müzikli film, bir çok bakımdan ilginçti. Muhsin Ertuğrul’un çevirdiği bunca film arasında önde gelenlerdendir. Venedik Film Festivaline katılıp mansiyon kazandığını rejisör bir tanıştan duymuştum. 1946’da görmüştüm. Dünya sesli film ürünlerinin Türkiye’ye bol geldiği yıllardı. Amerikalıların «Broadway Melodi» «Caz Şarkıcısı» Alman ve Avusturyalıların Willi Forst, Martha Eggert, Willy Fritsch, Richard Tauber, Fransızların Albert Prejan filmlerinin Türkiye’ye sıcağı sıcağına sunulduğu zengin repertuvar yıllarıydı. Böylesine doymuş bir ortamda Leblebici Horhor filminin, o günlerin deyimiyle sesli ve sözlü nüshasını neden böylesine sevdiğimi hep düşünmüşümdür.

Leblebici Horhor’un güçlü ve sevimli bir kadrosu vardı. Sanatının ve güzelliğinin doruğunda olan Feriha Tevfik, baş kadın rolü Fadime’yi oynuyordu. Ferdi Tayfur (Günümüz arabesk şarkıcısı değil, Adalet Cimcoz’un kardeşi Ferdi), Türkiye Güzellik kraliçesinin canlandırdığı

Fadime'ye çok uygun bir partönerdi; yakışıklı ve sevimliydi. Leblebici Horhor Ağa'yı Büyük Behzad (Butak) oynuyordu. Öteki rollerde Hazım Körmükçü Muammer Karaca ve Vasfi Rıza Zobu vardı. İstanbul Şehir Opereti'nin genç balerinleri çoğu sahneleri daha da sevimli yapıyordu.

Şimdi düşünüyorum da, Leblebici Horhor filmini böylesine unutulmaz yapan daha bir başka öge de var gibime geliyor! Kâğıthane deresi ve çayırı, kayık sefaları ve o günlerin bahar bayramı olan Hıdırellez şenlikleri ağır basıyor.

Kaç çifte olduğunu unuttuğum kayığın arkasında, Feriha Tefik, bütün güzelliği, göze çarpıcılığıyla oturmakta ve Fadime'nin giriş solosunu okumaktadır:

Bahar geldi, ah oldu yaz.

Bülbül güle eyler niyaz.

Çek kayıkçı kürekleri

Çek kürekleri yavaş yavaş..

Ve kayıkçıların yavaş yavaş çektiği kürekler, derenin sularına hafifçe dalıp hız alarak yükselirken, ısıtılı damlacıklar müziğin ezgileriyle bütünleşir.

Hepsi bu değil. Leblebici Horhor müzikli Türk filmini çevrildiğinden yarım yüz yıl sonra böylesine olumlu hatırlayabilmemin daha başka nedenleri var. O yıllarda henüz yokedilmemiş Kâğıthane çayırında Hıdırellez bayramının sevimli bir gerçekçilikle canlandırılmış olması ağır basıyor. Çengileri, kuklacıları, gezginci satıcıları, bahar bayramının tadını çıkarmak için çayıra sere serpe uzanmış kişileri, sarı sarı katırtırnağı çiçeklerinden örülmüş ilginç külâhlar satan çingeneleriyle o güzel geçmiş'i veren yanı da var.

Zira Kâğıthane deresi ve çayırı, 1950’de başlayıp sonraları hızlanarak bütün doğa güzellikleriyle yok edildi.

1950’li yılların ortasında Eyüp’te bindiğim bir sandalla Kâğıthane deresine şöyle bir uzanma girişimim yarıda kalmıştı. Teneke ve eski tahta parçalarıyla oturtulmuş atölye bozuntuları her yeri kaplamıştı. Her yere sinmiş ağır kokular boğucuydu. Çamurlaşmış dere sularında kayık işlemiyordu. Komik operaların, filmlerin, çocukluk ve gençlik yıllarımdan «Kâğıthane deresi ve çayırı» üzücü gerçekleriyle o güzelim anıları silivermişti. Yaprakları solmuş bir anılar albümüydü sadece.

Sağlık bozucu, hatta ölümü hızlandırıcı etkileri tartışılan Haliç ve uzantısı Kâğıthane’yi kurtarmak için yarım yüzyıldır yazıldı ve tartışıldı. Bilimsel çalışmalar ve tasarımlar yapıldı ve yapılıyor. Fakat sonuç değişmiyor. Sularda canlı yaşamaz oldu. Çevrede oturanların yaşama süresi kısaldı.

3 Şubat 1982

MAHMUTPAŞA YOKUŞU

Mahmutpaşa yokuşu özelliğini yitirdi, diye üzülenler var. Mahmutpaşa o renkli havasını yitirdi diyenler de. Oysa, Mahmutpaşa yokuşu, İstanbul'un bir özelliği değil, bir üzüntüsü olmak gerekirdi.

Hacı Köçek camiini az geçince başlayan ve Kapalıçarşı'ya varmadan çeşmelerde biten o yokuşun bütün özelliği, kapıları hiç kapanmayan sıra dükkânlar önünde gırtlak parçalarcasına haykıran çığırkanlar, ağır yürüyen, ya da dükkandan yana bakmış olan bir kadını kolundan yakalayınca içeri çekiveren tezgahhtarlar, ya da, eski-lerde arşın, endaz ve sonraları metre ölçüsü tahtaları her defasında bir kaç santim kaydıran satıcıların el çabukluğuydu.

1920 başlarında ilk gördüğüm Mahmutpaşa çarşısı, dik bir yokuşun iki yanında sıralanmış dükkânlardı. 1930'lu yıllarda dükkânlar yetmez olunca, pazaryeri tezgâhları benzeri satış barakaları yerleştirdi yolun ortasına. Yayalara daracık bir geçit bırakılmıştı. Dükkânlar ve barakalar arasında boğulmuş o daracık geçitte yürüyebilmek olağanüstü bir yetenek isterdi. Sadece o geçidin daralığından değil. Kimi çığırkanların başlar üzerinden büyük bir ustalıkla uçuşturduğu pazen, basma, krepon topları şenliği ve «Allı verelim, morlu verelim, abla, sarılı verelim!» yılışıklıklarına katlanabilmek de gerekirdi.

1982'lerin Mahmutpaşası bütün bunları yitirdi, suskunlaştı, belirli bir düzen çizgisine geldi. Bir zamanlar

küçümseme ve beğeni yoksunu anlamına kullanılan 'Mahmutpaşa işi' deyimi de unutulmağa yüz tuttu. Ne var ki, Mahmutpaşa satıcılığı türü bir başka alana sıçradı, hatta iyice yerleşti ve gittikçe yayıldı. Televizyon reklamlarının sözlerinde görüntülerinde bir 'Mahmutpaşa işi' yarışması var.

Üç dört saate sıkıştırılmış televizyon programlarında önemli yer tutan reklamlar «Mahmutpaşa» havasını çok gerilerde bıraktı. Biraz oylanmak, eğlenmek, ya da birşeyler öğrenmek için televizyon ekranı karşısına geçmiş olanları çileden çıkarıyor. Hele o reklâm metinlerinin 'soğuk şakacılığı', 'Yeşilçam' oyuncularının abartılmış tuhaflikları, ekrana 'saz salonu' havasını getiren kırıtkan bayanlar! Aralarında ünlü aktör ve aktrisler de var. Yazık ki, var!

Geçenlerde sözkonusu etmiştim. Fransız şairi Philippe Soupault: «Çamaşır makinesiz de yaşanabilin» diyordu. Oysa, bizim televizyon reklamları 'dayanıklı ev eşyası'nın vazgeçilmezliğini, günlük hayatımızın bir parçası olduğunu kanıtlamak için neler ve neler söylemiyor? Sesleriyle, sözleriyle, davranışları ve görünümleriyle nasıl da çırpınıp duruyorlar!

«Söylemesi güç, ödemesi kolay.»

«Bileziğimi satar ilk taksiti öderim! Gerisi kolay, on ayda!»

«Sadece 3600 lira!»

«Hiç peşinatsız.»

«İlk taksit bizden.»

«3600 lira nedir? Bir file bile dölmüyor bu kâdarcık parayla!»

Böyle konuşan bayanlar satıcıların önünde kuyruğa girip kapış kapış çamaşır makinesi alıyorlar.

Mahmutpaşa çarşısı, göçebe toplumlar panayır satıcılığının yerleşik düzenle sürdürülmesiydi.

Televizyon teknik aşamasına bir ölçüde de olsa ulaşmamış bir topluma 'panayır çığırtkanlığı' havasını getirmek! Tüketim ekonomisi gereğı de olsa, bağışlanır gibi değill

Ülke ekonomisinin dar boğazlardan sıyrılması için ev kadınlarının tutumlu olmağa çağırıldığı bir dönemde!

2 Mart 1982

BOĞAZIÇI VAPURLARI

Boğaziçi'ne bir doğa olayı gözüyle bakanlar çoğuluktur. Boğaziçi'nin özellikle şu son otuz yılda bütün saldırılara rağmen çekiciliğini bir ölçüde koruyabilmiş olması bu görüşü doğrular.

Ne var ki, Boğaziçi'nin «yeryüzünde cennet» olmaktan öteye ilginç bir topografisi de vardır.

Büyük şehrin ortasından akıp giden Boğaz sularının uluslararası bir deniz taşımacılığı anayolu olduğu kadar, İstanbul'un yerleşimi ve ulaşımı açısından da önemi vardır. Kavaklar'dan Sarayburnu'na kilometrelerce süren iki kıyıda kurulmuş küçük küçük yerleşim bölgelerinde yaşayan yüzbinlerce İstanbulluyu Boğaz sularında kayar gibi yol alan o şirin vapurcuklar taşır.

Taşırdı demek, belki daha yerinde. Çünkü 1950'den bu yana, benzin, lastik ve motorlu taşıt gibi yüzde yüz dışa bağlı bir ulaşımcılık. Boğaz köylerini deniz taşımacılığından koparmıştır. Denizyollarının işletmecilik açısından (parti ve oy hesaplarıyla kadrolar şişirilerek) kötüye gitmesi bu kopuşu hızlandırmıştır. Bu arada deniz taşımacılığı, sık sık kazalara yol açan çerden çöpten köhne motorlara kaydırılmıştır. Hem de işletme iskelelerinden yararlandırılarak. Boğaziçinde endüstri tesislerinin getirdiği yeni nüfus, minibüs, otobüs ve dolmuşlara bırakılmıştır. Denizyolları, gelir ve gider arasında büyüyen açığı kapatmak için bilet paralarını artırmaktan öteye bir önlem

düşünmemiştir. Bu arada kimi iskeleler kapatılmış ve başka amaçlar için kiraya verilmiştir. Kireçburnu; Gazino ve Tarabya; denizhamamı yapılmıştır. Oysa, İstanbul şehiriçi ulaşımının önemli bir bölümü Boğaz sularında kolayca sağlanabilir. İyi işletmecilikle.

Küçük bir örnek. Beşiktaş - Eminönü arası şehir hatları vapurlarıyla on iki dakikadır. Günümüz İstanbul'unun kara trafiğinde günün hiç bir saatinde yirmi dakikadan az sürmez. Sabah ve akşamları ise Eminönü - Beşiktaş arası kara yoluyla bir saati aşar. Denizyolları Bebek, Arnavutköy, Ortaköy, Beşiktaş, Eminönü arasında, söz gelişi, karşılıklı her yirmi dakikada bir vapur işletse ve bunu halka iyice duyursa, sanırım çok başarılı bir uygulama olurdu. Aynı yerlerde kara taşımacılığı tıkanmasının ülke dışalımına yüklediği büyük kayıplar da unutulmamalı.

Küçük koyları, fıstıkçanı yelpazelerinin gölgelediği tepecikleri, dere ağızları, kıyılardan içerilere yemyeşil çayırılarıyla eşsiz güzel Boğaz'ın menevişli sularında köpükler ve dalgacıklarla süzülür gibi yol alan şirin vapurcukları

Günümüz İstanbul'unda sadece birer taşıt gözüyle bakılan Boğaz vapurlarının bir başka yanı vardı. Kavaklar ve Sarayburnu arasında yerleşmiş köyleri birbirine bağlamaktan öteye, ora insanların yakını, dostu ve sevgilisi de olabilmişlerdi.

Boğaz çocuklarının kıyıboyu koşarak: «Tahsin kap-tan pat pat!» diye yarıştıkları yolsuz ve hantal 63 numara «Sütlüce», cakalı düdük sesi ve incecik gövde yapısıyla Boğaz insanların sevgilisi 66 Numara, «Boğaziçi», bakıra vurulmuş gibi yankılar bırakan düdük sesyle 64 numara «Küçüksu».

Yarım yüzyıl önce çocukların Boğaz vapurlarını düdük seslerinden tanıdığını, bir oyun ve yarışma konusu yaptığını hatırlayanlar belki kalmıştır!

Boğaziçi'ni beton yığınlarıyla yokedenlerin, rahat, baş dinlendirici ve iyi işletmecilikle verimli olabilen su yolu taşımacılığını o çapaçul minibüslere, itiş kakış otobüslere kaydırması yadırganmamalı.

Dışa bağlı kapkaççı tüketim ekonomisine uygun bir durum.

9 Mart 1982

1920'Lİ YILLARDA DİREKLERARASI: I

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarıyla yirminci yüzyılın ilk dörtte biri arasında en parlak dönemini yaşamış olan Direklerarası, otuz yıldır yok. Türk sahne sanatçılarının çeşitli türlerini hiç değil bir yarım yüzyıl barındırmış Direklerarası'nın en son tiyatro yapısı olan Millet tiyatrosu (son adıyla Turan Sineması), önce naylon deposu olarak kullanıldı. Sonra, İstanbul Belediyesi'nin ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun gözleri önünde büsbütün yok edildi. Yapıldığı yılların Batı dünyası tiyatro örneklerine uygun olarak atnalı biçiminde dört katlı Millet Tiyatrosu, kaşla göz arasında seksen odalı bir iş hanı oluverdi.

Direklerarası sadece bir semt, bir eğlence merkezi değildi. Osmanlı imparatorluğunun tiyatro hareketleri oradan kaynaklanırdı. Ünlü Fransız tiyatro adamı Andre Antoine'nın Türk tiyatrosunu kurma çalışmaları da Direklerarası'nda Letafet apartmanında başlatılmıştı. Sonraları İstanbul konservatuarı için bir yer olarak yine Direklerarası'nın seçilmesi bir rastlantı değildir.

Direklerarası, Osmanlı toplumunun beğeni ve kültür düzeyine karşılık veren bir çevreydi.

Birinci dünya savaşı yıllarının kapkaranlık İstanbul'unda Direklerarası, hiç değil yılda bir ay ramazanda aydınlık, neşeli ve göзалıcıydı. Dükkânların önünde sütunlar yoktu amma, canlılığı, renkliliği vardı.

Direklerarası'yla on yıl gündüzleri, geceleri, kışları ve baharları, yazları ve güzleriyle içli dışlı yaşadım. Tiyatro ve sinema antreleri, perde arkası kulisleriyle, eskilerin «Fevziye Kıraathanesi» nin yerinde yükselen tek katlı «Felek Sineması» girişinde müşteri kızıştıran ziller, Şark ve Millet tiyatrolarının kapı ağızlarında «Temâşaperveran»ı çağıran boru ve davul sesleri hâlâ kulaklarımda. Daracık caddeyi bir bayram yerine çeviren allı morlu kartelalar, Ferah Tiyatro'da Dâ-rûlbedâüi-i Osmâni sanatkârları, Er-tuğrul Muhsin ve arkadaşları, Cemal Sahir Opereti heyeti afişleri bugün gibi gözümün önünde.

Yarım yüzyıl önceleri sahur davulcusunun deyi-miyle, «on bir ayın bir sultanı Ramazan»ı karşılamak için, Direklerarası'nda, hazırlıklar başlardı.

Direklerarası kendisine bir çeki düzen verirdi. Şûle, Yıldız, Şark, Darüttalim-i Musiki salonu gibi adlar taşıyan ünlü kıraathanelerde gerekli onarım, temizlik ve boya yenilemesi yapılırdı. Kimi kıraathanelerde 'Ramazan ayı' süresince 'Saz heyeti' 'lcrayı ahenk' eder, ya da meddah bulundurulurdu. Büyük yangınlardan boş kalmış arsalarda Ramazan sıcak aylara rastlamışsa, sirk çadırları kurulurdu. Direklerarası'nın ünlü lokallerinden Mersin Çayhanesi'nin ve Ferah muhallebicisi Fazıl'ın, titizlik açısından günümüze İstanbul'unda yazık ki, bir benzeri yoktur. Fazıl birkaç yıl önce ve uzun bir hastalıktan sonra ölünce dükkânda kalmış en son eşya satıldı. O günlerde gazetelerde çıkmış bir fotoğrafı hüzünle hatırlıyorum. Fazıl'ın Ferrah muhallebicisi ünlü artistlerin de sıkça uğradığı bir yerdi.

Direklerarası'nın hüznün verici sonu, değişen İstanbul toplum topografyasının da bir aynasıdır.

İmparatorluk başşehri 'Dersaâdet'te, Bakanlıklar (Nezaretler) şehrin İstanbul yakasındaydı. Nazırlar (Bakanlar), bakanlıkların yüksek düzeyde görevlileri İstanbul yakasında büyük konaklarda oturuyordu. Sayıları az da olsa Türk aydınlar, İstanbul yakasındaydı.

Direklerarası bütün bu çevreler okuryazarlarının biraz eğlence, biraz kültür gereksinmelerini karşılıyordu. Başşehir niteliğini yitirmiş İstanbul'da birer ikişer boşalmağa başlayan konaklara taşradan ilk göçlerin kişileri oda oda yerleşmeğe başlayınca, Direklerarası işlevini yitirdi.

Sayıları artmağa başlayan genç Türk aydınları, Şehzadebaşı'nın Şûle, Yıldız, Şark Kıraathaneleri'ne uğramaz oldular. Beyoğlu yakasında Parisienne, Turkuvaz, Petrograd ve başka lokaller daha çekici geliyordu. Özellikle 1930'lardan sonra oluşan Türk iş adamları da konutlarını şehrin Beyoğlu yakasına taşımağa başladı. Sesli film makineleri, Direklerarası tiyatrolarının ve Osmanlı "Temâşa Hayatı'nın sonu oldu.

22 Haziran 1982

1920'Lİ YILLARDA DİREKLERARASI : II

İstanbul Ansiklopedisi'nde Direklerarası üzerine ilginç bir not vardır. Bilgilerin Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Ahmet Kemal'in: «Görüp İştittiklerim» adlı eserinden alındığı belirtilmiştir.

«Direklerarası Bizans devrinde meşhur olan Mesi caddesinin bakıyyesiydi. Mesi, Rumcada bel, orta demek olup Ayasofya'dan başlayarak şimdiki Divan Yolu'nu takiben ve Beyazıt'ta ikiye ayrılıp biri Hrisoporta (Yaldızlı Kapu) Yedikule Kapısı'na, öbürü Edirne Kapısı'na giden yoldur. Edirnekapısı'na giden yolun her iki tarafının üstü kâğır kemer olup yola gelen tarafı taş direklere istinat ederdi; iki direğin arası 5-6 metre kadardı. Kemerler bir metre genişliğindeydi. 1908'de Meşrutiyet'in ilanına kadar Letafet apartmanı ile Şehzade sebilinin arası, kâmilten tarif ettiğim şekildeydi. 1910'da yolu genişletmek için kemerler yıktırıldı, sonra da caddeye tramvay hattı döşendi.»

Meşrutiyet'e kadar Direklerarasında gerçek biçimiyle tiyatro salonları ve yapıları bulunduğunu gösteren bir belgeye rastlamıyoruz. Daha çok ramazan aylarında halkın eğlence ve vakit geçirme gereksinmesini karşılayabilecek nitelikte derme çatma ve çoğu büyükçe kiraathaneden bozma salaşlarda tiyatro oynanırdı. Meşrutiyet'in ilanı ile tiyatro topluluklarının sayısı birden artıp oyunlar büyük ilgi çekince, kimi iş adamları Direklerarası'nda tiyatro yaptırttılar. Bunların ilki olan Ferah Tiyatrosu, 1911'de yaptırdı. Şehzadebaşı'nın varlıklı kişilerinden olan

Kevabizade Necmettin Mollabey'in konağının ön bahçesinde yaptırılmıştır. Ferah tiyatrosunun yapı ve dekor işleminde babası Fehim efendiyle birlikte çalışmış olan değerli ressam Münif Fehim: «Yapının gerektiğinde sirk olarak da kullanılması gözönünde tutularak planlar hazırlanmıştı» diyor.

Ferah Tiyatro'dan Şehzadecamii'ne doğru az ötede Millet Tiyatrosu, o günleri yaşamış olan en son tanıkların söylediğine göre, 1912-1913 yıllarında yaptırıldı. Yeni Câmî alanında eczacılık yapan Sarıyerli Kâzım bey tarafından yaptırılmıştır. Millet Tiyatrosu'nun tam karşısında bulunan Şark Tiyatrosu (sonraları Hilal sineması), Kapalıçarşı kavaflarından (kunduracı) Şükrü Sedef Bey tarafından yaptırılmıştır.

Direklerarası'nın 1920'li yıllarda kullanılan öteki iki yapısından biri Milli Sinema ve öteki son adıyla Türk salonudur.

Milli Sinema, şimdi Acemoğlu Hamamı'nın bulunduğu sokakta eski bir handan salon biçimine dönüştürülmüş küçük bir yapıdır. Bir süre Ertuğrul Sineması adıyla çalıştırılmış, sonra bir ara Sahir Tiyatrosu adıyla Cemal Sahir Operati'nin ilk oyunlarına sahnelik etmiş, sonunda Kadri Cemali adında bir kırtasiyeci tarafından Milli Sinema adıyla çalıştırılmıştır. Milli Sinema, 1957'de Beyazıt - Saraçhane yolu genişletilirken yıktırılmıştır.

Şehzadebaşı sebilinin karşı köşesinde tek katlı salon, Meşrutiyet öncesinin Feyziye Kiraathanesidir. O günlerin ünlü tulûatçıları ve saz topluluklarını barındırmıştır. Meşrutiyet'ten bir süre sonra biraz değiştirilerek hem sinema, hem tiyatro olarak kullanılabilir duruma getirilmişti. Emperyal Sineması, Güneş Sineması, Felek Sineması adlarıyla çalıştırılmış olan salon bir ara Türk Salonu

adıyla dans salonu diye kullanılmıştır. 1928 ve 1929 sezonlarında Cemal Sahir Opereti bir süre Türk Salonu'nda oynadığı gibi Raşit Rıza Topluluğu da bütün bir Ramazan oynamıştır. Türk Salonu sonra Milli Sinemacılar tarafından satın alınarak yıktırılmıştır. Fakat caddenin ileride genişletileceği gerekçesiyle yapıya izin verilmediğinden arsa boş kalmıştır.

Direklerarası tiyatro yapılarının ilki olan Ferah Tiyatrosu bir yangın sonucu kül olmuştur. Şark Tiyatrosu, yol genişletilirken 1957'de Belediye'ce yıktırılmıştır. İstanbul yakasının en eski ve gerçekten bir tiyatro yapısı olan Millet ise (son adıyla Turan Sineması) iki üç yıl önce Anıtlar Yüksek Kurulu'nun konuyu benimsememesi yüzünden yokedilmiştir. Oysa, Millet Tiyatrosu, özellikle iç mimarlık örneği olarak, korunmaya değerdi, korunmalıydı. Yazık ki, ne Anıtlar Yüksek Kurulu, ne de İstanbul Belediyesi Mimarları, konuyu hiç de benimsemediler. Türk tiyatrosunda en azından bir yarım yüzyıllık yeri olan bir yapının önce naylon deposu, sonra da seksen odasında seksen ayrı işyeri barındıracak bir iş hanına dönüşmesine seyirci kaldılar. Oysa, herhangi bir kültür ülkesinde bu gibi yapıları Kültür Bakanlığı satın alır ve bir tiyatro müzesine dönüştürürdü.

29 Haziran 1982

1920'Lİ YILLARDA DİREKLERARASI: III

Son on yılını izleyebildiğim Direklerarası'nda var olan Ferah, Millet, Hilal, Felek, Milli sinema ve tiyatrolarında, sürekli, ya da aralarla ve değişik günlerde oynamış tiyatrocuları «Kumpanyalar» ve «Topluluklar» diye ikiye ayırabiliriz.

Kumpanya deyimini, tuluatçılar için kullanıyorum. Onlar, kendileri için bu deymi kullanırlardı ve salon yerine, «dükkân» derlerdi. El ilanlarına, tiyatro giriş yerine astıkları allı morlu kartelalara (elle yazılmış afişler) göze çarpan bir yere «Osmanlı komedi tiyatrosu: İda-re-i Hasan Efendi», «Türk Temaşa Heyeti, Halk tiyatrosu sanatkâr Naşit Bey idaresinde», ya da «Dârüttemsil Heyeti: Dümbüllü İsmail Efendi» gibi firmalar yazılı bu «Kumpanya»lar, söz sanatının yazılı metne dayalı piyesler ve komedilerini değil, kendi deyimleriyle «kanava» da oluşan söz oyunları, basmakalıp yutturmacalarla en kaba düzeyde bir güldürüyü «kafadan» oynarlardı. Oyunların taslağı hemen hiç değişmez, orta oyunu ve karagöz tekerlemelerinden esinlenmiş ikili konuşmalara, seyirciler gülerdi. Hele, evin uşağı rolünde «Baş komik», onların deymiyle «Komik-i-şehin» görününce salon kahkahalarla çınılardı. İtalyanların Commedia d'ellerta'sının klasikleşmiş uşak örneği Pantalone'sine benzetilmiş Komik'i şehir (ünlü komik), İbiş, Fıstık ve benzeri adlar taşırdı. Naşit Bey İbiş, Dümbüllü İsmail Fıstık diye çağırılırdı.

Tuluat kumpanyalarının bir de «Müsâme-re-i Fevkalâde»leri vardı. Kumpanya baş komiğinin, ya da ünlü bir oyuncusunun yararına düzenlenirdi.

Tuluat kumpanyalarının repertuvarına girmiş oyunların konuları, söz dağarcıkları pek değişmezdi amma, oynadıkları oyunun adını sıkça değiştirirlerdi.

Tuluat oyunlarının kimi oyun adlarını şöyle sıralayabiliriz :

İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Beyimin Tiyatroya Merakı, Yahudi Doktorun Metresi, Sürpik Dudu, Aşçıbaşı Tosun Ağa, Ağamız Eğleniyor, Hoşkadem Gebe, Kayseri Bülbülleri, Eskici Gaspar, Ballı Baba, Aşıklar Sakallı Gelin, Anadolu Köy Düşünü, Rüyada Taaşşuk, Pembe Kız.

Salonu dolduran seyirciler, değişik adla sunulan eski oyunla karşılaşınca olumsuz tepki göstermezlerdi. Zira onlar belirli bir konusu diyeceği olan tiyatro sanatı ürünü izlemeye değil, eğlenceli bir gece için gelmiştiler.

Tuluat Tiyatrosunun en olumsuz yanı diyebileceğimiz kantocularla başlayan program, kadın şarkıcıların yırtmaçlı eteğinden bacağını, ya da düzgünlerin iyice beyazlatılmış tombul kollarını ve göğsünü cömertçe sergilemesiyle seyircileri coştururdu. Peruz, Kamelya, Viktorya Haçıkyan, Şamram, Verjin, Niko ve Amelya kardeşler (Amelya hanım Naşit beyin ikinci eşi idi), Zarife, o günlerin tutulan kantocularıydı. Yinelemekte yarar var, Kantocular, kapalı toplumun seks yanını gıcıklayan kişilerdi. Kantolardan bir kaç örnek: «Yangın var, yangın var, Gerdanında bir ben var...» «Aldatırım ben aldanmam... Ah cici beyim dolma da yutmam.» «Al canımı Allah, kurtulayım elinden, o zâlimin, o kâfirin! «Ne bakarsın yüzüme Peruz derler özümel!...»

Türk Tuluat tiyatrosunun en son yıllarından söz açınca, iki ad ağır basıyor: Komik Hasan efendi ve Komik Naşit Bey.

Hasan Efendi'nin sınırlı bir özelliği vardı. Sahneye çıkmadan önce kulis arasından bir gaz tenekesi fırlatılırdı. Bunu duyan ve gören halk, Hasan efendi sahneye ayak basmadan kahkahayı basardı. Hasan efendi elinde saplı süpürgesi, başında limon kabuğu benzeri ütüsüz fesiyle sahneye ayak basar ve seyircileri selamlardı. Komik Naşit bey ise, lbiş görünüşüne rağmen, gerçekten bir komedyendi. Saray Muzikası'nda (Saray Konservatuvarı) İtalyan öğretmenler çevresinde yetişmiş olmaktan gelen üstün yeteneğiyle, pek çok kompozisyon (taklit demeğe dilim varmıyor) rolü oynamıştır. Bir kaçını hatırlatayım :

Rumeli göçmeni, Karamanlı, Laz, Arap bacı, Arnavut, Çingene, Rum, Ermeni (kadın ve erkek), Yahudi, Çerkez, Külhanbeyi...»

Naşit Bey, basma kalıp tuluat oyunlarından hiç hoşlanmazdı. Halk istiyor diye oynardı. O günlerin «Darübedayi» repertuvarından kimi adapte vodvilleri arada bir de olsa severek oynardı ve uzun süre role hazırlanırdı. Çardaş opereti'nde Boni «genç komik rolü» ve Leblebici'de Horhor Ağa «Yaşlı komik» rollerini de severek oynardı. Hazım Körmükçü'yü çok beğenirdi. Onun gibi roller oynamak istediğini de bir röportajda açıklamıştı...

Tuluat kumpanyalarının oynadığı salonların kimi özellikleri vardı. Giriş yerinde üç kişilik de olsa bir bando Alte Kamaerad, Amerikan Denizcileri, Cezayir marşı gibi ezgiler çalarak seyirci çağırırdı. Localara önceden bir sürahi su bırakılırdı. Salonda perde aralarında, şimdi frigo

satıldığı gibi, «Haniya eğlencelik fındık fıstık, otuz iki dişe trampet çaldırıyor buz gibi gazoz» diye haykıran satıcılar dolaşırdı.

Komedinin sonu tatlıya bağlanır, herkes sevdiğine kavuşur ve Komik-i-şehir'in «Yarın akşam düşünümüz var, teşrifinizi bekleriz» sözleriyle perde kapanırdı.

6 Temmuz 1982

1920'Lİ YILLARDA DİREKLERARASI : IV

Direklerarası tiyatrolarında oynamış «Topluluklar'ın adlarını şöyle sıralayabiliriz :

Manakyan Efendi Osmanlı Dram Kumpanyası, İstanbul Operet Heyeti (1920-1923), Sahir Opereti (1922-1928), Sabık Darülbedâyi Sanatkârları (1923-1924), Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları (1925), Türk Tiyatrosu (Raşid Rıza ve arkadaşları; 1927), Şehir Tiyatrosu (Aktör Faik bey ve yazar İbnürrefik Ahmet Nuri beyin kurduğu bu topluluğun İstanbul Şehir Tiyatrosuyla ilgisi yoktur), 1927 - 28 yıllarında başarılı oyunlar vermişse de varlığını sürdürememiştir. Fakat Sahir Opereti'nin Çardaş'ında Bonni rolünü başarıyla sunmuş olan Şeref Şenpınar dostumun Yaşar Nezihî Özsoy'la yarattığı kompozisyonlar (Çifte Keramet, Kadınlar Terzihanesi, Bahar Hastalığı) nı hep hatırlarım.

Manakyan efendinin 1920'de ölümüyle Osmanlı Dram Heyeti dağılmış, fakat repertuarı, topluluğun öteki oyuncularınca uzun süre ayakta tutulmuştur. Özellikle Tuluat kumpanyaları «Hem komedi, hem dram» programları sunabilmek için melodramı programlarına almışlar ve oyununun kimi sahnelerine «Komik-i Şehir'i katmışlardır. Türk tiyatrosunda uzun süre ağır basmış olan melodramların adlarını, bu konuda çok değerli bir araştırma yayınlamış olan Baha Dürder dostumun bilgilerinden de yararlanarak, özetle veriyorum:

«Afrika Vahşileri, Balmumcular, Bir Fakir Delikanlı-
nın Sergüzeşti, Dalila, Notrdam Köprüsü, Kırmızı Kedi
Meyhanesi Cinayeti, Nel Kulesi Esrarı, Indiana, İki Yetime,
Kont Monte Kристо, Paris Paçavracısı, Demirhane Müdürü,
Paris Esrarı, Piyer dö Şömen.»

1920'li yıllarda Direklerarası tiyatrolarında oynamış öteki topluluklar üzerine kısa bilgiler : İstanbul Operet Heyeti, genellikle Millet Tiyatrosu'nda oynardı. Musahipzade Celal beyin komedilerini saz heyeti eşliğinde sunardı. Saz heyetini tefle yöneten İsmail Hakkı bey (Sultan Resad'ın baş müezzini) için «Müdür-i orkestra», solo parçalar için « Birli terennüm », duetler için « ikili terennüm », koro-korist yerine de « cumhur-cumhüre » deyimleri kullanılırdı.

İstanbul Operet Heyeti'nden ayrılarak kendi adına bir operet topluluğunu yıllarca sürdürmüş olan Cemal Sahir, en başta Çardaş olmak üzere (Kalman), Kelebek, Zabit (Muhlis Sabahattin), Şen Dul, Lüksemburg Kontu (Lehar) oynayarak İstanbul'un orta halli insanlarına operet ve hafif müzik türünü tanıtmıştır.

Ertuğrul Muhsin ve arkadaşlarının 1925 Ramazan ayında Ferah Tiyatrosu'nda sunduğu oyunlar, özellikle repertuvarın niteliği açısından çok önemlidir. Türk tiyatro tarihinde önemli bir dönemdir. O güne kadar hemen sadece adapte Fransız vodvilleri, ya da romantik duygu piyesleri (Kamelyalı Kadın, Karanlık Kuyu, Uçurum, Aktör Kin) ni tanıyabilmiş olan İstanbul tiyatroseverleri, Ibsen, Strindberg, Andriyev'le karşılaşmışlardır, Vedat Nedim Tör'ün sosyal eğilimli oyunu «İşsizler», orada oynanmıştır.

Tarihini ve topluluğun adını çıkaramadığım «Se-kizinci» vodvilini de Şadi, Muvahhit, Eliza Binemecyan üçlüsü'nden yine Ferah'da seyrettim; Fransızca «Mavi Sa-

kalın Sekizinci Karısı» adlı vodvilden Türkçeye aktarılmış bu oyun öylesine uzun süre afişte kaldı ki, Türk adapte repertuvarına pek çok vodvil vermiş olan İbnürrefik Ahmet Nuri bey, adının sonuna «Sekizinci» yi yazıp soyadı yaptı.

1982 Ramazanında ne Direklerarası tiyatroları var ne de o günlerin toplulukları. Ne o repertuar, ne de o günlerin bin bir güçlüğe katlanarak Türk tiyatro sanatına gönül vermiş sanatçıları.

Perdeler kapanalı yarım yüzyıl oldu Direklerarası'nda. Bu yazıları, Karagöz'ün: «Yıktın perdeyi eyledin viran, varıp sahibine haber vereyim heman!» tekerlemesiyle bitirmek de olanak dışı. Zira ne perde kaldı, ne de sahipleri!

Bu yazılar ne bir yakınmadır, ne de geçmiş özlemi. Türk tiyatro tarihi açısından kimi bilgi ve anıları değerlendirmek amacını güder. Ne var ki, anılar da dağınık yazılar da günün birinde yitip gider. Türk Tiyatrosu için bir müze de yok.

15 Temmuz 1982

ABUR - CUBUR

Her eline geçeni ağzına atıp sonunda midesinin sağlığını yitirenler için halkın güzel bir sözü vardır: abur -cubur'un sonu budur, derler. Türkiye insanları da son otuz yılda abur-cuburcu oldu. Giyimde, davranışlarda, yiyecekte, konuşmada, günlük hayatta.

Yüzyıllardır. Türkçe bilinen «gitgide, ya da gittikçe» kısa sürede yerini «Giderek'e» bırakıyor. Geçen hafta, geçtiğimiz hafta oluveriyor. İnsanlarımız evet, ya da peki yerine saklambaç oynar gibi «oldu mu, oldu», «tamam mı, tamam» diye konuşmağa başlıyor. Lokanta'nın yerini Restoran alıyor. Toplumbilim açısından değerlendirilmesini uzmanlara bırakıyorum. Bir yozlaşma, bir kargaşa her alanda sürüp gidiyor.

İstanbul'un her yanını tümörler gibi sarıp şehri ölüme götüren «Gecekondu» semtlerinden birini işyeri olarak seçen bir şarap yapımevi içpazara sürdüğü köpüklü şarap için «Senfoni» deyimini kullanıyor. Gösterişli şişenin yaldızlı etiketinde «Senfoni» yazısı ve gecekondu semtinin adı gözü tırmalıyor.

Şarapçılık, başlık bölgenin özelliğini taşıyan üzüm ürününün bol yetiştiği yerlerde gelişir. Her ülkede böyle olmuştur. Oraların iklimine, toprağın niteliğine uygun şaraplar, özellik ve nitelikleriyle üne kavuşur. İtalya, Fransa, İspanya, Almanya, Avusturya, Macaristan'da böyledir. Siyah, beyaz, sek, yarı sek, rosa, tatlı. köpüklü, şaraplar böyledir. Yakın gün'lere kadar Türkiye'de de şarapçılık bu koşullarla gelişti, hatta dış satıma açıldı.

Tekel'in şarap fabrikaları, üzümleriyle ün kazanmış bölgelerde kurulmuştur. 1930'lu yıllarda Tekirdağ şarap fabrikası böyle kurulmuştur. Fransız uzmanlarca böyle kurulmuştur. Marmara ve Trakya bağlarının üzümlerini işleyerek. 1940'lı yıllarda kurulan öteki şarap fabrikalarında Tekelce bu koşula uyulmuştur. Elazığ, Tokat, Ürgüp, Ankara yöresi, Antep üzümleri değerlendirilmiştir, Tekel'in şaraplarında. Özel girişimin çeşitli oyunları ve bürokrasinin paslı çarkları yüzünden restoran ve satıcılarda şimdi hemen hiç bulunamayan Trakya, Marmara, Buzbağ, Narbağ ve daha başka Tekel şarapları hep böyle üretilmiştir.

İstanbul gibi bağcılıkla uzaktan yakından hiç bir bağlantısı kalmamış, insanların nerdeyse üstüste yaşadığı, mezarlıkla apartmanların ve fabrikaların içiçe yayıldığı bir şehrin gecekondu semtlerinde «Köpüklü şarap» yapımı, ülke ekonomi ve şehircilik yapısının ne denli ters ve çarpık boyutlara ulaştığını gösterir.

Sadece «Köpüklü şarap» yapılan gecekonducular mı?

Öğle yemeğini ekmek peynirle geçiştiren dar gelirli insanlarımız şimdi Hamburger, Popburger ve benzeri tuhaf adlarla sunulan ve sağlık bakımından hiç de içaıcı olmayan yeni besinleri ayak üstü tıktırıyorlar. Biralarını, ya da hepsi sağlık bozucu boyalı sularını içip bir filtrelili tırtırdılar mı, «Hayatın gerçek tadı»nı bulmuş oluyorlar.

Bir eksikleri «köpüklü şarap»tı. Köpüklü şarap atölyesi de falanca tepenin bir yarı sokağında yapıma geçtiğine göre, işler tıkrında!

Türkiye'nin toplum yapısı, anatomisi öylesine akıldışı ve karmaşalı bir görünümde ki, dünya çapında sosyologlar, ekonomi uzmanları bile durumu kolay kolay çözümleyemezler.

Şehrin en büyük mezarlığına kapıkomşu bir sokakta köpüklü şarap fabrikası. Dağlar gibi işhanlarının arasında bir doğum kliniğinin bahçesine gömülmüş bebe cesetleri, sosyete çevrelerine çalınmış bebek satan uzman hekimler!. Ülkenin en verimli tarım ve endüstri bölgesinde sanayi sitesi yapıcılığından yüklüce vurgunlar sağlamak için yasa dışı anlaşmalar yapan «Müteahhit babalar».

Türkiye 1982 bütün bu ters, çarpık ve sağlıksız olayların, olguların toplamı bir ülke!...

5 Ekim 1982

AĞAÇLAR VE İNSANLAR

Doğanın bir parçası olan insanların, yine doğanın bir parçası olan ağaçlarla sıkı bir yakınlığı, bir bağlantısı vardır. Günümüzün yeni bilim dallarından iklimbilim, insan ve iklim koşulları ilişkileri üzerine ilginç örnekler verir.

Eski çağların göçebe toplumları için doğa, sürülerin besin kaynağı otlaklardan öteye, geçmezdi. Yirminci yüzyıl kültür evreninin beşiği diyebileceğimiz Avrupa toplumları ise, doğayı yeşil örtüsü, akarsuları ve ormanlarıyla bir bütün olarak benimsemiştir. Böyle olduğu içindir ki, önceleri sezişle, fakat özellikle on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak pek çok Batı ülkesinde «Doğa Dostları» derneklerinin çabaları ve ülke hukuk yapısına yerleştirilmiş yasalarla bilinçli olarak, doğayı yaşamalarının vazgeçilmiş bir bölümü bilmiştir.

Oysa günümüz Türkiye'sinin Anadolu ve Trakya topraklarının ormanlık dokusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı çöküş döneminden başlayan ağaç kırımı'ndan bir türlü kurtulamamıştır. En azından bir yarım yüzyıldır konuyu inceleyen yabancı uzmanlar ve Türk profesörler, yokedilen orman varlığının yol açtığı erozyonların ülkeyi korkunç kuraklıklara sürüklediğini bağıra haykırı hep duyurmuşlardır amma, «Yurttaşın geçim kaygusu» sloganını oy yemi olarak kullanmış çoğu politikacılar, bildiklerini okumuşlardır.

Uzağa gitmek gerekmez. Pek pek bir otuz yıl öncelerin İstanbul Alemdağı ormanları, edebiyat ürünlerinde

uzun uzun anlatılmış o güzelim yerler, şimdi kel topraklardır. Bir başka gerçek de var. Bozkırdan kopup gelenler, varlıklısıyla, yoksulluyla, İstanbul'un ağaç yapısını değiştirmişlerdir. Yeni semtler ve mahallelerde tek tük rastlanılan ağaçlar ya kavak, ya da akasyadır, ikisi de kurak ve çorak toprakların ağacı.

Oysa, İstanbul iklim koşullarının benimsediği ağaçlar, çınar, servi, çitlenbik, sonraları at kestaneleri, manolya, fıstık çamı, sedir çamı, gülibrişim ve erguvandır.

Meşrutiyet dönemiyle başlayan planlı ve örgütlü belediyecilik anlayışı, İstanbul'un ana caddelerini iki yanlı çınarlar ve biraz da kestaneyle süslemişti. İstanbul ana caddelerine kestane ağaçlarını, Paris'i Paris yapan ünlü şehirci Hausmann'ın getirdiği söylenir.

Osmanlı dönemi İstanbul'unda kadının kafes arkasında yaşaması zorunluğu, arka bahçeleri getirince, genel parklar düşünülmemiştir. Sadece şehrin dış semtlerinde, Boğaz köylerinde, Anadolu yakasında yüce çınarlar, küçük mescitlerin avlusunda servi ve çitlenbik ağaçları boy atmıştır. Semt insanların sağlık kaynağı o yüce ağaçların çoğu günümüzde de vardır. Sayıları gittikçe azalsa da. 1910-1930 arasının iki yanı ağaçlıklı geniş yolları, 1950-1960 yıllarında şehircilik adına yok edilmiştir. Bayazıt - Aksaray, Saraçhanebaşı - Edirnekapi arasında görüldüğü gibi, Taksim - Şişli arası çınarlarından ve ön bahçelerinden sadece beş on ağaç kalmıştır. Ekzoz gazları ve bakımsızlıktan ölüme bırakılmış olarak beş milyonluk İstanbul'da ağaçlı bir kaç anayol kalmıştır. Son 20-30 yılda yaptırılmış olan Atatürk bulvarı, Barbaros bulvarı, Vatan ve Millet caddeleri, Bayazıt - Topkapı, Bayazıt - Edirnekapi geniş anayollarını ağaçlamak, her gün on binlerce aracın ve yayanın geçtiği o anayolları yeşil göl-

geli yüce ağaçlarla bezemek, hiç bir şehircinin aklına gelmemiştir. Bilmem neden?

İnsanların sağlıklı yaşayabilmesinde ağaçların ve yeşil dokunun önemini bilmezlikten gelen, kişi çıkarları için doğayı yoketmekten kaçınmayan şehircilerden günümüz İstanbul'unun bu acı gerçeklerine sırt çevirmiş sorumlulardan, olumlu davranışlar ve uygulamalar bekleyebilir miyiz?

Kültür ülkelerinin büyük şehirlerinde Boulevar de, Allée, Avenue adı verilen geniş anayollar vardır. İki yanı yüzyıllık atkestaneleriyle bezenmiş o geniş yollar, yurtaşların sağlık kaynağı doğa parçaları olarak titizlikle korunur.

Atatürk bulvarı, Barbaros bulvarı, Vatan ve Millet caddeleri, Bayazıt-Topkapı, Bayazıt-Edirnekapi anayolları 20-30 yıldır çalıştırılmaktadır. Fakat hiç bir yetkili, sorumlu, görevli buraların ağaçlandırılması gerektiğini akıl etmemiş, bunu gerçekleştirmek için tatlı canını üzmemiştir. Ne var ki, yine o belediyeciler, sözkonusu anayolların iki yanında iki katlı yapıların önce dört, sonra altı daha sonra on kata çıkarılması planlarını elçabukluğuyla çizip uygulamışlardır.

26 Ekim 1982

YURDUMUZ APARTMANI

Geçenlerde Şair Nigâr Sokağı'na yolum düştü. Şair Nigâr Sokağı, Osmanbey'den Nişantaşı'na geçen dar bir ara sokaktır. Şair Nigâr Sokağını 1938 yılı yaz aylarında tanıdım. Evliliğimin ilk yıllarında o sokağın, Yurdumuz Apartmanı'nda oturduk. İlk edebiyat çalışmalarım, ilk dergi ve kitaplarım o apartmanın giriş katında hazırlanmıştı.

«Yurdumuz Apartmanı» ressam ve sanat yazarı Nurullah - Cemal Berk'lerindi. O tarihte henüz hayatta bulunan doktor Cemal Berk'indi. Yurdumuz apartmanı'nın iki yapı ötesinde ünlü bir hekimimizin önü bahçeli yeni bir apartmanı vardı. O apartmanın tam karşı köşesinde yükselen görkemli konağın sahibi ve eski dahiliye nazırı Reşit Bey, henüz sağdı. Eşi sağdı. Ekrem Reşit ve Semine Reşit yaşıyordu. Rey ailesinin en genci olan Cemal Reşit, Rey'lerin belki de en ünlüsüydü. Zira Rey kardeşlerin operetleri, 1930'lu yılları İstanbul tiyatro severlerinin dudaklarından düşmeyen Lüküs Hayat, Deli Dolu ve ötekiler, o konakta dünyaya gelmişti.

1982 sonbaharının güneşli bir gününde Şair Nigâr Sokağı sadece bir tabela olarak vardı. Konak ve az önce söz konusu ettiğim öteki yapılar ve apartmanlar yoktu. Sekiz on katlı ve asık yüzlü beton yığınları yükselmekteydi. Yaya kaldırımını önüne silme otomobil parketmişti. Büsbütün daralmış daracık yolda iki sıra otomobil, ağır ağır akan bir dere gibi, yol alma çabasındaydı. Apartman kapılarının önü çocuk doluydu. Kapı eşiğine çömelmiş renk

renk giysili kadınlar y n eğiriyorlardı. Ya da tığla birşeyler  r yorlardı. Bahçeli apartmanın yerinde yükselmiş iş hanının  n yüzünü kaplamış alacalı tabelalarda falan ticaret, filan ticaret diye firma adları göze çarpıyordu. «İnşaat sektörü bunalım geçiriyor,» «Piyasada durgunluk var.» «Para piyasasında yaprak kımıldamıyor» diye yakınanlar gerçek dışı mı konuşuyordu? Ya da abartıyorlar mıydı?

İstanbul'da yaşayan insanların sayıca artışına oranla konut açığı olduğu söylenebilir. Ne var ki, özellikle 1960'tan bu yana İstanbul'da iş hanı sayısı hızla artmaktadır.

İstanbul'un sadece büyük ana yolları değil, ikinci üçüncü planda yan sokakları da iş hanıyla doldu. Bir Türk Tiyatrosu müzesi için en uygun yapı olan Millet Tiyatrosu bile 80-90 odalı bir iş hanına dönüştürüldü. şehircilerimizin ve belediyecilerimizin himmetiyle!

Sayıları belki de on binleri aşan iş yerlerinin ne iş yaptığını gösteren bir kaynak, güvenilir bir istatistik var mı, bilemiyorum; Fakat çoğunun tabelasında «Her Nevi Ticaret» yazılı. Kapkaı bir ekonomi gidişinin niteliğini açıklamak için daha uygun bir deyim bulunamazdı.

«Her Nevi Ticaret» yapanların ne alıp sattığı belli değildir. Ne bulurlarsa alırlar ve ne bulurlarsa satarlar. Vurgun ilkesi ağır basar. Bankerlik bile yaparlar. Bir iş hanında bir oda, bir masa, bir kaç koltuk, bir de sekreter yeterlidir. Telefonlar işler, Giyimleri, davranışları, konuşmaları tuhaf bir sürü adam! Bir anda elli bin lirayı gece kulübünde bırakmak, k ğit oynarken bir kaç milyonu yitirmek önemli sayılmaz. Otomobillerin en lüksü onlarındır. Boğaz'da en son yalıları satın alıp ünlü politikacıları ve günün g l lerini ağırlamak da «Her Nevi Ticaret» ge-reği sayılır.

İstanbul ilinin en yetkili yöneticisi geçenlerde bir sempozyumda «Şişli ilçesinde bir kilometrekare de 11.600 kişi yaşıyor» demişti.

Butikleri, Pup'ları, Cafe'leri, Popburgerciler'i, Bierhaus'ları ve kapı eşiklerinde yün eğiren alacalı giysili kapıcı kadınlarıyla. Mister Conrad Hilton'un ünlü balo salonuna at sırtında gelin getiren altın plaketli iş adamı: «Ecdadımızın törelerini yaşıyoruz» diyor.

Yaşasın: «Her Nevi Ticaret» özgürlüğü.

16 Kasım 1982

BİR MAHALLENİN ANATOMİSİ

Bahçelievler mahallesi 1958 sonlarında yerleşime açıldı. 1959 ilkbaharında ağaçlandırma ve bahçe düzenlemeleri başladı. 27 Mayıs 1960, kimine sevinçler, kimine üzüntüler getirdi. Küçük çıkarlar karşılığı, evleri başkalarına bırakanlar da görülmeğe başladı.

Sonra ilk ölümler geldi. Türk edebiyatında gerçekçi hikâyenin ve politik yerginin büyük ustası olan yazarımız, o pek sevdiği iki katlı köşe evinden önce hastaneye, sonra da öbür dünyaya göçtü. Kısa kısa aralarla başkaları da onun izledi.

Fotoğrafçı arkadaşlardan kimisi uçak kazasında, kimisi kalp yetersizliğinden, ya da ciğerlerini kansere verip mahalleden uzaklaştı. Türk edebiyatında, «Heceleri»in ünlülerinden olan şair bir tiyatro yazarı, eşi ölünce bahçeli evini satıp uzaklaştı ve Anadolu yakasında bir apartman katında öldü.

1940'lı yılların ünlü karikatürcüsü de küçük evinde eşini dul bırakarak ölüme gitti. Başka karikatürcüler bahçeli evlerini yeni sahiplere bıraktılar. Gazete yazarlığı ve eleştiri alanının özgün kişilerinden «Bir İstanbul'lu», uzun süren Parkinson hastalığını yenemedi. Apartman balkonuna eliyle astığı Atatürk seramiği, adsız bir anı gibi yerinde duruyor.

Fransız edebiyatından başarılı çevirileriyle ün kazanmış şair bir profesör, beklenmeyen bir hızla ölüme gidiverdi. Yedi Meşalecilerin güçlü yayıncısı, dergi ve

yayınevi sahibi olarak ömür boyu didinmi   bir kültür adamı, yıllarca hasta yatmış e  nini yitirdikten az sonra öldü.

İktisat muhabiri olarak başlayıp genel yayın müdürlüğüne yükseldikten sonra kontenjan sen  t  r   seçilmiş bir meslekta  , yeni görevinin onurunu ya  ayamadı ve kansere yenik düştü. Dünya edebiyatından çevirileriyle   n yapmış bir başka kalem ustası da emekliye ayrıldıktan kısa süre sonra kalpten gitti; çok sevdiği bahçeli ve balkonlu evinde.

Muhabirlikle başlayıp gazete yönetmenliğine tırmanmış, sonra yeni bir atılımla, yayınevi kurucusu ve basımevi sahibi olarak yıllarca   etin bir boğuşma vermiş yakın tanışım ve editörüm de, kitap  ılı  ın kâğıt sorununa çözüm bulmak için başvurduğu bakanın odasında yere d    verdi.   eki  melere ve bo  u  malara yüreği yenik düşmüştü.

1958 - 1959 yıllarının bahçeli evler düzeni, 1983 başlarında tanınmayacak bir yerleşim düzensizliği olmuştur. 1959 ilkbaharında ağaçlandırmalar ve bahçe düzenlemeleri, renkler ve kuş civıltıları arasında bir aydınlar ve sanatçılar çevresi, hızla yitirilmişti. Plan zorlamaları ve plan kaydırmaları ağır basmıştı. İstanbul   niversitesine bağlı Gazetecilik Enstitüsünde, «Bir mahalle planı nasıl bozulur?» konulu ve projeksiyonlu seminer bile düzenlendi.

1982 yılı da yine alıp götürdü.   nl   bir tarih yazarı, bir yaz gezisi sonunda hastanelik oldu ve evine bir daha dönemedi. Emekli olduktan sonra günün çoğu saatlerini küçük bahçesinde ge  cirir, gelip ge  cenlerle   akala  ırdı. Şimdi küçük bahçe boş ve evin perdeleri inik. Türk tiyatrosunun öncülerinden bir komedyenin oğlu. Türk basınının altmış yıllık emekçisi ve usta ressamı da mahalleden

ayrıldı. Marmara kıyılarına yakın bir semtte küçük bir apartmana taşındı. Oysa, bahçesinde çiçeklerle beraber olmaktan pek hoşlanırdı.

Bahçelievler mahallesinden son yirmi yılda uzaklaşmış, başka yere taşınmış, dünyadan göçmüş yazarların, sanatçıların ve aydınların sayısı yüzü aştı. Onlardan boşalan yerlere yeni işadamları, her türde ticaret yapanlar. vurgunu bol işler aracıları yerleşti. Kaldırımlara parketmiş otomobillerin sayısı kimi evlerde beşe, altıya yükseldi.

Yirmi yıl öncelerin güller, leylaklar, hanımeli ve yaseminler, manolya, erguvan ve çamlarla güzel kokular ve görünümler semtinde, gecekondu azmanı apartmanlar yozlaşmayı sergilemektedir. Mahallede yaşayan en son yazarlar ve gazeteciler, karşı durulmaz bir sonu bekler gibi, sessiz ve üzgün...

22 Mart 1983

BURHAN ARPAD'IN ESERLERİ :

Hikâye ve roman

Şehir 9 Tablo (1940), Dolayısıyla (1955),
Taşı Toprağı Altun (1966), Alnımdaki Bıçak
Yarası (1968), Yeditepe Olayları (1974)

Gezi kitapları

Tuna'dan Şimale Avrupa (1953), Uçuş Gün-
lüğü (1959) Gezi Günlüğü (1962), Avusturya
Günlüğü (1963)

Tiyatro Hikâyeleri

Perde Arkası (1959), Son Perde (1961),
Operet 8 Tablo (1964), Oyun 6 Tablo (1966)
Direklerarası (1974)

Günlük yazı, Eleştiri, Monografi

Günügününe (1962), İlk Gece (1962),
Stefan Zweig (1967), Remarque (1972)
Hesaplaşma (1976), Yokedilen İstanbul(1983)